YEDİTEPE

Harpte Türklerle Birlikte

William M. PICKTHALL

HARPTE
TÜRKLERLE BİRLİKTE

HARPTE TÜRKLERLE BİRLİKTE

William M. PICKTHALL
Çeviren
Prof. Dr. Kemalettin YİĞİTER
Genel Yayın Yönetmeni
Mustafa Karagüllüoğlu

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No
0107-34-007246
ISBN: 978-605-4052-12-7
Yeditepe Yayınevi: 105
Araştırma-İnceleme Dizisi: 86
1. Baskı: Kasım 2009
İç Tasarım
İrfan Güngörür
Kapak Tasarım
Sercan Arslan
Baskı-Cilt
Bayrak Yayımcılık Matbaacılık
Davutpaşa Caddesi No:14 K:2 Topkapı / İSTANBUL
Tel: 0212 493 11 06
Yeditepe Yayınevi
Çatalçeşme Sk. No: 27/15 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 528 47 53 Faks: (0212) 512 33 78
www.yeditepeyayinevi.com | bilgi@yeditepeyayinevi.com

HARPTE
TÜRKLERLE BİRLİKTE

William M. PICKTHALL

Çeviren:
Prof. Dr. Kemalettin YİĞİTER

ÖNSÖZ

William M. Pickthall (1875-1936), zamanının en çok seyahat eden yazarlarından biriydi. Almanya, Fransa, İtalya’yı gezip görmüştü. Fakat uzun yıllar Hindistan’da bulunmuş olan annesinin anlattığı sıcak Doğu ülkelerine olan aşkı, her geçen gün onu biraz daha etkilemiş; böylece 1894 yılında henüz ondokuz yaşında iken Mısır, Lübnan, Suriye ve Türkiye’ye seyahat etmiştir. Pickthall, romanlarında ve diğer eserlerinde sadece gezip gördüğü Osmanlı İmparatorluğu’nun merkezinde ve eyaletlerinde o devrin siyasal, sosyal ve ekonomik durumlarını yansıtmakla kalmaz, fakat Batı’nın gözünde daima kaba, barbar, gibi küçültücü sıfatlarla tarif edilen Türklerin ruh yapısını da sade bir üslûp içerisinde anlatır. O, her şeyden önce duygulu bir yazar, görgü tanığı ve tarafsız bir gözlemcidir. Bu arada bazı aydınlarımızın Batılılaşma yolundaki birtakım zararlı özentilerini, gayrimüslim azınlığın hürriyet ve refahını, Türklerin âlicenaplığını, hakseverliğini, insanı duygularının üstünlüğünü, hasılı onun ince ruhunu .açık ve samimi bir üslûp ve görüşle anlatmaktadır

Türklüğün ve İslâmiyet’in temsilcileri olarak asırlar boyunca dünya devletleri dengesinde eşsiz bir rol oynamış olan Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluş, yükseliş, duraklama ve çöküş devirleri, yabancı yazarlardan diplomatlara kadar çok sayıda araştırmacının dikkatine konu olmuş, hâlâ da olmaya devam etmektedir. Fakat bunlardan bazıları, bu imparatorluğu erişilmez bir hukuk, adalet, insaniyet ve irfan doruğu olarak gördüğü halde, bazıları da barbar olarak nitelendirmiştir. Kasıtlı olarak, ön yargılarla ona saldıranlar olduğu gibi, tarafsız bir açıdan ele

alanlar da görülmüştür. Haçlı ruhuyla hareket eden Türk düşmanı ve Batı'nın sömürü ajanı yazarlar, koca bir imparatorluktan oldukça önemsiz bir parçayı ele alıp, ona göre Türk'ü değerlendirmişler ve her zaman Batı dünyasına onu zalim, kötü ruhlu ve barbar olarak göstermek çabasıyla var .gücüyle çalışıp milletimize iftiralar yağdırmışlardır

İşte böyle, Türkleri tanımadıkları halde yaşadıkları ortamın tesirinde kalarak bu milletin insanlarını olduğundan farklı düşünen, hatta onlara kin besleyen insanların Türkiye'ye geldikten sonra ne kadar yanlış düşündüklerinin bir ifadesi olarak Aubrey Herbert, I Myself "Ben Kendim" adlı eserinde şöyle der: "Türkiye'ye gitmeden önce, Türk Milletini ve yaşadıkları ülkelerini tanımıyordum, hatta onlara ve yönetim biçimlerine düşmandım. Onların dostluğunu kazanamayacağımdan da kesinlikle emindim. Türkiye, bana kaynakları haksızlıklara kök salmış bir İmparatorluk gibi görünmüştü. Hâlbuki Türkiye'ye gittikten sonra Türklerin başkalarını öldürmek şöyle dursun yardımsever, mükemmel insanlar olduklarını gördüm." Aynı mealde Arnold Toynbee'de de Türklerle ilgili şu cümlelere rastlıyoruz: "Türkleri tanımadığımızda, onlarla ilgili çok aşırı yargılara varıyoruz. Genellikle, İngiliz'in kafasında Türk'e .takılan sıfat, konuşmaya lâyık olmayan adam"dır

Pickthall, Pierre Loti ve Claude Farrere gibi Türkleri yakından tanıma fırsatını bulmuş, hatta bu yazarlardan farklı olarak, Türk milletinin karakter yapısını, duygu ve düşünce dünyasını önyargılardan uzak olarak değerlendirebilmek için İstanbul Boğazı'nın Anadolu yakasında Erenköy'de bir ev kiralamıştır. Bu ev Alman asıllı Fraülein Kate Eckerlein'a aittir. O da Türkleri çok seven ve kendisini adeta bu milletin bir bireyi olarak kabul eden bir kadındır. Türkler arasında Misket Hanım olarak bilinir. (Fraülein İngilizce Miss, Türkçe bayan anlamındır. Türkler arasında Miss ile Kate birlikte telaffuz edilerek Misket haline dönüşmüştür.) Ne yazık ki, Türkiye'de Pierre Loti ve Claude Farrere kadar tanınmayan Pickthall, Türk Milletini ve onun karakterini, dinî inanç ve ibadetlerini, geleneklerini, içte ve dışta karşılaştıkları güçlükleri gerçekçi

bir bakış açısından bütün dünyaya ve özellikle Türklere karşı her zaman önyargılı hareket etmiş kimi Batılı diplomat, yazar ve politikacılara duyurmaya gayret etmiştir. Ayrıca İttihat ve Terakki Cemiyetini, bu cemiyetin mensubu bazı Türk arkadaşlarını, Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın katlini ve bu katliamı düzenleyenleri bütün açıklığıyla tarafsız bir gözlemci olarak anlatmıştır. Çok sayıda roman, hikâye ve hatıraları bulunan bu yazarın yukarıda belirttiğimiz olayları içine alan With the Turks in War Time (Harpte Türklerle Birlikte) adlı eserini Türkçeye çevirdik. Tarihi, siyasi ve sosyal bakımlardan faydalı olabileceğine inandığımız bu eser, aslında bir savunma değil, fakat doğruların doğru .olarak ortaya konulması bakımından bir değerdir inancındayız

Prof. Dr. Kemalettin YİĞİTER

GİRİŞ

yılının şubat ayında içinde bulunduğum sıkıca ortamdan kurtulmak 1913 için birkaç aylığına da olsa Türkiye'ye gitmeye karar verdim. İçinde bulunduğumuz şu yirminci yüzyılda, İngiliz basını ve halkı Türklere karşı Balkan Devletlerinin bazı kurnaz yöneticileri tarafından yürütülen haçlı çağrısına körükörüne boyun eğiyordu. Bana göre, bu boyun eğiş kendi ülkelerinin çıkarında değil, Rusya'nın işine yarayacak şekilde İngiliz devlet adamları tarafından da destekleniyordu. Hıristiyanlığın bir Müslüman ülke karşısında böylesine birlik göstermesi ne yazık ki, birçok kimse tarafından da takdir ediliyordu. Oysa bu durum Doğu'yu seven İngilizleri çok üzüyordu. Eğer durum bu ise İngiltere Hindistan'da imparatorluğunun doğu kolonilerinde o zamana kadar neyi temsil etmekteydi? İngiltere, dini

ayrıcalık gözetmeksizin, hoşgörüden yana olan bir milliyetçilik için savaşmamış mıydı? Bütün cephelerden sarılıp yağma edildikleri için Türklerde geleceklerini korumak için aynı ideali benimsememişlerdi. Fakat İngiltere, Türklere bu şekilde davrananlara karşı gülümsemekten başka ne ?yaptı

Bildiğimiz kadarıyla, "Güçlülerin uyum içinde olması" yani "Avrupa'nın Barışı" her ne pahasına olursa olsun korunmalı; hatta bu tutum politikacıların nazarında küçümsenmeden milli itibar ve şeref konusu yapılmalıdır. Hey, Avrupa! Avrupa! Bütün dünya sen misin? Asya diye bir yer yok mu? Birisi bunu sormaya kalksa, ona Asya'nın Hıristiyanlığın dışında kalmış ve medeniyetten nasibini almamış olduğu için hesaba katılmadığı söylenirdi. Bu durum, sanki iki ayrı Hıristiyanlık varmış gibi, beni şüpheye düşürdü: Birincisi, cömertliğini sadece Hıristiyanlara göstereni; ikincisi de dünyayı, ırklarıyla, inançlarıyla Hıristiyan merhametinin ve adaletinin temsil edildiği bir tiyatro olarak göreniydi. Bilgisiz Müslümanlarda görüp ayıpladığımız, hâlâ bugünün Rusya'sında ve Balkan Devletlerinde bulunan, burada İngiltere'de de taraftarları olan birincisi fanatizmin ta kendisidir. İkincisi ise, Doğu İmparatorluğumuzun özünde olan ve insanın normal hayatında içlidışlı olduğu, hoşgörü ve insanlık ruhunu vermişti. Eğer biz İngiltere olarak ikincisini atıp birincisini kucaklasaydık ki, sadece görünüşte ve politik çıkarcılar bakımından Rusya ile ilgili olmasına rağmen kültürümüzü adım adım takip eden uysal Doğu bize yalancılar derdi; biz de besledikleri güvene ihanet etmiş ve itimatlarına sunduğumuz bütün moral değerleri bu hata sonucu kaybetmiş .olurduk

Başka bir açıdan bakacak olursak: Tıpkı bizim ortaçağlı dedelerimiz gibi bunların da büyük bir çoğunluğu geleneklerinin tutsağı olmalarına rağmen Doğu uyanıyordu. Eski Doğu'nun bu bilinçsizliğini gençliğimde yakınen görmem, bir mevsimlik de olsa ruhunu kavramam ve tılsımını öğrenmem bakımından kendimi şanslı buluyordum. Daha o zaman uyanık Avrupa'nın bilinçsiz Asya'ya çok yönlü saldırılarını üzüntü içerisinde takip etmiş ve Asya'nın bizimkine benzer bir uyanışa doğru canlandığını görmüştüm.

Tıpkı Frankeştayn'ın kendi yarattığı canavarın önünde korkuya kapıldığı gibi birilerini bu uyanıştan dolayı sorumlu tutmak tuhaf olurdu. Bana göre, büyük ölçüde İngiliz hükümetleri ve halkının eserlerinden esinlenerek ortaya çıkan bir akımı durdurmak bile, biz İngilizler için kaçıklığa varan bir mantıksızlık örneği gibi görünmektedir; yanılmıyorsam böyle girişimler ağır bir biçimde cezalandırılmalıdır. Bencil bir şekilde, menfaatleri için mücadele eden bilinçli milletler şu tarihi gerçeği görememişlerdir: Mücadele ettikleri şey kendileri için değil, fakat dünya milletleri arasında hodbinliğiyle bilinen insanlıktan uzak ezeli düşman (Rusya) için kaçınılmaz olacaktı veya başka bir deyişle Tanrı vardır, çünkü O insanları hemen cezalandırmaz, işte politikacılarımızın bilmediği şey buydu. Avrupa ile sıkı teması olan Türkiye Doğu'daki yenilik hareketlerinin önderidir, başıdır, çünkü Türkler Avrupa'yı anlamaya muktedirdirler. Eğer biz, müttefikimiz Rusya ve diğer milletlerin arzuladığı gibi, bu başı kesersek yerine en azından yüz başlı bir dev doğacaktır, işte o zaman bu dev .çocuklarımızı da diri diri yutacaktır

Gerçi bu konularda oldukça bilgi sahibi olan insanlar beni yanlış düşüncede olduğuma inandırmaya çalıştılar ama bu düşüncemde yanıldığımı sanmıyorum. Çünkü Türkler yaptıkları ihtilâlde başarılı olamamışlar, cesaretleri kırılmış, ümitsizliğe düşmüşlerdi. Hatta bu konuda onlara inanmıyorsam, bizzat İstanbul'a gitmemi ve gözlerimle görmemi söylediler. Aşağı yukarı onsekiz yıldır İstanbul'a gitmemiştim. Sınırlı da olsa Arap vilayetlerinde bulunmamdan dolayı Osmanlı İmparatorluğu hakkında bilgim vardı. Hatalı düşündüklerini bildiğim halde onlara karşı olduğumu söylemedim. Bununla beraber, bazı arkadaşlarımın nazik bir şekilde verdikleri bilgilerden de yararlanarak Türkiye'nin durumunu .olabildiğince Türk görüş açısından incelemeye çalıştım

Daha önce seri makaleler şeklinde *New Age* adı altında çıkan bir dergide yayımlanan bu incelemelerimin sonuçlarını bu küçük kitapta toplamış bulunuyorum. Bu eserde, gördüklerimi iyi ve kötü yönleriyle tamamen tarafsız bir şekilde anlatmaya gayret ettim. Ne var ki, bilinen sebeplerden

dolayı arkadaşlarımın isimlerini değiştirdim ve çoğu zaman da gizli tuttum. Zaman zaman, konuşmaları ve çok sayıdaki olayları bir arada sundum; alışılagelmiş turistik tasvirleri anlatmak yerine önemli konulara yöneldim. Belki bu sebepten eser biraz sıkıcı olabilir ama konuların ilgi çekici .olduğuna inanıyorum

W. M. PICKTHALL

İstanbul'a Yolculuk

Kalın bir sis tabakasıyla kaplı Karadeniz üzerindeydik. Romanya'yı yavaş yavaş geride bırakmıştık. Bütün manzara sanki büyük bir pamuk yığını gibi duran sisle perdelenmişti. Sis perdesi öyle yoğundu ki, geminin bile ancak bir kısmını görebiliyorduk. Bu yüzden gemimiz güçlükle ilerliyordu. Gemiye, önde gitmekte olan kürekle çekilen bir kayık kılavuzluk ediyordu ki, içindekiler bulundukları yeri belirtmek üzere bağırıyorlardı. Onların Romence rakamlar söylediğini duyabiliyorduk. Fakat ne onlar, ne de kayık gözükmüyordu. Sık sık çalınan sis kornası kulaklarımızı sağır edecek derecedeydi. Yolculardan birinin söylediğine göre nerdeyse kayalara bindirmek üzereymişiz. Bir keresinde bir başka gemiyle çarpışmaktan kıl payı kurtulduğumuzu kendi gözlerimde gördüm. Gemi bizim rotamızda, hemen burnumuzun dibinde idi. Bacaları ve teknesi belli belirsiz sisler arasında aniden karşımıza çıkanca yolculardan ümitsiz feryatlar yükseldi. Motorlarının birden aksi yönden çalışarak geminin tornistan yapması başımızı döndürdü. İşte bu kıl payı kurtuluştan sonra gemi daha yavaş ilerlemeye başladı. Öndeki kılavuz kayık rotamızın emniyetini sağlamak .üzere gemiyle arasını biraz daha açtı

Gemide aşağı yukarı kırk kadar yolcu vardı. Yolcular arasında hiç İngiliz yoktu. O tarihlerde, savaş içinde olunduğundan, hükümetin istikrarsızlığı ve Avrupalıların Türkler tarafından katledilmekte olduğuna dair gelen haberler üzerine, halk İstanbul'a gitmekten çekiniyordu. Paris yoluyla değil de Türkiye'nin müttefiki olan Berlin üzerinden geldiğim için yolcu arkadaşlarımın zihinlerini rahatsız eden korkunç söylentileri hiç duymamıştım. Yolculardan bu söylentileri duyunca aslı olamayacağı için gülmekle yetindim. Tehlikelerle dolu olduğu söylenilen İstanbul'da kocası görevli bulunan bir Fransız bayan, kocasına kavuşmak için aşırı derecede

endişeliydi. Gemide edindiği arkadaşına ardı arkası kesilmeksizin durumundan yakınıyor ve etrafımızı saran sisi kocasının başına bir şey geldiğini işaret eden bir uğursuzluk olarak iddia ediyordu. Gemide bulunan Avrupalı yolcular, üzgün, endişeli ve gecikmelerinden dolayı sabırsızdılar. Fakat aramızda bulunan birkaç Türk, her zamanki gibi kayıtsızdılar. Ben de acelem olmadığı için Türkler gibi kayıtsız ve ilgisizdim. Akşamleyin Boğaz'ın girişini bulamadığım anlaşıldı. Artık girişe yanaşsak bile saat altıyı geçtiğinden Boğaz'a giremezdik. Gemimiz demir attıktan sonra Fransız bayan yüksek sesle hıçkırmaya başladı. Geminin her yanından öfkeli sesler geliyordu. Normal olarak on iki saatte alınabilen Boğaz'ı bir kırk sekiz saatte alacaktık. Durum nefret vericiydi ve çekilecek gibi değildi. Bir Yunanlı nerede olduğumuzu kesinlikle bildiğini, gemideki kayıkları suya indirerek Rumeli Kavağına gitmemizi ancak oradan İstanbul'a vapur bulabileceğimizi söyledi. Onun bu teklifi hiç rağbet görmedi. Gemi kaptanı ve kılavuz yolu bulamadığına göre, denizle ilgisi olmayan birinin yolu bulabileceğine hiç ihtimal veremiyorduk. Zaten sis pek yoğundu ve görebildiğimiz önümüzdeki ufacık bir alan da karanlık ve tıpkı ince bir buz gibi dümdüzdü; yanlış bir yere sürüklenebilirdik. Hâlbuki gemi sıcacık ve rahattı, yiyecekler de fena değildi ve kimsenin bu nimetlerden vazgeçmeye niyeti yoktu. Aramızda ortak kaderimizin yarattığı teklifsiz bir samimiyet doğdu. Adamın biri bana evlilik hayatını bütün tafsilatıyla anlattı. Ne o benim adımı biliyordu, ne de ben onun. Ve yemek salonunda, zihnimde canlandırabilmem için fotoğraflar gösterdi. Bir başkası sevgi gösterisiyle .koluma girdi ve telgraf çekmek için benden yardım istedi

Akşam yemeğinden sonra sırtıma bir pardösü aldım, yakasını kaldırarak yalnız başıma sigara içmek için güverteye çıktım. Sis eskisi gibi yoğundu. Siren ve büyük düdük arasıra ötüyordu ve karanlık içinde, sis yüzünden etrafımızda demir atmış gemilerden karşılık geliyordu. Çok geçmeden onların sesini ve geldiği istikameti ve bize karşı ilgiyle cevap verdiğini .anladım

Güvertede aşağı yukarı gezinirken, gündüzün gördüğüm ve ikinci mevkide yolculuk etmesine rağmen; görünüşüyle birinci mevki yolcularına

benzeyen bir adam bana doğru geldi. Hafif bir tebessümle yanımdan geçerken konuşmaya istekli görünüyordu, fakat mütereddittі. Ona muhabbeti teşvik edici bir karşılıkla cevap verdim. Bir dakika kadar sonra korkuluğun yanında, karanlıkta boşluğa bakıp, düdük seslerinin yerini tespit etmeye çalışırken yanıma geldi ve Bizans şivesiyle Fransızca konuşmaya başladı. Sesinde soğuk, ama pek soğuk, bir ifade vardı. Ona nezaketle cevap verdim. Birden bağırarak “Aaa, siz Fransızsınız?” deyince “Hayır” dedim. Sonra büyük bir arzuyla benim hangi milletten olduğumu öğrenmek istedi. Ben de isteksizce İngiliz olduğumu belirttim. Onun böyle istekli tutumuna karşılık .ilginç bir iki söz etmemek benim için ayıp olurdu

Ah, piponuz ve pardösünüzün modasından İngiliz olduğunuzu“ düşünmüştüm” diye cevapladı. “İngilizlerde, başka milletlerden olmayan bir hava vardır. Sizi tanıdığıma çok memnun oldum. İngilizleri çok severiz. Arzu ederseniz, sizinle İngilizce konuşabilirim.” Yeteneğini göstermek için bana İngilizce olarak “Tanıştığımıza memnun oldum efendim” dedi. Fakat konuşma arasında söylediği bu cümleye pek ilgi göstermediğim için, .konuşmamız yine Fransızca olarak devam etti

.Nereye gidiyorsunuz?” diye sordu“ —

.İstanbul’a” dedim“ —

”?Daha önce İstanbul’a gitmiş miydiniz“ —

”Evet, on sekiz yıl önce yine bir defa gitmiştim“ —

”?Orada ne işle meşgulsünüz“ —

”İstanbul’da bir işim yok. Sadece seyahat ediyorum“ —

Bu kış mevsiminde, harp içerisinde seyahat olur muymuş” diye“ — hayrete kapılarak açıklamamı yeterli bulmadı. Hakkımda bilgi toplamaya çalışan bu adam, bu sözüme fazla inanmamış bir tavırla gülümsedi. Konuşma sırasında yüz yüze gelmiştik, ikimiz de birer dirseğimizi korkuluğa dayamıştık. Yakındaki bir lamba adamın yüzünü iyice aydınlatıyordu. Bana hoş görünmeyen kaypak ve aldatıcı bir yüzü vardı. Fes giyinmişti ama Türk değildi. Bu hareketi onun küstahlığını gösteriyordu. “Bana dönerek bilgiç bir tavırla; belki gizli bir görevle gidiyorsunuz, bu yüzden bana .söylemiyorsunuz” dedi

Etrafa yayılırsa dikkatleri üzerime çekerim korkusuyla onun bu“ — faraziyesini çürütmek için, doğrusu, İstanbul’a Türkiye’de olup bitenleri .yerinde görmek için gittiğimi söyledim

,Adam, o halde siz bir politikacısınız ?” deyince“ —

.Hayır, yazarım” diye cevap verdim“ —

Konuşmasına devam ederek, sizinle karşılaşmak ne güzel bir şans.“ — Size her şeyi anlatabilirim. Soracağınız herhangi bir sorunuz var mı? Türkiye’deki her şeyi iyi bilirim. Size verebileceğim gizli bilgiler de var”, deyince hemen Makedonya’da Bulgarların yaptıkları canavarlıklarla ilgili bir soru yönelttim. Alaylı bir tavır takınarak, hepsi yalan diye haykırdı ve Dedeağaçtaki arkadaşından aldığı haberlerin şu anda işittiğinizin tam tersi olduğunu, bilâkis Türklerin Hıristiyanları katlettiğini anlattı. Fakat her insaflı Avrupalının şahadet edeceği gibi Dedeağaç, Bulgar kuvvet ve Komitacılarının Türkleri hunharca katlettiği bir yerdir, dediğimde, arkadaşım sözlerini geri aldı ve “Efendim siz durumu bilmiyorsunuz, müsaade ederseniz nasıl olduğunu anlatayım: Türkler ikişer, üçer katliama başladılar, bunun üzerine Bulgarlar da onlar şöyle dedi: “Ya Hıristiyan olursunuz, yahut da ülkeyi terk edersiniz, yoksa hepinizi katledeceğiz. Haklı değil miydiler?” Ah beyefendi biz Türkiye’de yaşayan Hıristiyanların nelere katlanmak zorunda kaldığımızı Müslüman taassubunu bilmiyorsunuz. Size her konuda yardım etmekten mutlu olacağım. Emrinizdeyim. Cevap vermeden önce sessiz sessiz sigaramdan bir iki nefes çektim: “Saçmalıyorsunuz, şayet Türkler olmasalardı bu gün Doğu’da hiçbir Hıristiyan’ı hayatta bulamazdınız. Latin Avrupa’nın taassubu sizi de güzel bir yol bularak ortadan kaldırırdı. Dua ediniz ki, Türkler bu topraklarda oturmakta ve büyük hoşgörüleri sayesinde bugün siz de hayatınızı devam ettirmektesiniz. Latin Avrupa’nın taassubu, deyince fikrini değiştirdi ve benimle aynı fikirde olduğunu imâ ederek; “İşte bu söylediğiniz doğru”, önceleri Türkler hiç tutucu değillerdi, hatta şimdi bile halkın zannettiğinin yarısı kadar tutucu .değiller, dedi

Gemideki yolcuların, İstanbul’da yeni bir ihtilâlin gelişmekte olduğunu, Hıristiyanlara saldırılarda bulunulduğunu söylediklerini duydum. Bu ülkede

yaşamış biri olarak, ben Türk'ün karakterini iyi bilirim, öyle haberlere nasıl inanıldığına şaşıyorum. Söylediklerinden şüphe etmeseydim, bu "Meçhul" arkadaşı yalancı çıkarabilirdim. Çünkü durmadan haberlerin doğru olduğuna .beni inandırmaya gayret ediyordu

İstanbul'da oturan arkadaşınızın olup olmadığını öğrenebilir miyim?" —
.Diye sordu. Ses tonu biraz dalkavukçaydı ama saygılıydı

Bazı Türk isimlerini sıralayıverdim. Beni protesto edercesine; fakat —

.Ermenilerden de tanıdığınız vardır deyince, kendisini reddettim —

Ona doğrusunu bildiğim şekilde hareket edeceğimi söyledim. — Pardösüm üzerinde dehşete kapılmış gibi gözlerini gezdirdikten sonra, eğilerek iyi geceler dileyip ayrıldı. Sonra ben yarım kalmış sigaramı tüttürmeye devam ettim. Adamın mizacını ve onun gibilerinin Türkiye'ye yaptığı kötülükleri düşünmeye başladım. Gazetecilerin etrafını işte böyle insanlar sarmıştı, meselâ; bu yolcunun anlattıkları da sahte ve yanlış bir şekilde yayılıyordu. Bu haberler, anlatanın bildiği gibi değil de hakikatten uzak olarak istendiği şekilde aktarılıyordu. Türkiye'de yaşayan iyi niyetli Hıristiyanlar, Türkler gibi istisna teşkil ederler. Bu adamla aynı karakterde olanlar, Türkiye'nin içişlerine karışanlara hizmet ederler. Bu adam, bir asırdan beri Avrupa'nın, Türkiye'de yaşayan Hıristiyanların lehine Türkiye'nin içişlerine müdahalesini, misyonlarıyla bu Hıristiyanların eğitimini ve ilerlemesini sağladığı politikanın bir ürünüdür. Netice olarak; bu gibi insanlar, Osmanlı tebaasında yaşamalarına rağmen yabancı devletlere sadakat gösteren ve onların uşağı olmaktan başka bir şeye yaramayan .Hıristiyanlardır

Daha beş yıl öncesi Türkiye'de yapılan ihtilâl sırasında bu parazit Türk düşmanları ya Türkiye'den göç edecekler yahut da tamamıyla Türkleşen Osmanlı halkının içerisinde eriyip gideceklerdi. Bu sonuca ulaşmak için; Avrupalı devletlerin bozguncu faaliyetlerini durdurmaları, ayrıca Osmanlıların içişlerine karışmalarını sağlamaları gerekiyordu. Başlangıçta, ilk bir iki hafta bu ümit belirmişti. Hâlbuki sonra, Avrupa Türkiye'yi parçalayıp yıkamaya daha çok niyetli olarak Türkiye'nin hâlâ düşmanı olduğunu açıkça gösteriyordu. İhtilâli takip eden bir yıl içerisinde, Avrupa

sefaretlerinde ihtilâlin bittiğini ve sonucun ümit verici olmadığını ileri sürerek reform hareketlerini durdurmayı planlayan tertipler hazırlandı. Hâlbuki Türkiye'nin durumunu bilen herkes, reform hareketlerinin en az on yıl devam etmesi gerektiğini biliyordu. Parazitler düzenlerinin bozulduğunu anladılar. Daha ilk günlerde reformculara ihanet etmeye başladılar. Reformculara gösterdikleri bu güvensizlik ve ihanet, elbette Avrupalı devletlerin müdahalesine yol açtı, hatta yalnız böyle olmakla kalmadı, Türkiye'de yaşayan, Türk dostu olamayan Avrupalılar, ihtilâlin bir mucize gibi çalışmadığını görerek, ihtilâlin baş düşmanı oldular. Reformların zaman meselesi olduğunu, ayrı ırklardan bir millet meydana getirmenin tek yolunun eğitim olduğunu ve bu girişimin meyvesinin en az bir kuşak geçtikten sonra alınabileceğini unutmuşlardı. Ayrıca söz konusu olan Türkiye'ye yapılan saldırıları, reformların bütün ülkenin veya halkın yararına olacağını hatta İslâm dünyasının üzerinde yapacağı etkiyi hesaba katmışlardı. Şüphesiz son zamanlardaki Türk Tarihinde, Türkiye içindeki Hıristiyanların mazlum mevkiine düştüğüne dair bir başka görüş daha vardır. Başta Rusya olmak üzere, Avrupa devletleri, kendilerince insanlık açısından hareket ederek Türk tarihini böyle yorumlamışlardır. Fakat bu tamamıyla bir yanılgıya düşmedir. Belki biz, İngiltere'deki Romen Katoliklerinin günümüzde mazlum mevkiine düştüğünü düşünebiliriz. Ayrıca Batılı Hıristiyan devletlerin, onların haklarını korumak için teşebbüste bulunmaları gerektiği hususunda da karara .varmamız haklı ve yerinde olabilir

Zihnimden çıkaramadığım bu düşünceler ve sonu gelmeyen düdük sesleri yüzünden gözüme hiç uyku girmedi. Dört saatlik bir uykudan sonra sabah kalktığımda düdükler hâlâ ötmekteydi. Geçen geceki demir attığımız yerden ayrıldığımızı tahmin ettim. Bu yüzden güverteye çıktığımda yuvarlak kuleleri, yıkık duvarları, eski eserleri ve menekşe rengi denizden yükselen erken sabah güneşiyle yıkanan Rumeli hisarının kırmızı kiremitli evlerini .görünce şaşırdım

Tam tarih ettiğim manzaranın yanına gelince, görüş kayboldu, araya sis girdi ve yüzen bu sisin yanında büyük mor gölge gibi Anadolu yakası görünüyordu. Sonra, birden bire sol tarafımızda hayal gibi bir şey belirdi,

şekillendi ve gittikçe zırhlı bir gemi görünümü aldı. Bu gemi tam gözden kaybolmuştu ki, aynı bunun yapısında bir başka gemi göründü, ancak önde gidenin gri olmasına karşılık, bu siyahtı. Boğaz'da yabancı savaş gemilerinin sonu yok gibi görünüyordu. Bundan yolcu arkadaşlarım çok memnundu. Onlara göre bu gemiler, İstanbul'daki Hıristiyanların emniyette olmalarını sağlıyordu. Birinci sınıf bir kruvazör görünce telaşlı Fransız Bayan, Hıristiyanların korunduğuna kanaat getirerek Tanrı'ya yaşlı gözlerle şükrediyordu. Sis açıldığında manzaranın sükûnet verici bir yönü vardı. Ortaköy Cami zarif minareleriyle bir kuğu gibi su üzerinde yüzer gibi duruyor. Dolmabahçe Sarayı ve Cami, ahşap evler ve kırmızı kiremitli çatıları, ağaçlı tepeler, sedir ağaçları bizim üzerinde kayıp gittiğimiz denizin pırıltılarını seyrediyorlardı. Daha ileride göklere yükselen minareleri ve bodur kubbesiyle Ayasofya, sisler arasında görünüyordu. Sağ tarafa, yüksekte berrak havada, muhteşem Süleymaniye İstanbul'un tacı gibi duruyordu. Biz ilerledikçe cami gözden kayboluyordu, çünkü Galata'nın yüksek kısımları onu arkasına gizliyordu. Galata'da at yarışlarına gitmiş kalabalık gibi, itişip kakışan bağırıp çağıran insanlar ve hamallar, sanki savaştan önceki yıllarda olduğu normal günlük kargaşalıkları içindeydiler. Beni ve bavullarımı kargaşadan çıkaran işçi ve gideceğim otelin ehil tercümanıyla, Beyoğlu'na çıkarken orasını da Galata'dan pek farklı görmedim. Yalnız gölgede sineklerini kovalamaya çalışan iki at bizim bindiğimiz arabanın atlarından daha zayıftılar ve caddelerdeki araba trafiği de Galata'da olduğundan daha azdı. Tramvay hatları gördüm ama hiç tramvay görmedim ki bu benim hoşuma gitmişti. Rehberim bütün güzel atların savaşta kullanılmak üzere götürüldüğünü söyledi. İçinden geçtiğimiz bütün yollar Avrupa tarzındaydı. Modern Mimari binalar da kendini gösteriyordu. Yalnız tek bir noktada, şimdi kullanılmayan mezarlıklarda, bu mimari gözükmüyordu. İçinde bulunan selvi ağaçlarının tepelerinden İstanbul ve Haliç'in göründüğü bu mezarlıklar Madrid'den Budapeşte'ye kadar herhangi bir şehrin mezarlığından farksızdı. Sis dağılmıştı. Şimdi güneşli bir sabah olmasına rağmen Beyoğlu Palas'taki fevkalâde güzel odamda havanın biraz serince olduğunu hissettim. Yine de balkonda

pardösüsüz durabiliyordum. Manzara göz kamaştırıcıydı. Haliç'in mavi suları servilerle örtülü tepeleri yalıyordu. Haliç'in ötesinde İstanbul yüksek bir zemin oluşturuyordu. Yine aynı mevkide tepeler ve dereler vardı. Buradaki ahşap evler kırmızı kiremitliydiler. Kubbeler, minareler ve güzel mezarlıklar buranın süsüydü. Eski mezarlıkların, çatı ve kubbelerin üzerinde sanki birer renkli bayrak dalgalanıyordu. Bunlar çocukların uçurttuğu uçurtmalardı. Manzaradan oldukça sessiz bir uğultu yükseliyordu. Kendisi Hıristiyan olan rehberim, savaş günlerinde de olsa şehrin sükûnet içinde olduğuna, en ufak bir isyan korkusu ve endişesinin yersiz olacağına beni ?inandırmıştı. Peki ya yabancı savaş gemilerinin Boğaz'da ne işleri vardı

İstanbul ve Beyoğlu

Beyoğlu'ndan görünen manzara göz kamaştırıyordu. Belki görülmeyen yerlerinde daha cazip şeyler vardı fakat ben onları keşfedemedim. Yürürken, arasıra gösterişli fakat pis kokulu caddelerin kenarlarındaki evlerin arasından boşluklar belirir ve bu boşluklardan İstanbul'u renkli saçak saçak tepeleriyle Üsküdar'ı, Haliç'i ve Haliç'in hemen kenarında Kasımpaşa ve ötesinde İstanbul'u görebilirsiniz. Fakat görüp kaybolan bu manzaraların verdiği zevk, insanların tahammül edilmez davranışları ile bozulmuştur. İnsanlar burada ne kadar modaya uygun giyinirlerse giyinsinler, gelip geçen kadınlara lâf atmaları yüzünden kötü bir şöhret kazanmışlardı. Bu kötü şöhret insanlara omuz vurarak geçmeleri veya itekaka yürümelerinden ileri gelmez, böyle şeyleri göremezsini. Fakat Avrupalı veya Türk hanımlar, görünüşleri ne kadar mütevazi olsa da kendilerine sataşılmasından kurtulamayacaklarına beni kesinlikle inandırmışlardı. İstanbul bu yüzden Beyoğlu'ndan daha emniyetlidir. Gerçi burada insanlar, daha nazik ve kültürlüdürler ama burası Hıristiyan ve Avrupalıların semtidir. Burada elçilikler ve birkaç tane de kilise vardır. Fakat bu semtin insanlarının, şehrin

genel durumunda, kalabalık ve terbiyesizliği önlemekte etkisi yoktur. Beyoğlu ve komşusu Galata'daki sofu ve terbiyeli Türklerle, Türkiye'nin varlığını tehdit eden bu parazit azınlıklar birer çelişki halindedirler. Hâl böyle iken, Beyoğlu ve Galata halkı, Avrupalı devletlerin üstlerine kanar gerdiği, sözüm ona, değerli buldukları toplumdur. Bir sabah ana caddenin daraldığı yerden dönünce, penceresinde Fransızca olarak "Rendesvous de I'arıstocratie", sosyetenin buluşma yeri-cümlesi yazılı bir berber dükkânı gördüm. Şaşkınlıkla olduğum yerde çakılıp bakakaldım. Burada yapmacık gülüşleriyle, mağrur bir biçimde oturan kendi halinden memnun Beyoğlu Aristokratları vardı. "Beyoğlu sosyetesinin buluşma yeri". Bu asil sözler ne kadar da adileşerek şimdi bu tertemiz Akdeniz ülkesinin üzerine kapanan, berrak su üzerinde duran kir ve pislik gibi bir görünüm almıştı. O berber dükkânının vitrinindeki tabelayı göstermek için birkaç Türk'ü oraya .götürmüştüm

İstanbul'a vardığım ilk akşam Beyoğlu caddesinde gezintiye çıktım. Her iki kaldırımda da modaya uygun olarak giyinmiş dünya zevklerini düşünen Yunanistan ve Avrupa menşe ili kalabalık, melon ve fötr şapkalı kendi halinde dolaşan insanlar vardı. Geçerken gözüme ilişen her çehre, geçici zevklere kapılmış hayvani ve kurnazcaydı. Parlak ışıklı eğlence yerlerinden çalgı sesleri geliyordu. Kapısında "Skating" yazılı tiyatro ve eğlence yeri, bana oldukça çok para kazanan bir yer gibi geldi. Beni iterek geçenlerin çoğu eğlence maksadıyla çıkmış bu insanlardı, hâlbuki o anda Osmanlı Devleti'nin varlığını koruyabilmek için Beyoğlu'ndan otuz mil kadar ötede savaşan Türkler vardı, hatta Çatalca'dan top sesleri geliyordu. Acaba bu insanlar neye önem veriyordu? Onlar Hıristiyan fakat Türkler Müslüman'dılar. Hıristiyanlar, Türkiye'nin yıkılmasını ve kim olursa olsun mutlaka Avrupalı bir Kralın Türkiye'yi fethetmesini istiyorlardı. İşte onun için Hıristiyanlar elem ve acı içinde olan bu ülkede eğlencelerine devam ediyorlardı. Ne yazık ki Türk kanunları onlara bu hürriyeti veriyordu: Mesela Beyoğlu'nda, sırtlarında silahları ikişer ikişer devriye gezen Türk polisleri onların güvenliğini sağlıyordu. Bu Hıristiyanlar eğlencelerinden menedilip azarlanabilirlerdi, tiyatroları savaş bitinceye kadar kapatılabilirdi.

Hayatları en ufak bir tehlike içinde bile değildi. Türk taassubu ve onların Hıristiyanları katletme niyetinde olduklarına dair gazetelerimizi süsleyen söylentiler ise, bu umursamaz ve özgür Hıristiyanlar tarafından uyduruluyordu. Korktukları zaman yaltaklık eden bu iradesi zayıf Hıristiyan tebaa, Avrupalı bir devletin ağır bastığını görünce küstahlaşıyorlar ve onu destekliyorlardı. Güvenliklerinin Boğaz'daki savaş gemileri tarafından garanti edildiğini görünce öyle küstahlaştılar ki, terbiyesizliklerine Türklerden başka hiçbir millet tahammül edemezdi. İstanbul'da uzun süredir kalanlar durumun böyle olduğunu bana anlatmışlardı, zaten kendim de gözlerimle görüyordum. Geçen Kasım ayında, Bulgar ordusunun Çatalca hattında ilerlediği sıralarda, Hıristiyan tebaanın güvenliğinin sağlanması için denizci askerler karaya çıkarılmıştı. Bu, Müslüman halk için aşağılayıcı bir tavırdı ama yine de önem verip kızmadılar. Savaş sırasında İstanbul'daki tek düzensizlik ve gürültü, yabancı savaş gemilerinden inen sarhoş denizcilerin attıkları naralardı. Bulgarların Çatalca'ya ulaştıkları ve orayı işgal edecekleri dedikodusu etrafa yayıldığı günlerde, İstanbul'da Yunan Kilisesine mensup bir dini lider ölmüştü. Cenaze töreni büyük bir tantanayla yapılırken yolları, tören iyi yapılsın diye, Türk kıtaları tutmuştu. Belfast şehrinin, Romen Katolik ordusu tarafından tehdit edildiğini varsaysak bu örnek bana Kuzey İrlanda'dan henüz gelmiş bir İngiliz tarafından söylenmiştir ve Belfast'ta Romen Katolik bir piskoposun o anda öldüğünü düşünsek; acaba cenaze törenine müsaade edilir miydi? Yine bu yıl mukaddes bir Perşembe gününde, Beyoğlu'ndaki Yunan Kilisesinin etrafına toplanan Rumlar arasında kavga çıkmıştı. Farklı görüşte olan gruplar, kutsal haçı taşımak için aralarında rekabet ediyorlardı. İnsanlar bıçaklandı ve yere yuvarlandılar. Kadınlar fenalık geçirerek bayıldılar ve kargaşada Büyük Haç kırıldı. Piskopos ve adamları güçlükle kurtarılabildiler. Kavga yerinde, Türk emniyet kuvvetleri olaya hakim olamadı. Şişli'den atlı polisler getirildi. En sonunda düzeni .sağladılar ve yaralıları en yakın hastaneye taşıdılar

İşte, Beyoğlu böyle bir yerdi. Orada kaldığım kısa sürede, gündüzleri zamanımın büyük bir kısmını Sirkeci tarafında geçirdim. İstanbul'a vardığım ilk gün Ayasofya'ya ve yanında bulunan ismini bilmediğim küçük bir

camiye girdim Ayasofya, Makedonya ve Trakya'dan gelen göçmenlerle doluydu. Bunların büyük bir kısmı, Anadolu Yakasında kamp denilen yerlere nakledilmişse de, bir kısmı da caminin girişinde birbirine sıkışık ve sarılmış vaziyette barınıyorlardı. Hıristiyanların şiddetli saldırıları yüzünden bu göçmenlerin sefil durumu, Müslümanlar arasında Hıristiyanlara karşı bir misilleme duygusu yaratabilirdi. Camiye girerken, bir hoca gayet nazik bir şekilde şapkamı çıkarmamı rica etti. Araplar arasında şapka çıkarmak hâlâ bir görgüsüzlük sayılmaktadır. Araplar arasında uzun zaman yaşamış biri olarak ben de bunu bildiğim için, önce şapkamı çıkarmaya cesaret edememiştim. Hoca; başımda şapka yerine fes olsaydı, onu çıkarmamam lâzım geldiğini açıkladı. Başka ne bir söz söyledi ne de yüzüme baktı. Benim bu hareketim ve diğer bir merakım, aramızdaki inanç farkının hemen .anlaşılmasına sebep olmuştu

Asya'dan yeni gelmiş askerler de benim gibi camiyi geziyordu. Benim duvarlardaki kutsal isim ve ayetleri okuyabildiğimi anlayınca, bana katıldılar ve onlara yaptığım küçük açıklamalardan dolayı müteşekkir göründüler. Girerken şapkamı çıkarmamı isteyen hoca, benim Arapça bildiğimi görünce, yanıma gelerek beni bitişikte güzel el yazması Kur'an bulunan büyük bir türbeye götürdü. Arkamızdan, askerler de bizimle türbeye geldiler, hoca benim rahatlıkla Kur'an okuyabildiğimi türbedeki görevliye göstermek için bana yüksek sesle ve makamıyla Kur'an'dan bir sayfa okuttu. Ben okuyup bitirince "Maşallah" sesleri yükseldi. Sonra, ancak basit birkaç cümlesini anlayabildiğim Türkçe konuşmalarına devam ettiler. Ben Arapça ile ve omuzlarımı silkerek, jest ve mimikler yaparak Türkçe bilmediğimi açıkladım ve oradan ayrıldım. Hicrî takvimle, Şubat ayında bulunmamıza rağmen, yürümeyi oldukça zevkli kılan bir bahar havasının tadını çıkarıyorduk. İstanbul'un ortasında, iki yıl önce vuku bulan büyük yangının bıraktığı geniş harabeler vardı. Gri yığınlar, duvar yıkıntıları, şurada burada bir minare kemeri yahut sütunlar ayakta duruyordu. Yangın kalıntıları, Marmara Denizi'nin kıyısındaki yamacı kaplamıştı. Bu tepelerden, havanın açık olduğu günlerde Marmara Denizi ötesindeki Bursa ve Çanakkale yöresindeki dağların karla kaplı tepelerini görürsünüz. Manzarası güzel, açık hava

parklarını seven fukara Türkler burayı eğlence yeri yapmışlardı. Sarayburnu üzerindeki mavi gökyüzünü, çocukların çeşitli renklerden uçurtmaları doldurmuştu. Bunları beyaz kanatlı martılardan ayırmak gerçekten güçtü. Yaşlılar denize dönük otururken veya ileri geri gezinirken, çocuklar da yangın artıkları üzerinde oynuyorlardı. Bu boş arazi o kadar genişti ki, insan orada kendini yalnız hissediyordu. Uzaktan top sesleri duydukça oynamakta olan çocuklarda bir üzüntü beliriyordu. İstanbul'da duyabileceğiniz tek .eğlenceli ses çocuklarınkiydi

Sokaklarda müzik veya şarkı sesleri duyamazdınız. Müzik ve şarkı sesleri Doğu ülkelerinde öylesine yaygındı ki, onları âdeta dinlemek istiyordum. Çarşı ve pazarda alışılagelmiş şakalaşmalar ve kahkahalar artık duyulmuyordu. Arada sırada davul sesleri yankılanıyordu. Sokağın ucunda, önlerinde bir bayrak ve değişik renkli giysiler içinde aralarında çocukların, aksakallı ihtiyarların da bulunduğu insanlar, coşkulu bir tarzda çalan bir davulun arkasından uygun adımlarla yürüyorlardı. Bunlar cepheye gitmek isteyen gönüllülerdi. Her sabah, birkaç davul ve bayrak çıkarılıyordu, uzun insan kalabalıkları şehrin çeşitli semtlerinde yürüyüş yapıyorlardı. Akşam olup da bu gönüllüler toplandığı zaman, sayıları iki bini hatta üç bini aşıyordu. Aynı günlerde, Asya yakası tarafından gelen eğitilmiş askerler yaya olarak cepheye doğru gidiyorlardı. Her vapurla Haydarpaşa'dan Köprü'ye gelen askerler, Üsküdar'da, Göztepe'de ordugâh kurmuş askerler, Yeşilköy'de bekleyen askerler, başkent içinde barakalarda kalan askerler, her tarafı dolduruyordu. Bir sabah Edirnekapı'ya arabayla giderken, haki üniformalı ve gri boyun atkılı uzun ve düzgün sıralı askerler kaldığım otelin önünden geçiyorlardı. Her biri eşyalarını yüklediği bir Arap atını sürüyordu. Askerlerin teşkil ettiği yürüyüş kolunun önü ve sonunu göremiyordum. Yamaçta ve köprünün üzerinde onların yanı sıra ilerliyordum. İstanbul'un ortasında, Fatih Cami'nin önündeki geniş alana varıp, arabayı bir kenara çektim. Yanılmıyorsam yürüyüş kolu üç mil kadar uzunluktaydı. İyi eğitilmiş, güçlü kuvvetli insanlardı. O askerler ki, insanın Türkiye'de görmeye alıştığı üstü başı yırtık insanlar değillerdi. Mahmut Şevket Paşa'dan .Allah razı olsun

Bir yandan iyi eğitilmiş ve iyi giydirilmiş disiplinli kıta'lar Yeşilköy'e doğru yola çıkarken, öbür yandan daha yavaş, yaralı ve sefil durumda olanlar, Başkent'e dönüyorlardı. Bir akşam, İstiklâl Caddesi'nde, otelime dönerken, kaldırım kenarında iyi giyimli insanların sıralandığını, Tatlı su Frenklerinin neşe içerisinde güldüklerini ve anlamlı göz kırptıklarını gördüm. Onları eğlendiren şeyin ne olduğunu anlamak için, kafamı çevirince .şunu gördüm

Takriben üç yüz kadar yaralı Türk askeri, el ele birbirlerine destek olarak ikişer ikişer başları öne eğik, ayaklarını sürüyerek yürüyorlardı. İçlerinden biraz daha sağlıklı olan bir kaçı, diğerlerine moral vermeye çalışıyorlardı. Harpten ve yürümekten yorulmuş bu dürüst, hüzün dolu köylü yüzler, kaldırımda toplanmış iyi giyimli insanların alay ve gülüşlerine aldırış etmeden, sabır de vakarla ilerliyorlardı. Acı çekmesini bilen ve ırkların en yücesi olan Anadolu Türklerini, Avrupalılar tanımamışlardı. Bu yüzden bu iyi yürekli insanlar, kendi sırtlarından geçinen Beyoğlu aristokratlarına göre yüzkarasıydı. Yine günde beş defa Allah'a ibadet ettikleri için fanatiktiler. Çünkü onlar misyoner okullarına gitmemişlerdi, işte bunun için barbardılar. İşte vatanları için çarpışıp, yaralı olarak dönen bu insanlara, kendi başkentlerinde gülünüyor ve kendileriyle alay ediliyordu. Hâlbuki onlar vatanlarına göz dikmiş sözüm ona medeni Hıristiyanlar için bir şaka, bir eğlence konusu olmuştu. Hıristiyanlarla İsrail'de Via Dolorasa'da kendi müdafaa hatlarında olduğu gibi, bu askerlerle de kendi başkentlerinde alay ediliyordu. İşte Türklerin fanatizmi ve onların karşısında Hıristiyan .kardeşler

Kalınacak Yer

Tavsiye mektupları piyangoya benzerler. İstanbul'a vardığımda, takdim ettiğim bu üç tavsiye mektubunda ikisi sadece nezaket görmemi sağlarken,

üçüncüsü “İngiliz Rıfat” diye çağrılan ve diğer bütün Rıfatlardan üstün tarafları olan Rıfat Bey’le ömür boyu dost olmamı sağladı. Benim gidişimi haber alan Rıfat Bey, bana geldi ve rahat edebilmem için elinden gelen her şeyi yaptı. Öncelikle, bana Arapça bilen bir Türk öğretmen buldu. Daha sonra, benim en büyük arzum olan, Beyoğlu’ndan uzaklaşarak Türk aile hayatına katılmam hususunda, bütün gücüyle bana yardım etti. Türklerle olan inanç ve gelenek farklılığımız yüzünden, bu isteğimin hoş karşılanması fevkalâde güçtü. Rıfat Bey, kalabileceğim Türk otellerinin olduğunu, fakat onların ne temiz ne de rahat olmadığını söyledi. Türk aile hayatının bütün huzur ve çekiciliği evlerinde görünürdü, ama o da imkânsız gibi bir şeydi. Bulunduğum lüks otelde kalmamın daha iyi olup olmayacağını sordu. Benim bulunduğum yere, istediğim herhangi bir Türk’ü konuşmak üzere getirebileceğini ve bilhassa tenis ve golf oynamasını bilen, iyi İngilizce konuşan ve sırası geldikçe, her mesele üzerinde bana bilgi verebilecek, Türkçe öğretebilecek denizci bir subay arkadaşını getirebileceğini de .söyledi

Benim cevabım, kesin bir hayır oldu. Çünkü Türkiye’ye tenis veya golf oynamaya veya en azından, kendi dilimle konuşmaya gelmemiştim. Beni İstanbul’daki İngilizlerle tanıştırmayı teklif ettiyse de ben, bunu da tamamıyla boşuna vakit geçirme olarak gördüğüm için reddettim. Bu şekilde karşı çıkışıma şaşırmış olarak beni, garip bir biçimde süzüyordu. İstanbul’da veya bir köyde kalmaktan başka çıkar yol kalmamıştı. Gerçi köy bile olsa, aldırış etmeyecektim. Köylerde ev daha kolay bulunabilirdi. Fakat ev kiraları yüksekti. Evde kalırsam, ev eşyaları ve hizmetçiler ayrı bir problemdi fakat .bu kış mevsiminde köyde kalmak da imkânsızdı, vesaire, v.s

Deniz tamamıyla donsa ve karada da kar insan boyuna ulaşsa, Beyoğlu’nda kozmopolit bir otelde kalmaktansa, mütevazı bir Müslüman .köyünde bir evde kalmayı tercih edeceğimi Rıfat Bey’e söyledim

Israrım onu güldürdü ve “neden Beyoğlu’ndan bu kadar nefret ediyorsun?” diye sordu. Birçok İngiliz’in Beyoğlu’nu lânetlediğini duymuştu. Gerçi Beyoğlu, Türkiye’de Avrupa kültürüne en yakın bir yerdi ve eğlenceli bir hayat isteyenler burada kalıyordu ama ben, yine de oradan

ayrılmakta haklıydım. Beni tecessüsle süzmeye başladı çünkü genellikle Avrupalılarla konuşan bir insan, Türkler hakkında yanlış bilgiler edinirdi. Bütün korktuğu şey, benim Beyoğlu'ndan ayrılmakla, yaşamaktan bırakabileceğimdi. Muhakkak ki beni dinlendirecek oyunlar, partiler hatta ihtiyacımı karşılayabilecek şeyler olmayacaktı. Yaşamaktan ve insanlardan nefret edebileceğimden korkuyordu. Sonra, aramızdaki uzun tartışma konusunun, neden ileri geldiğini itiraf etmek zorunda kaldım, çünkü bakışları karşısında kendimi âdeta suçlu hissetmeye başlamıştım. Ben diğer İngilizlere benzemediğimi; onların zevk aldığı şeylerden hoşlanmadığımı belirttim. O'na, Araplar arasında geçen hayatımı, Müslümanlara karşı duyduğum sevgiyi anlattım. Sonra birden durumu anladı ve artık önümüzde .güçlük kalmadığını söyledi

Tek güçlük: Bütün Türklerin, hatta Doğuluların, bekâr bir erkeğin, gözlerini kadınlarına diker diye yapabilecekleri itirazdı. Arkadaşım "Keşke karını da getirseydin o zaman bütün mesele hallolurdu" dedi. Fakat bu; aynı zamanda benim, Türklerin âdet ve geleneklerini öğrenebilmem için sarf .edeceğim dikkatimi dağıtabilirdi

En sonunda, bir akşam Rıfat geldi ve çözüm yolunu bulduğunu söyledi. O anda eski bir arkadaşı olan Misket Hanım aklına gelmişti. Misket Hanım, bir Avrupalı kadın olmasında rağmen Rıfat onun gerçek Batı Avrupalı olduğunda ısrar ediyordu. Türk tebaasına geçmiş ve artık tamamıyla Türklerden bir farkı kalmamıştı. Zaten küçüklüğünden beri de Türkler arasında yaşamış olduğu için Türkçeyi ana dili gibi konuşuyordu. Misket Hanım, Anadolu yakasında güzel bir köşkte oturmaktaydı. Madem babası da öldüğüne göre, köşk ona pek geniş gelmeliydi. Rıfat Bey, evin bir kısmını bana kiraya vermesi için onu ikna etmeye gidiyordu. Onun, Avrupa asıllı olması; arkadaşımın düşündüğüne göre, erkek bir misafirden hicap duymasını engelleyecekti. Misket Hanım tarafından desteklenirsem, Türkler .tarafından da makul karşılanacaktım

Birden, bütün ümitlerimi bu projeye bağladım. Yardımsever arkadaşım, geri dönüp bütün meselenin halledildiğini söyleyince, neşeyle havaya sıçradım. Beni evi görmek üzere, apar topar yola çıkardı. Elime tam adresi

vererek, yolu kaybedersem önüme gelen birine sormamı tembih etti. Köye vardığımda, önce Fethi Bey isimli birine uğrayacaktım ki, bu bey beni tanımayı çok istiyormuş. Fethi Bey, beni Misket Hanımın evine götürecekti. Bu şekilde talimat aldıktan sonra, bir taksi tutup Galata Köprüsüne vardım. Biletimi aldıktan sonra, Boğaz'a doğru açılan gemide eğlenceye çıkmış –o gün Cumaydı- gruplar arasına karıştım. Mavi suların kenarındaki kasabalar, Asya yakasındaki tepeler ki, kendi evim gibi tahayyül ediyordum, bana hoş geldiniz der gibi görünüyorlardı. Anadolu demiryolları önünde Haydar Paşa'da indim ve kalabalıkla beraber geniş basamaklardan çıkarak bir kapıdan içeri geçtim. Bir tren beklemekteydi. Herkes ona doğru yürüyordu, ben de tabii olarak toplumdan ayrı düşmeme probleminin meydana getirdiği güçlükten kaçarcasına onlarla beraber yürüdüm. Bundan daha iyisini yapamazdım, çünkü yarım saatlik bir şüphe ve endişeden sonra, gideceğim yerin ismini hamalların bağrışmasından duyunca rahatladım. Umumi bir parka benzeyen ağaçlarla kaplı ve değişik renklerde giysileriyle, Doğulu insanların bulunduğu yerin arkasında bir bilet gişesine, daha sonra da beyaz cami bulunan istasyona vardım. Arkadaşımın söylediklerini yaparak, istasyon müdürünü aradım. Elimdeki pusulayı gösterip onun yardımını istedim. Rıfat, ona beni bir arabaya bindirip göndermesini yazmıştı. Fakat müdür, evin iki adım ötede olduğunu ve taksiye gerek olmadığını bildirerek yürümemi söyledi ve karşıdaki köşkü parmağıyla işaret ederek bana gösterdi. Yola çıktım, fakat yol, bahçeler arasında kaybolur gibi oldu. Yeniden şaşırır gibi oldum ve keşke birisi rastlasa da bir daha sorsam diye düşündüm. Köşede bulunan bir dükkâna girdim. Dükkân ağaçların altında mağara gibi bir yerdi. İçinde bir grup adam oturmuş yarenlik ediyordu, girip onlara sordum. Ayrıca kağnıyla giden bir adama, bir de yıkık bir duvarı onaran yaşlı bir adama sordum. “Fethi Beyin evi nerede?” Cevap çok acayipti: “Hangi Fethi Bey?” Ben de “Hasan Paşa'nın oğlu” deyince, yine “Hangi Hasan Paşa?” diye yeniden sordu. Bana aynı isimden yüzlercesi varmış gibi geldi. Sadece omzumu silkerek çaresizce kartı gösterdim. .Sorduklarımdan hiçbiri kartı okuyamadı

Büyük köşklerin veya köy evlerinin numarası yoktu. Bahçelerin etrafı duvarlarla çevrili, kapıları yüksek ve demirdendi. Bu sebepten önündeki manzarayı da kapatıyordu. Mahalli olarak şöyle tariflerle ayırt ediliyorlardı: “Palmiyeli Köşk” “yeşil kapılı köşk”, “önünde erguvan ağaçları olan köşk”, “kapısının önünde yolda büyük tulumba olan köşk” ve bunun gibi tanımlar. Bu güçlüğe bir de Türklerin soyadının olmayışını ilave edersek ki, bu bir memlekette zeytin ağaçları kadar çok, Bay John veya Bay Richardlar’ı aramaya benzer, işte o zaman Türk postacılarının sahip olması gereken insanüstü zekânın farkına varmaya başladım. Mademki hem ev numaraları yoktu hem de soyadları bulunmamaktaydı, o halde hayrete kapılmakta haklıydım. Türklerin, pek yakın akrabaları haricinde, komşu ve tanıdıklarına uğramaları pek seyrektir. Bu yüzden şehirde hürriyeti kısıtlanan kadının taşrada daha serbest olduğu şeklindeki düşünceler bence doğrudur. Erkekler şehre iş icabı veya cemiyet içi faaliyetleri için giderler. Kadınlar arkadaşlarının evlerini genellikle çocukluktan bilirler. Bir gün, çaresizlikten gözlerinden yaşlar akan ve bir paşanın evini Allah rızası için göstermemi .rica eden yaşlı bir kadına rastlamıştım

İşte ben de hiçbir işareti olmayan, içinde yapraksız ağaçların bulunduğu bahçe duvarlarının arasında kalan bir yoldaydım. Bu ağaçlar arasından; demir parmaklıklı pencereleriyle bir köşk, sanki benimle alay eder gibi bakıyordu. Aradığım köşkün benzeri yüzlerce ihtişamlı kapı vardı ama kimse çıkıp bana yol gösteremiyordu. Sonunda başı sarıklı, eski paltolu, bastonuna dayanarak yavaşça ilerleyen yaşlı bir adama sordum. Benim elimdeki pusuladan, aradığım köşkün İngiliz Ziya Paşa’nın lâkaplar; soyadı kadar işe yarıyordu köşkünün tam karşısında olduğunu, belirttiğini anladım. “İngiliz Ziya Paşa’nın köşkünün tam karşısında merhum Hasan Paşa’nın .oğlu Fethi Bey”. İşte ev arama hikâyem böyle sürüp gitti

Yaşlı adam, benim sorumu anlamıştı. Sorduğum evi bildiği açıkça belli oluyordu. Uzun uzun açıklamalara girişip, benim boş gözlerle baktığımı görünce “Türkçe bilmiyor” diye sızlandı ve elleriyle yüzünü kapattı. Konuşmamızın umutsuz olduğunu görerek nazikçe teşekkür edip yanından ayrılırken, kolumdan tuttu ve “Bak” diye seslendi. Gözlerimi parmağıyla

işaret ettiği yere diktim. “Bir, iki, üç, dördüncü kapı, hemen sağ tarafta, anladın mı?” Bu basit söylenmiş Türkçe sözleri anlamıştım. Hemen yola koyuldum fakat elli adım kadar ilerleyince, adamdan ayrıldığım yerden itibaren kapıları saymadığım hatırıma geldi. Yaşlı adamı görebilmek için etrafıma bakındım, ama kaybolmuştu. Ne yazık ki, saymaya başlamam gereken yeri ve kaç evin önünden geçtiğimi unutmuştum. İstasyona geri gitmekten başka çare göremiyordum, ama tamamıyla ümitsizliğe kapılmadan bir evin kapısını çalıp sormayı denemek aklıma geldi. Böylece en yakınımda olan iki kanatlı bir kapıyı gözüme kestirerek zilini çaldım. Zil sandığımdan daha fazla bir gürültü çıkarmıştı. Kapı hemen aralandı. Bir uşak kafasını .uzatıp baktı

.Bu ev Fethi Beyin evi mi?” diye sordum“

.Hangi Fethi Bey?” diye heyecanlı bir cevap verdi“

Kendimi çok bitkin ve yorgun hissediyordum ki, o anda karşı evin bahçesinden bir adam çıkageldi. İsmimi söylüyordu. Nazik bir bakışla gülümseyerek bir genç, bana elini uzatıyordu. Fransızca olarak “Kayınbiraderim sizi bekliyor” dedi. Vazifemiz sizi istasyonda beklemekti ama sizi hiç tanımadığım için burada beklemeyi en emin yol olarak gördük. Yolun karşısında oturuyordum. Bana sizi geçerken görmek için yolu .gözetlemem söylenmişti

Her neyse zilini çaldığım ev doğruydu. Çok samimi bir grup adamla Paris usulü döşenmiş bir oturma odasında bir saat kadar konuştuktan sonra, .gelecekteki ikametgâhımı görmek için çıktık

Misket Hanımın köşkü, diğerleri gibi yüksek duvarlarla çevrili olmakla beraber, ayrıca bahçe kapısı da demir parmaklıklıydı. Gelip geçen bu parmaklıklar arasından, sedir ağaçlarıyla çevrili eve göz atabilirdi. Kapıya yaklaştığımızda, bizi bir hizmetçi karşıladı ve hanımının içeride kadın misafirlerinin olduğunu söyleyerek biraz bahçede gezinmemizi rica etti. Haliyle biz de, yapraksız kestane ağaçlarının arasında ve evin arkasına düşen manolyalar arasında dolaşmaya başladık. Bu manolya ağaçlarının ötesinde bir göl uzanıyordu. Çam ağaçlarından oluşan küçük koru, asmalar ve meyve bahçesini geçip güllerin bulunduğu yere geldiğimizde, genç bir kız

görünümüyle Misket Hanım, bizi karşılamaya geldi. Umduğumun ötesinde, o kadar gençti ki, hayret etmekten ve bunu açıklamadan kendimi alamadım. Yanımdaki arkadaşım, bu hatamı Avrupalılar arasında böyle şeyler olur düşüncesiyle hoş karşıladı. Benim bu hareketimin günlük hayatta normal karşılanmayacağını, bu çevreye girebilmem için her ne suretle olursa olsun herhangi bir hata yapmamamı tembih etti. Benim davranışlarım, bir Türk açısından uygunsuz görülebilirdi, fakat beyanın ilk sözlerinden sonra, bu uygunsuzluk meselesi kayboldu. Mükemmel bir İngilizceyle, evini babasının dostu olan bir Alman aileye kiraya verdiğini, çok istemesine rağmen bu konuda bana yardımcı olamayacağına üzüldüğünü ifade etti. Sonra bizi, sanki gösterip de vermemek istemiş gibi Alman aileye ayrılan çok güzel manzaraları ve penceresinden sedir ağaçlarının tepesi seyredilen odalara .götürdü

Beyoğlu’na döndüğümde, Rıfat Bey “Ne haber?” diye sordu. Ümitsizliğimi duyunca çok öfkelendi ve hâlbuki Misket’in kendisine bu konuda elinden geleni yapabileceğini söylediğini ve beni kabul etmeye istekli olduğunu belirtti. Bu konuyu konuştukları sırada, Misket’in bir Alman aileyi mırıldandığını ne var ki, o aileyi baştan savma gibi önemsiz bir şey olarak söylediğini şimdi hatırlıyordu. Gerçekten de bir sonraki gelişinde her şeyin tamam olduğunu bana müjdeledi. Gelecek Pazartesi, eşyalarımı toplayarak Misket Hanım’ın evine taşınacaktım. Bu son gelişimde, kendisinin yaptığı çabaları ima ederek güldü. Kadını ikna etmek için, bütün komşular Misket Hanım’ın evine gidip gelmişlerdi. Misket Hanım’ın, bir Avrupalı bayandan beklenmeyen inatçılığını, genç bir kızın inatçılığı .şeklinde yorumluyorlardı

Geride bıraktığımız Beyoğlu’nda Pera Palas’ta kaldığım onaltı güne baktığımda, o günlerin hem hayret verici hem de ders verici olduğunu anladım. Oradaki arkadaşlarım: Bir iki savaş muharibi, imtiyaz peşinde koşan birkaç kimse, ayrıca iki Mısır prensi, bir Türk beyi ve büyük reformcu Mithat Paşa’nın oğlu ile Haydar Bey’den ibaretti. İsmini en son söylediğim Rıfat Beyin beni tanıştırdığı Ali Haydar Bey, benim durumuma üzülmüştü. Gecelerimizi çeşitli konuları tartışarak geçiriyorduk. Fikirlerimiz

uyuştuğundan samimi arkadaş olmuştuk, memnun görünmeyen Levantenler, muhabirlerin yanına gelip gidiyordu. Korkunç görünüşlü Ermeni, günlük olaylardan bahsederken; aramıza girip bilgiç bir tavırla şöyle demişti: Ben özel bilgilere sahibim. Kesinlikle yalan olmasına rağmen bu Ermeni bana "Time" muhabiri olarak gösterilmişti. Galatasaray Lisesinde Müdür Yardımcılığı görevini yürüten, Diyarbakırlı bir Romen Katolik Arap öğretmen, bana her gün iki saat Türkçe dersi veriyordu. Kabiliyetli, iyi ahlâklı, alçakgönüllü ve Türkler gibi bana iyi davranan bir öğretmendi. Onunla uzun uzadıya konuşurduk. Kendisi bir Hıristiyan olmasında rağmen, Türklerle kaynaşmış, onların geleneklerini benimsemişti. Hiçbir şekilde, Hıristiyanlar gibi, Türklerin Hıristiyanları katlettiğini bağırmıyordu. O, gerçekte koyu bir Osmanlı idi. Onunla yaptığım konuşmalardan, ihtilâlin nasıl bir nesil yetiştirdiğine dair bilgiler edinmiştim, fakat Misket Hanım'ın .evine taşındığım için, ondan ayrılmak zorunda kalmıştım

Ben değil de bir Balkan Ordusu gitseydi, Misket Hanım, benim gidişimden korktuğundan daha az korkardı sanıyorum. Rıfat Bey, ona beni misafir olarak kabul etmesi isteğinde bulunduğunda, hemen arkadaşları arasında destek aramaya koyuldu. Başına yaşmağını sarıp, yüzüne peçesini çektikten sonra, bekâr birisine evinde bir oda vermenin zorluğundan yakınarak evden eve dolaştı, ayrıca evine uğrayan herkese de akıl danıştı. Edindiğim bilgiye göre, bana evinden bir oda kiraya vermesi için etrafına toplanan kadınlardan başka padişah ailesinden bir prensese, ayrıca iki paşaya, iki doktora, bir askeri öğrenciye, bir terziye ve bir de çamaşırcı kadına akıl danışmıştı. Başına gelen bu ani durum için bazılarının olumlu, bazılarının olumsuz fikirleri onu dehşete düşürmüştü. Mademki beni iyi tanıyan bir bey tavsiye etmişti ve İslâmiyet'i de seven birisiydim, o halde prenses kötü ve tehlikeli biri olmayacağımı Misket Hanım'a belirtmişti. Bütün bunlara rağmen, yine de Misket Hanım'a benim yanlış bir davranışta bulunup, onun benden kurtulmasını sağlamak için bir denemeye tabi tutulmam tavsiye edilmişti. Diğer taraftan, yukarıda bahsettiğim askeri öğrenci de bir cani olmadığım anlaşılıncaya kadar evin etrafına özel olarak gözetleyici konulmasını tavsiye etmişti ki, bu Arap öğrenciyle daha sonra

karşılaştığımızda böyle tedbirlere bol bol gülmüştük. Ayrıca bahçıvan başının ihtiyaç duyulduğunda müdahale etmesi için tam silahlı olarak evde .uyuması kararlaştırılmıştı

Bu danışmanlar, böyle tavsiyeleriyle kadını daha çok maceraya itmişler ve Türklere has alçak gönüllülükten gelen kadının bu korkusunu, iyice artırmışlardı. Müslüman toplumlar, bir Knox veya Calvin'in arzu ettiği kadar, böyle temiz ve içten duyguları muhafaza eden toplumlardaki o meşhur bir tek söz; yani birden fazla evlilik sözü, Avrupalıların .çoğunluğunun bu toplumlara karşı gözlerini kör etmişti

Beni istasyondan getiren araba, Misket Hanım'ın bahçe kapısı önünde durur durmaz beni karşılamaya gelen sanki ölecekmiş gibi, solgun, uçuk benizli kadınları görünce şaşkına dönmüştüm. Yalnız benim bavullarımı taşımak üzere çağrılan ki, beni gözetlemesi için silahlı olarak birkaç gün evde kalması tembih edilen yakışıklı bahçıvan Trabzonlunun da, tebessümleri gözümden kaçmamıştı. Bu ürkek kadınların, bana gösterdikleri itina beni rahatsız ediyordu. Benim hoşlandığım veya hoşlanmadığım şeyler gerçekten onların fazlasıyla ilgisini çekiyordu. Aşçının endişesi, bazen yemekleri yeniden yapmasına sebep oluyordu. Özellikle sevdiğim bir yemek varsa ve hazırlanması imkânsız bir şey de değilse, ben adını söyler söylemez mutlaka getirilirdi. Böyle harp zamanında, yiyeceklerin her zamankinden farklı olarak kıt olmasına rağmen, benim sevdiğim yemekleri söylememi ümitle beklerlerdi. Onların köy yaşantısını beğenmeyeceğimi ve onları kınayacağım kanısına kapılmam ihtimaline karşı, korku ve endişelerini sık .sık ifade ediyorlardı

Yine onlara göre, bütün bu imkânsızlıkların sebebi savaştı. Bu acı günlerden sadece ev halkı değil, yakın akrabalar da üzüntü duyuyorlardı. .Onları sakinleştirmek için elimden geleni yapıyordum

Beyoğlu'ndan ayrıldığıma gerçekten öylesine mutluydum ki, benim için kuru ekmek yemek yahut taş üzerinde uyumak ondan daha şerefliydi. Bu samimi düşüncelerimle onları ikna etmeye çalışıyordum. Ev sahibem Misket Hanım'la, Türkler hakkında sık sık konuşmalarımız olurdu. Türklere duyduğum sevgiyi açıklamış olmam onu biraz rahatlatmış gibi görünüyordu.

“Neden bütün Avrupa bizden nefret ediyor?” diye hayretle sorardı. “Neden kendilerini aydın ve eğitilmiş olarak gören Hıristiyanlar, dünyanın en mütevazı ve temiz insanları olan Türlere böylesine taassup içerisindeydiler?” Misket Hanım, çocukluğundan beri babasıyla beraber Türkler arasında yaşamıştı. “Babam ölünce”, demişti. “Birçok Avrupalı arkadaşım bu evi bırakıp Beyoğlu’na döneceğimi tahmin etmişler, hatta güvenlik içerisinde yaşayabilmem için Beyoğlu’na dönmemde âdeta ısrar etmişlerdi. Bu da, Türkiye’de yaşayan bir avuç Avrupalının, Türkler hakkında ne kadar az şey bildiklerini gösteriyordu. Bugüne kadar, benim burada Müslümanlarla birlikte yapayalnız yaşamış olmamı çok şaşırtıcı buluyorlardı.” Fakat Misket Hanım, dünyanın neresinde olursa olsun yaşamaktansa, burada yaşamış olmayı hem daha çok emniyetli buluyor, hem de etrafındakilerden saygı ve .yakınlık gördüğünü açıklıyordu

Misket Hanım, Hıristiyanların şu anda ortadan kaldırmayı düşündüğü bu insanların arasında bu güne kadar ki yaşantısında ister fakirinden, ister zengininden olsun hiçbir kötülük görmediğini, aksine şefkat ve nezaket gördüğüne emin olmamı ısrarla belirtiyordu. Mahalli bir hastanede hemşirelik yapmıştı, keşke o yaralı, hasta insanların ne kadar iyi ve sabırlı olduklarını görebilseydiniz diyordu. Onlardan bahsederken gözleri yaşla dolmuştu. Hastanede hemşire olarak çalışan tek kadın kendisiymiş, diğerleri hep erkekmiş ve ona büyük bir nezaketle davranıyorlarmış. Onunla çalışan iş arkadaşları, onun ömür boyu dostları olmuşlar. Hâl böyle iken; Avrupa’da bu değerli Türkler için uydurulan yalanların sebebi ne idi, bunları kim icat ?ediyordu

Odamdan ayrılmak zorunda kaldığımda hâlâ odamın rahat olmasında itina gösteriyordu. O sırada, başına bir fes geçirerek bahçede, gölgeli bir yerde oturmak için dışarı çıktım. Adacıklar halinde uzanan kestane ağaçlarının serinliği ile ters düşen sıcak bir yaz öğleden sonraydı. Sol tarafımda, sazlıkların gizlediği küçük gölden kurbağaların kulağı tırmalayıcı sesleri geliyordu. Gerçek doğulu bağrışları uzaklardan, gölün üzerinden aşarak bana kadar ulaşıyordu. Misket Hanım çok haklıydı, ben de Sussesx’deki çiftliğimden ayrıldıktan beri, ilk defa en çok huzur içerisinde rahat

edebileceğim bir yer olarak, burasını bulmuştum. Kestane ağaçlarının sürgünleri ve dalları, yerde süslü bir gölge meydana getiriyordu. Sükûnet içerisinde elimde sigaram bu gölgeye bakarak dalgın dalgın düşünürken, birden geniş bir gölgenin araya girmesiyle kendime geldim. Çok heybetli bir .kişi, sessizce yanıma yaklaşmıştı

Beyaz sarığı, geniş yelpazelenen siyah elbisesi onun bir hoca olduğunu belli ediyordu. Sağ elini dudaklarına ve alnına götürerek beni mağrurca selâmladı. Ayağa kalktım ve aynı şeyi yaptım. Rıfat Beyin gönderdiği, üzerinde Türkçe ismimin ve bazı itibari sözlerin bulunduğu ziyaret pusulasını bana uzattı. Okuduktan sonra, övünçle onu tekrar selâmladım ve elinden tutarak sağıma oturttum. Oturur oturmaz her ikimizde kalktık ve tekrar selamlaştık, fakat bu sefer gülümseyerek. Ziyaretçim Arapça konuşmaya başlayınca içim rahatladı. Tam bir Kur'an Arapçasıyla ki, tereddütle telaffuz ediyor ve uygun kelime arayarak tıpkı herhangi bir İngiliz Kilisesinin ileri gelenlerinden birinin mecbur olup da ilk defa Latince konuştuğu gibi konuşuyordu. Onunla Suriye şivesi ile düzgün, fakat resmi bir Arapçayla konuşmaya başladım. Böyle edebi bir lisanla konuşmamın ona oldukça anlaşılmaz geldiğini hissettim. Konuşmamız böylece resmi bir .şiveyle devam etti. Fakat birbirimizi mükemmel bir şekilde anlıyorduk

Birçok eski tarz Müslümanlar gibi, onun da ateşli bir ittihatçı olduğunu anladım. Gerçekte koyu, despotluğu, dinsizlik ve İslâm'ın felaketi gibi gören pek çok Müslüman daima mevcut olagelmiştir. Dinî okullarda öğretmenlik yapanlar, Mithat Paşa Anayasası'nın hazırlanmasında etkili olmuş Başkentteki İlahiyat öğrencileri, bu Anayasanın ateşli savunucuları olmuşlardı. Bu yüzden, en kötü şartlarla zorlansa bile İslamiyet'in ilerici olmadığını iddia etmek hatalı olur. Ziyaretçim, vatanseverliği körükleyen eğitim ihtiyacı üzerinde uzun uzadıya konuştu. Eski diktatör idarenin, Osmanlı Devletine yüklediği ağır sorumluluktan Merkez idareyi kurtarmak için, kendi kendini idare eden mahalli yönetimlerin kurulması ve çalışmalarının hızlandırılması gerektiğine değindi. Mahalli idarelerin kurulması ve idarelerin bölünüşü, harita üzerinde çıkarılmış ve iyi bir eğitim başlamıştı bile. Rıfat Bey, benim Arapça bildiğimi ve İslâmiyet'in aşığı

olduğumu ona söylemiş olmalı ki, memleketin geleceği hakkında konuşmak için benim Türkiye'de bulunuşumu sevinçle karşılamıştı. Daha sonra öğrendiğime göre, ziyaretçim parlamentoda İstanbul milletvekili, diğer taraftan da dinî bir otoriteydi. Ona şiddetlenen Hıristiyan taassubunun yeniden ortaya çıktığını anlatmaya çalıştım. Hıristiyanların bu taassubu, bir zamanlar Avrupa'nın Türkleri kurtarıcı gözüyle gördüğü ve Türklerin de benimsediği Avrupa'da ilerleme fikri, şimdi Hıristiyanlarca Avrupa'daki .Müslümanları ortadan kaldırmayı hedef tutuyordu

Ona fikrimin şu şekilde olduğunu söyledim: Avrupa'daki Hıristiyan devletleri, birbirlerinden karşılıklı olarak duydukları korku yüzünden kaygı içerisindeydiler. Böylece Rusya'nın ananevi düşmanı olan Türkleri karşılarına almayı bu korku ve kaygılarına bir çözüm yolu olarak görmüşlerdir. Eskiden olduğu gibi Avrupalılar arasındaki Haçlı ruhu, şimdi de devam etmektedir. Elbette ki bu bütünüyle cehaletin açık bir ifadesidir. Ziyaretçim, bu konuda bana birçok sualler sordu. O sırada söylemediğimiz halde bir kız, kahve ve insanın iştahını artıran bir miktar pasta getirdi. Birlikte hem pastamızı yedik hem de ben elimden geldiği kadar sualleri .cevaplandırmaya çalıştım

Bahçede konuştuğumuz sırada, evden gözetlendiğimi birkaç kere hissetmiştim. Ziyaretçimin ayrılışının hemen ardından bu hissimle yanılmadığımı gördüm. Misket Hanım, yanında böyle resmi olmayan ziyaretlerde gerekli görülen giysileriyle ki, yüzlerinde peçe ve geniş beyaz mantolarıyla, iki kadın ve onların akrabaları olan iki genç adamı bana tanıştırmak için, bahçeye çıkmışlardı. Bana, köyümüze hoş geldiniz demeye gelmişlerdi. Ve söylediklerine göre benimle tanışmayı çok arzu ettiklerinden, bizim konuşmamızı pencereden seyrederek sabırsızlıkla beklemişler ve hocanın hiç gitmeyeceğinden korkmuşlardı. Elbette orada bekleyen birine, yüzlerini göstermek anlamına geleceği için dışarı çıkmağa, cesaret edememişlerdi. İki güzel kız, kızararak beni selamladılar ve erkek akrabalarından sonra elimi sıktılar. Bütün selamlaşmaları; nezaketle köyümüze hoş geldiniz demelerinden ibaretti. Biraz sonra harbin kötülüğünü ve zulmünü ifade ettiler ki, bunu tâ içlerinden duyduklarını hissetmiştim.

Fakat hemen şunu ifade edeyim ki, onları bu yüzden ayıplamadım ve kimsenin de onları bu düşüncelerinden dolayı ayıplamaya hakkı yoktur, fakat kin kusan Avrupa'nın temsilcisi gibi göründüğümden ayıplanacak olan .biri varsa o da bendim

İki çift mavi göz, yarı korkmuş yarı meydan okurcasına yüzümde Müslümanları ortadan kaldırmayı hedef tutan öfkenin işaretlerini arıyorlardı. Gençler, kendilerinden çok, konuşmayı kızlara bırakmışlardı. Onlar da İngiltere'nin Türkiye'den neden nefret ettiğini soruyorlardı. Tekrar konu üzerindeki fikirlerimi belirttim, fakat bu sefer Fransızca olarak, çünkü büyük kız hemen hemen mükemmel derecede Fransızca konuşuyordu. Misket Hanım, beni misafir kabul edip etmemekte duyduğu şaşkınlık gibi, yine kafası karışmış halde, bizi bir saat süreyle misafirlerle yalnız bıraktı. Sanıyorum dolaşmak üzere eve dönmüştü. Birlikte geçirdiğimiz bir saatin sonlarına doğru ziyaretçilerim çekingenliklerinden kurtulmuşlardı. Artık hem kızlar hem delikanlılar, neşeyle konuşuyorlardı ve Müslümanlara karşı çağ dışı düşünceler taşıyormuşum gibi benimle alay ediyorlardı. Sonradan tanımak fırsatını bulduğum bütün Türk kadınları gibi bu kızlar da, açık yürekli ve naziktiler. Ne aptalca havalı tavırları, ne fingirdeşmeleri, ne de yan gözle başkalarını çapkınca süzüşleri yoktu. Bizi saygılı olmaya iten bütün Türklerde eskiden beri devam etmekte olan, ne soylu bir gelenekti bu. Zenginleri de, fakirleri de hep bu geleneğe sahiptirler. Tecrübelerime göre, .onlarca mühim olan şey, ihtişamdan uzak kişisel karakter güzelliği idi

Ziyaretçilerim ayrıldıktan sonra Misket Hanım, resmi ev sahipliği tutumunu bırakmış olarak yanıma geldi ve güneşin batmaya yüz tuttuğu sırada bana bahçeyi gezdirdi. Onu, bu duyduğu ürkekliğinden dolayı, kimsenin yadırgamaya hakkı yoktur. Bu yüzden zihnimde dolaşan bir soruyu sormakta tereddüt ediyordum: Karım gelse ve bir iki hafta içinde bana katılsa onu kabul eder miydi? Veya Türk giysileri giymeye itiraz eder miydi? Misket Hanım karımın gelme haberine o kadar çok sevinmişti ki, onun karşılanması ve evin düzenlenmesi hazırlıklarına daha şimdiden başlamıştı. Bahçıvanlar ve arkadaşlarımın, ahenk içinde oturdukları sundurmanın önünden geçerken Misket Hanım, bahçıvan başına bağırdı: "Madam da

gelecek” ve akşamın serinliği bizi eve sürüklediğinden, hürmetle eğilen ve .bağlılığını ifade eden Yunanlı hizmetçi Eudoxia’ya aynı haberi verdi

Fakat akşam yemeğinde, bizi yine sıkılganlık aldı yürüdü. Ev sahibi ve hizmetçi, her yemek tabağı göründüğünde beğenip beğenmediğimi anlamak için yüz ifademe ve öfkelenip öfkelenmeyeceğime bakıyorlardı. En sonunda dolma gelmişti. Dolma, asma yaprağının içine kıyma, pirinç ve salça konularak yapılan, üzerine sos olarak yoğurt dökülen bir çeşit yemekti. Bir Avrupalının dolmayı görünce yememek için bahane aradığı veya sevmediği düşünülebilir; fakat ben dolma önüme gelince neşeyle, beni en zayıf yerimden vurduklarını, en çok sevdiğim dolma olduğunu söyledim. Bunun üzerine hanım ve hizmetçi, “hamdolsun Allah’ım” diyerek derin bir nefes aldılar. Kesinlikle bilmememe rağmen, artık o geceden sonra bahçıvanın tabancalarını ve paslı palasını alarak kapının önünde uyumasını .isteyeceklerini hiç tahmin etmiyordum

Misket Hanım’ın bahçe kapısının önünden geçen yol, biraz ileride Marmara Denizi kıyısında çiçekli bir yamaçta sona eriyordu. Diğer istikamette ise eski bir cami, köy ve düzenli olmayan mezarlığın yanından geçerek dağ havasını bir yaşantı yeri görünümüne çeviren bu yol, taşra kasabasının içinden geçip gidiyordu. Kem gözlere karşı boynuzlarının arasında mavi boncuklu nazarlıklarıyla, kınalı, parlak tüylü öküzler tarafından çekilen ilkel kağnılar, kırmızı veya sarı perdeleri hafif rüzgârla dalgalanan yaylı arabalar, ara sıra istasyona girip çıkan gösterişli Avrupa yapısı arabalar, bu yolda gidip geliyorlardı. Erik ve badem ağaçları çiçek açmıştı, köyde olduğu gibi, kasabada da herkes çiçek taşıyordu. Misket Hanım’ın bahçesinden başlayan İngiliz usulü patika; mısır tarlaları arasından, Prens adalarındaki yazlık evlerin deniz içerisindeki lacivert taşlara benzer görünümü gibi yıkık duvarlarıyla ağaç barınaklarının bulunduğu küçük bir limana doğru uzanmaktaydı. İç kısımdaki ağaçlıklı tepelerden aynı görüntüyü, hatta İstanbul’u; uzaklarda ise Rumeli ve Anadolu Yakası sahillerini görebilirdiniz. Havanın güneşli ve sıcak olmasından faydalanarak ilk birkaç günümü komşuları tanımakla geçirdim. Sonra yağmurlar, çamur ve soğuk başladığı için evde oturmaktan ve Türkçe çalışmaktan

memnundum. Köyün imamı, bana Cuma günleri hariç, her gün bir saat Türkçe öğretiyordu. Zamanımın çoğunu kendi kendime bir gazete üzerinde sözlükle çalışarak geçiriyordum. Haftada bir veya iki defa, mektuplarımı almak için şehre inerdim. Trenle gittiğimde; benim bulunduğum köyden mutlaka bir ahbap takımı olurdu ve daima aynı vagonda otururduk. Yok, eğer vapurla gidersem, orada da hep aynı sıralarda toplanırdık. Devlet Bakanları, yüksek mevkilerden memurlar yahut Harbiye Nezaretinin silah ve araç depolarındaki görevliler, doktorlar, hocalar ve bazı gazetecilerin bulunduğu bu gruba, çok geçmeden aşina oldum. Konuşmacının görüş açısına göre, üzgün veya öfkeli olarak genel politika ve savaştan bahsettiklerini duyardım. İttihat ve Terakki Cemiyetine mensup üyeler, kendilerinin Edirne'yi kurtarma ümidi ile çarpıştıkları ve hâlâ Türkiye'nin aleyhine devam eden savaş yüzünden üzüntü içindeydiler. İttihatçılar, -Bunlar Hürriyet Partisinden olanlardı ki, sonradan Hürriyetçiler diye tanınmışlardı- öbür yanda ittihatçılar ümitsizce savaşı sürdürmek gibi çılgınlıklarından öfkeliydiler ve Kâmil Paşa Kabinesini boş yere devirmekten dolayı onları kınamaktaydılar. Kısa zamanda anladım ki, partizan duyguları oldukça yüksekti ve bu görüşlerinden dolayı bazı insanlar diğerleriyle konuşmuyorlardı. Benimle fevkalâde dostça konuşanlar bile, diğer gruptan biri benimle konuşmak üzere yaklaşınca hemen suratlarını asıp, uzaklaşıyorlardı. Arkadaşlarımın çoğu hürriyetçiydi. Fakat en sevdiğim dostlarımdan iki veya üçü ittihatçılar arasındaydı. Tabiî olarak tartışmalarda hiçbir tarafı tutmazdım, fakat fikir edinmek için her iki tarafı da büyük bir .istekle dinlerdim

Bir gün bir iş için şehre gittiğimde, caddelerde yeni bir sıkıntı havası sezer gibi oldum. Bir arkadaşla karşılaşınca ne olup bittiğini sordum. Korktukları şeyin başlarına geldiğini, yani Edirne'nin düştüğünü söyledi. O ilk günkü top seslerini duymuş muydun? Evet, duymuştum. Gerçekten bu kadar yakından gelen gürültü, köyümüzdeki kadınlar arasında biraz panik yaratmıştı. Gözü Osmanlı topraklarında olan fanatik Hıristiyanların, savunma hatlarını geçtiğine inanan bu kadınlar, bir yabancı uyruklu olan Misket Hanım'a kendilerini koruması için ricaya gelmişlerdi. Arkadaşım,

Çatalca hattında genel bir taarruz gibi görünen top sesleriyle Türk ordusunu oyalarken, gerçekte Edirne’ye müşterek bir taarruzun yapılmakta olduğunu söyledi. Bulgarlar, Sırpları kendi saflarında toplamışlardı, zaten Rus gönüllülerini söylemeye hacet yok. Böylece şehir düşmüştü. Arkadaşım bununla beraber haber henüz bilinmiyor demiş ve ondan bahsetmememi rica etmişti. Nasıl oluyordu da herkes bu haberi biliyor gibi görünüyordu. Eve dönerken, akşam gazetelerinin belirtmesine rağmen vapurda bütün konuşmalar bunun üzerinde oluyordu. Başka herhangi bir konudan bahsedilmiyordu. Misket Hanım, ben gelmeden önce haberi almıştı ve bunun .neticesi olarak da beni gözyaşlarıyla karşılamıştı

Haber, ertesi günü doğrulandı. Bütün gazeteler, Şükrü Paşa ve kendisiyle beraber ne kadar cesur askeri varsa, kuleyi havaya uçurduğunu yazıyorlardı. Eminim ki, haber yetkililerce yalanlandığında bütün Türkler şaşkına dönmüşlerdi. Şükrü Paşa ve yanında olanların, Sofya’ya esir düşeceği biliniyordu. Türklerin gerginliklerini giderecek büyük bir kahramanlığın kıvılcımlanmasına ihtiyaç vardı. Türklerin büyük bir ihtirasla yaşadıkları .gerçeğini bilmeyen Batı ülkelerini, böyle bir kıvılcım zayıflatabilirdi

Edirne’nin kaybedilmesi bütün Müslümanlar arasında hissedilir derecede acı ve kedere sebep olmuştu. Kaybedilen Arnavutluk ve Makedonya gibi topraklar, devlete yarı bağlı yerlerdi; onların kaybını akıl alabilirdi ama Edirne, Türkiye’nin göz bebeği, öz toprakları ve bir Müslüman şehriydi. Makedonya ve Arnavutluk’un kaybı yüreklerine fazla oturmamıştı. Onun intikamını almaya pek arzu duyulmuyordu, fakat Edirne, bir başka meseleydi. Her ne pahasına olursa olsun geri alınmalıydı. Bütün haykırışlar “Edirne için intikam”dı. Bizim ev, vatanseverlik duygularından kimseden geri kalmıyordu. Kendisi nazik biri olan Türkçe öğretmenim ve ben, Müslüman beldenin ilk fırsatta geri alınması için gönüllü olmaya can atıyorduk. Bu omuz omuza vermemiz demekti. Misket Hanım, Avrupalı güçlere karşı intikam çağrısında bulunuyordu. “Avrupalılar, harbin başlangıcında büyük bir ciddiyetle kimse savaşarak toprak kazanmayacak şeklinde ilan etmemişler miydi?” Ama öyle ya bu, sadece Türkler kazandığı .zaman geçerli olurdu kör olsunlar

Bütün bunlar sakin bir okuyucuya delilik gibi gelebilir. Gerçekte, Türkler uzun bir adaletsizlikten ötürü deliye dönmüşlerdi. Edirne'nin kaybı son darbeydi. Fakat çılgınlık çok geçmeden yatışmıştı. Bir kere daha kükremişti ama halk, olayları takip etmek üzere sükûn içinde beklemeye koyulmuştu. İlk öfkeli feryattan sonra ordunun sessizliği, bana söylediklerine göre, kayda değerdi ve fenalığa alâmeti. Hürriyetçi arkadaşlarımız, Edirne'nin düşüşünü; Onu korumaya çalışan fakat başarılı olamayan İttihatçılara yüklüyorlardı. Fakat Misket Hanım'ın öyle bir eğilimi yoktu. İşte ilk defa Misket Hanım'ın da ateşli bir ittihatçı olduğunu o zaman anlamıştım. Bütün güveni, bu arkası gelmeyen birbirlerine saldırı mahiyetindeki siyasi çekişmelerden uzak, Genç Türklerdi. Çünkü hemen hemen bütün arkadaşları diğer partidendi. O sırada Hürriyetçilerle sıkı fıkı olmamdan dolayı Hürriyetçilere doğru bir eğilimim vardı. Kimsenin fikrinin tesiri altında kalmadan Genç Türklerin hatalı .olduklarını ona anlatmaya çalışıyordum

Misket Hanım'ın benim için korkuları kaybolmuştu, ama davranışlarımdan ötürü zaman zaman kırıcı dahi olsa sevimli bir kızgınlığı hissediliyordu. Elbette bende arkası gelmeyen bir nezle vardı. –Kışın Türkiye'de herkeste olduğu gibi- ki bu, kadının can sıkıntısına bir vesile oluyordu. Beni görmeleri için Türk kadın ve erkeklerini davet ediyordu. Şimdi artık, korkunç birisi değil de, sanki ehilleştirmekten gurur duyduğu vahşi bir yaratıkmışım gibi, benimle övünüyordu. Bu tanıdıkların dostluğunu hiçbir şey geçemezdi. Kadınların, beni erkek kardeşleri gibi gördüğü ve genellikle; eski modaya ayak uyduran kızlarının ve karılarının benim karımı dört gözle bekledikleri teminatını veren erkeklerin teşkil ettiği ileri Fransızca .konuşan, küçük bir çevreye sokulmuştum

Bana görünmektense ölmeyi yeğ tutan kadınlardan, nazik mektuplar alıyordum. Yüksek tabakadan bir kadın, bana kendisini uzun zamandır rahatsız eden bir şey sormuştu. Tedavisi için İsviçre'ye gitmesini tavsiye etmişlerdi. Türk kıyafetleri içinde gitmesi mümkün müydü? Hayatında hiç eldiven giyip korse takmamıştı ve yaşlı biri olarak vücudunu sımsıkı sararak, vücut hatlarını teşhir etmeye veya o aptalca şapkalardan giymeye merak duymamıştı. Öyle rezil bir duruma düşmektense evde oturmayı tercih

etmişti. Danıştığı Yakın Doğulu bir kadın, Batı Avrupa’da Türk giysileri içinde dolaşmaya cesaret ederse, parça parça edileceğini söylemişti. ?Avrupalılar gerçekten o kadar müfrit miydiler

Misket Hanım kanalıyla ona bir mektup yolladım ve İsviçre’ye gitmek için en ufak bir çekingenlik duymamasını, Batı’nın dejenere olmuş insanlarının merakla bakmaktan başka bir şey yapmayacaklarını; seyahat ederken, ayırtacağı kompartımanda gidebileceğini ve isterse en lüks otellerde kalabileceğini söyledim. Umarım Batının nezaketini olduğundan fazla .abartmamışımdır

Bir sabah; gölün yanında bahçede yürürken, bugün Türk kadınlarının giydiği, Yunanlılara has bir kara çarşaf içinde uzun boylu, zarif bir kadın bana doğru ilerliyordu. Peçesini arkaya doğru atmıştı. Beyaz peçeli köylü kılığında bir hizmetçi, belirli bir mesafe geriden onu takip ediyordu. O, yumuşak bir tonla benim beklememi söylediğinde; ben, terbiye kurallarının gerektirdiği gibi, geri dönüp kaçmak üzereydim. O zaman onun şiddetle .ağladığını sezdim

Ellerini önüne kavuşturup bana doğru gelerek, başımı derde soktuğu için onu mazur görüp göremeyeceğimi sordu. Fakat Misket Hanım, benim huysuz biri olmadığımı temin etmişti ve hatta bana gelmesini bile tavsiye etmişti. Derdi çok büyüktü ve ben istersem yardım edebilirmişim. İnsanların en iyisi ve Türkiye’nin en büyük Generali olan eniştesinin Arnavutluk’ta öldürüldüğü haberleri yayılmıştı. Haber henüz doğrulanmamıştı, sadece bir söylentiydi ama akşam gazetelerinde yer almıştı. Kız kardeşi, haberi tesadüfen okunmuştu ve şimdi üzüntüden mecali kalmamıştı. Elimden gelirse, Beyoğlu’na kadar gidip haberin doğru olup olmadığını Avrupalı kaynaklardan öğrenebilir miyim? Bu ricasını gönülden kabul edip, söylentinin asılsız olduğu ümidiyle hemen Beyoğlu’na gittim ve konu üzerinde malumatı olabilecek tek tanıdığım “Times” muhabiri İngiliz Bay Philip Graves’e sordum. Zavallı kadın şüphe içinde beklerken, haber altı .hafta sonra doğrulanmıştı

Bu müstesna bir örnek değildi. Köyümüzde, oğlundan veya kocasından altı ay veya daha fazla bir süredir tek kelime haber alamayan hatta onların

nerede olduğunu, ölü mü? Diri mi? Yoksa esir mi? Olduğunu bilmeyen pek çok kadın vardı. Onlar, sadece ortalığı tedirgin eden; kılıçtan geçirme, vebadan ölme yahut yenilgi haberlerini alıyorlardı. Onların çilesini, çok şeyle ilgilenen İngiliz kadınları anlayamazdı. Bir Müslüman kadın için, kocası ve çocukları hayatta her şeyi demekti. Onbeş senedir çocuğu olmamış ve hiçbir zaman da kocasını aldatmamış bir komşu kadın, kocasının savaşta öldüğüne dair yayılan haberlere inanmamış ve kocasının bir gün çıkıp geleceğini ümitle bekliyordu. Duyduğum ve gördüğüm kadarıyla; ölünceye kadar da kocasını böyle ümitle beklemeye devam edecekti. Benim Türk kız kardeşlerimden biri, kocasının asıldığına dair korkunç haberi daha sonra da kardeşinin Arnavutluk'ta öldürüldüğünü duymuş fakat inanmamıştır. Gerçekten de aradan birkaç hafta geçtikten sonra her iki haberin de yanlış olduğu ortaya çıktı. Ara sıra bu şekilde uzun uzadıya sürüp giden endişe ve şüpheler, bazen mutlulukla sonra eriyordu. Ben şahsen ailesi tarafından tam üç aydır arkasından ağlanan, dev gibi iri yapılı ve sıhhati tamamıyla yerinde bir subayın, geri dönüşüne şahit olmuşumdur. Soyadı olmayışı yüzünden, herkes kendi akrabasının ismini, resmi listelerde diğerleriyle karıştırıyor, ölü mü? Esir mi? Yaralı mı? Olduğunu anlayamıyordu. İkinci ateşkesten sonra, kaybedilen eyaletlerden nihayet haber alınabilmişti. Bütün gazetelerde; kaybolduğu söylenen subay ve askerler için sütun sütun kayıp ilanları yer alıyordu. Bu ilanlar; "Ey Müslümanlar, merhamet ediniz, Allah aşkına" gibi başlıklar taşıyordu. Müslümanlar bu noktada Hıristiyanlara çok .benziyorlardı

Sonra dehşet verici katliam haberleri yer alıyordu. Manastır'dan kaçan bir kadın, Hıristiyanlık lehine iyi bir davranışmış gibi Balkan Hıristiyanlarının zulmünü, insanların çarmıha gerilerek öldürülmelerini, kısaca zulüm hikâyeleri anlatıyordu. Zaten Hıristiyanlardan da bu beklenirdi. Yakın komşumuzun bir yeğeni, tımarhanede yatıyordu. Delirmesinin sebebi şuydu: O ve birkaç iyi aileden gelme öğrenci, savaşta hizmet etmek için gönüllü yazılmışlardı ve hep tanıdık olduklarından bir yere gitmişlerdi. Bir gece, bir kulübede ileri karakol vazifesini üstlenmişlerdi. Bağlı oldukları birliğin geri çekildiğinden tamamıyla habersiz olarak kendilerini Bulgar komitacıların

ortasında bulmuşlardı. Öylesine canice saldırılar olmuştu ki, hepsi şaşkına dönmüşlerdi; içlerinden ufak yapılı bir çocuk boş bir fıçıya girip saklanmıştı. Çocuk saklandığı yerden arkadaşlarına yapılan ağır işkenceleri duyuyordu: “Burnunuz olmasa daha yakışıklı görüneceksiniz beyefendi”, “O dudaklarınız pek uzun, dişlerinizi gölgeliyor”, “O kulaklar, o gözler, o dil”. Bu sözleri korkunç çığlıklar takip ediyordu. Korkusundan dolayı saklandığı fıçıdan çıkamayan bu delikanlı, etrafındaki arkadaşlarına yapılan işkenceleri .orada sessizce dinlemiş fakat sonunda o da aklını kaybetmişti

Paçavralar içinde her şeyden yoksun olan insanlar, canlarını kurtarmak için akın akın Türkiye’ye göç ediyorlardı. Arkadaşım Ali Haydar Mithat’ın çiftliğine sığınan sefil kalabalık arasındaki her kız ve genç kadının ırzına geçilmişti ve on üç yaşında olan kızlara tecavüz edilmiş ve hamile kalmışlardı. Bizim köyde pek çok göçmen görebilirdiniz. Böyle sefil insanlar için; istasyonda tren bekleyenler arasında, onlara yardım toplamak için tepsiler dolaştığını görmek olağandı. Bir gün, aynı şekilde elinde tepsisi olduğu halde çok mükemmel birisi, benim de yardıma katılmam için yanıma gelmişti. Bu mükemmel insanın dilini kesmişlerdi. Daha sonra, kulaklarının .da kesildiğine kanaat getirdim; çünkü başına uzun bir kalpak geçirmişti

İngiltere’nin Görüşleri

Bir akşam İstanbul’dan dönerken, vapur kalkmadan biraz önce binmiştim. Camileri, Dolmabahçe Sarayını, mavi denizin üzerinde dolaşan kayıkları seyredebileceğim bir yere oturdum. Rıhtımda aldığım akşam gazetelerinin sütunlarına göz gezdirmeye başladım. Karşı tarafta ellerinde akşam gazeteleri, Londra’daki, İngiltere’nin Balkan politikasını protesto mahiyetindeki mitingi veren haber üzerinde tartışan iki yaşlı adam oturuyordu. Gazetemde mitingle ilgili bir şeyler gördüğümde, konuşmaların ne ile ilgili olduğunu hemen fark ettim. Konuşmaları şöyle devam ediyordu:

“Fransa’da olduğu gibi İngiltere’de de bazı dostlarımız var galiba.” Yaa, tam Fransa’da olduğu gibi. Alay ve eziyet edilen Pierre Loti gibi, birkaç yüksek .ruhlu kimse

İngilizlerde de Fransızlarda olduğu gibi sık sık tekrarlanan şu sözler oldukça önemlidir: “Hoşgörü, insanlık ve hürriyet.” Fakat ne yazık ki, iş gerçeğe dökülünce bütün bu sözlerin boş laftan ibaret olduğu görülür. Yerli halk, ziyadesiyle fanatiktir; zaten Avrupa ülkelerinde hükümeti yerli halk kontrol eder. İnşallah, Allah onları bu hıyanetlerinden dolayı cezalandıracaktır. Hindistan, bugün için işlerin gidişinden pek memnun değildir. Fakat buna rağmen bazıları kalkıp İngiltere’nin bir gün Hindistan’dan Rusya lehine vazgeçeceğini söylemektedirler; ama ben, böyle lâflara beş para bile vermem. İngiltere eline geçirdiği hiçbir şeyden vazgeçmez. Her ne kadar Müslümanlara karşı, Rus-İngiliz ittifakı varsa da bunun geçici olduğuna inanıyorum. Bu ittifak, onların aşırı fanatizminin bir ürünüdür. “İran ve Osmanlı Devleti, bir Hıristiyan tebaasına geçseler bile ”.İngiltere ve Rusya, oyunbozanlık edip birbirleriyle kıyasıya savaşırlar

Ben, güneşin batışıyla şehri çevreleyen rüya gibi manzarayı seyrederken; onlar, lâf lâfı açar kabilinden başka konulara geçtiler. Bugün Modern Avrupa’nın, eski Hıristiyanlıkta olduğu gibi, Müslümanlara karşı tutucu birliği bana göre hiçte yeni bir şey değildir. Bütün Müslümanlar az çok bu birliğe inanır olmuşlardı. Hıristiyanlar, Müslümanları geçmiş tarihin bütün olaylarından sorumlu tutmuşlardır. Dini yönden fanatik bir şekilde aktif olmadığımızdan; biz İngilizler, Türkler arasında o kadar zalim tanınmayız. Bu, bizim kendi haklılığımızdan dolayı değil de, bizim diplomatlarımızın, misyonerlerimizin ve birçok İngiliz’in, İngiltere’yi mükemmel bir ülke olarak tanıtmasından, siyasi ve sosyal sorunları olmayan, yabancı ülkelerle ilişkisinden, insanlık ve manevi değerlere, adalete önem veren bir ülke olarak reklâm yapması yüzündendir. Çünkü yukarıdaki sözlerin aksini beyan edenler vatanına ihanet etmiş sayılırlar. Zihnimde tasavvur ettiğim; vatanını satmak düşüncesinde olan insanlar, ikiyüzlü davranmak zorundadırlar. Bir İngiliz, bana bir seferinde Mısır’daki bir tren yolculuğumuzda; üççeyrek saat İngiltere ve İngilizlerin üstünlüğünden, başkalarını hakir görür bir tavırla

bahsetmişti. Fakat ben, İngiliz asıllı birisi olarak onun tavırlarını beğenmemiştim. İngiltere'nin iyi isim yapmış olmasından, bana öyle övgüyle bahsedilmesinden memnunum ama şahsen böyle mübalâğa yapmaktan hoşlanmayan biri olarak, bir Afrikalıya bile kusurlu yönlerimizi anlatmaktan geri kalmam. Kendi kendimizi haklı göstermeye çalışmak, ayıplanacak bir şeydir; çünkü doğuyu dehşete düşüren şey, bizlerin eskiden olduğu gibi şimdi de kötü haçlılık ruhunu, ruhumuzda taşımakta devam etmemizdir. Bu durumumuz, Türkiye ve Hindistan basını tarafından münasip bir şekilde ele alınmıştır. Hem de Türkiye'nin bütün insanlıktan yardım beklediği bir zamanda. Vapur geri geri giderken; sahil bizden uzaklaşmaya başlamıştı. Vapurumuz, diğer vapurlar arasında kendine yol aramaya çalıştığı sırada, tanıdığım biri gelip yanıma oturdu. İngilizleri tenkit eden o yaşlı iki kişiyi selamladığını görünce, beni onlarla tanıştırmasını rica ettim. Onların yaşlı ve geri kafalı olduklarını, pek önemli kişiler olmadıklarını belirten ikazlarından sonra, razı oldum. Biraz önce, İngiltere hakkındaki konuşmalarına değinerek gerçekten ne düşündüğümü anlatmaya çalıştım. İngilizlerin Müslümanlardan küfürle bahsetmelerini sadece cehaletten ileri geldiğini; İngiliz basınının, Balkan devletleri lehine uzun uzun yazılar yazdığı halde, Türklerin kendi görüşlerinden hiç bahsetmediğini ve İngilizlerden durmadan abartarak söz ettiğini anlattım. Kendilerine bu şartlar altında Müslümanlara kötülük besleyen Hıristiyan güçlere karşı; bir Müslüman Devleti İttifakı kurulsa, doğru veya yanlış olduğunu düşünmeden, böyle bir ittifakı destekleyip desteklemeyeceklerini içlerinden geldiği gibi .söylemelerini rica ettim. Buna her ikisi birden olumlu cevap verdiler

Fakat Türkiye'nin durumunun, gazetelerde bahsedilmesine müsaade" edilmediğini söylemekle neyi kastediyorsunuz?" Yoksa gazeteleriniz hükümetin emriyle mi çıkıyor? Diye sordular. Bu soruya; hayır muhalefet, hiçbir zaman böyle şeye razı olmaz diye cevap verdiler. Fakat dışişleri söz konusu olduğunda; muhalefet diye bir şeyin olmadığını ve her halükârda da durumlarını ispatladıklarını itiraf ederek; seçim hükümetinin gülünç yanlarını göstermeye çalıştım. Dinleyicilerim, gülerek; Türkiye'de de böyle şeylerin tabii hadiseler olduğunu müşahede ettiklerini söylediler. Basının,

övünülerek bahsedilen hürriyetine gelince; bizim milli hayatımızda bir faktör olmaktan uzak kalmakta ve gazetecilerin kendilerinin değil; gazete sahiplerinin, iki büyük partiden birini veya diğerini ellerinde tutmak gayesiyle, parti disiplinine uysal görünmeye çalışmaktadırlar. Türk görüşünün gazetelerde basılmasına karşı çıkan emre gelince; onun hükümet tarafından mı? Yoksa büyük bir maddi baskı tarafından mı olduğunu kesinlikle söyleyemedim, fakat böyle bir emrin; bütün parti yayın organlarına haftalar önce verildiği; İngiltere'deki Türk dostları tarafından bir gerçek olarak tamamıyla bilinmektedir. Türk dostları binleri buluyordu ve genellikle iyi eğitim görmüş sınıftan insanlardı. Fakat hiçbir zaman efkârı umumiyeden veya gazetelerden haber duymalarına müsaade edilmiyordu. Hatırımda kaldığına göre, İngiltere'de meselenin herhangi bir yönüne ağırlık vererek anlatan bağımsız, açık sözlü ve yüksek tirajlı tek yayın organı, haftalık *The New Age* mecmuasıydı. "Maşallah" çektiler ve kısa bir gülüşmeden sonra hayrete kapılarak; o halde sizin ülkeniz bize söyleyip durdukları gibi pek mükemmel değilmiş, burada olduğu gibi orada da hatalar ve çelişkiler varmış dediler. Tastamam öyledir diye cevap verdim. "Üstelik cinayet ve cehalette cabası". Bizim liderlerimiz öyle her zaman pek akıllı insanlar değillerdir, bazen hata yaparlar ama hatalarına sahip çıkmaya cesaret edemezler. Halkımız gelenek ve göreneklerine sıkı sıkıya bağlıdır. Biz İngiliz milleti, iyi niyetli fertlerden oluşmuşuzdur, ama bütün olarak dost olmayan bir milletizdir. İki yaşlı adam, -anlatış tarzım düşüncesizce olmasında rağmen ve ülkemin kusurları için özür dilemeyi aklımdan geçirirken- İngiltere'nin dürüstlüğünden, zekice tutumundan, yiğitliğinden, dostluğundan ve Türkiye ile geçmişte iyi olduğu ispatlanmış ilişkilerinden misaller verip benim fikrime katılmıyorlardı. Ben, zayıflığımızı ısrar ve ifade ettikçe; onlar, daha çok İngiltere yanlısı oluyorlardı. Kalabalık ortasında, Haydarpaşa'da onlardan ayrıldığım zaman; onlar ateşli birer İngiltere savunucusu olarak konuşuyor ve birbirleriyle âdeta rekabet ediyorlardı. "Eğer İngiltere halkı, hükümetini bir kenara bırakalım, Türkiye'ye arka çıkarsa biz kurtuluruz" diyorlardı. Bize ölüm darbesini vurmakta olan Ruslara, İngiltere'nin tam sırt çevirme sırasıdır; şimdi onlara

göre halkın fikrinin serbestçe tartışıldığı İngiltere’den başka bir ülke düşünülemezdi. Bizi olduğumuz gibi değerlendirse ve dünyada asil bir millet olarak kalmak için mücadele verdiğimizi anlasa, Müslüman olmamıza rağmen bizim dostumuz olur. İngilizler, Sırp ve Bulgarlar gibi, Müslümanlara öyle kötü gözlerle bakmıyorlar, onlar bizim büyük .Hıristiyanlardan daha çok büyük olduğumuzu bilirler

Yukarıdaki mütalâalar dinlemeye mecbur olduğum şeylerdi ve büyük bir ciddiyetle söylenmişti; o zamanın geleneği olan, pürüzsüz süslü sözler değildi ve belki bizimle dargın olmamak için söylenmişti ama yine de İngiltere lehine bir reklâmdı. Yine başka bir gün trenle seyahat ederken beni geçen gün vapurda o iki yaşlı adamla tanıştıran, konuşmamız sırasında yanımda oturarak bana Türkçe kelime yardımında bulunan arkadaşa .rastladım. Yanına gidip oturmamı işaret etti ve hemen söze başladı

O iki Efendiye söylediğim şeyler doğruydu ama sizin hükümetinizin“ aptalca Müslümanlara karşı olmaması gerektiğini benim kadar sen de ?bilirsin, meselâ Sir Gray’e bak, çok zeki bir adam değil mi

Onunla tanışma şerefine nail olmadığımı; fakat iyi bir aileden geldiğini, ayrıca konuşmasıyla ve tavırlarıyla, parlamentoda geleneklerimizi en iyi .şekilde devam ettirmeye çalıştığını duyduğumu söyledim

.Kendini tutamayarak güldü ve bana bir dakika gözlerini ayırmadan baktı

Şey” dedi, “Liberallerin, Müslümanlara karşı iyi niyet“ — beslemediklerini inkâr edemezsiniz. Sizin ülkenizde muhafazakârlar, ilerici ve münevver bir partidirler. Liberaller, Müslümanlardan nefret eder ve onların ortadan kaldırılmasını memnuniyetle karşılarlar. Bu yüzden Müslüman dünyası için de büyük bir talihsizliktir ki, böyle kriz içinde .bulunduğumuz bir dönemde, İngiltere’de iktidarda onlar bulunuyor” deyince

Sevgili memleketim İngiltere’deki bazı liberallerin sizi duyabilmelerini — .çok isterdim, dedim

Liberallerin, Muhafazakâr partiye muhalefet eden bir parti olduğunu — söyler söylemez; sözümü kesti ve size onların fanatik olduğunu söylemiştim dedi; sonra konuşmasına devam ederek, onlar için varsa yoksa İngiltere;

sömürgelerini ve dışişlerini ihmal etmiyorlar ama muhafazakârların verdiği .önemi de vermiyorlar, diye sözünü tamamladı

Liberaller, İngiltere İmparatorluğu'nu bütünüyle değil de İngiltere ve ona bağlı sömürgeler olarak ayrı ayrı düşünürler. Bu konuda fikrimi şu şekilde söyleyebilirim: Mademki, İngiltere hâlâ liderliğini sürdürüyor ve bir zamanlar olduğu gibi şimdi de sosyal bir inkılâbın eşiğindedir, o halde hükümetin yurt içi meselelerine daha fazla önem vermesi mazur görülebilir. Liberaller, muhalefet tarafından çok sevilen saygı değer bir kimseyi Dışişleri Bakanlığına getirmek suretiyle, bu alanda muhalefetten gelecek itiraz ve tenkitleri halletmeyi ümit etmişlerdi. Onların bu politikaları, günden güne esecek veya esmekte olan rüzgâra göre yelkenlerini ayarlamaktan başka bir şey değildir. Bu yüzden Ermeni ve Bulgarların yaptıkları katliamları kendi eski geleneklerine göre değerlendirerek, Müslümanlara karşı besledikleri saldırganlık arzularını tatmin etmiş oluyorlardı. Bunun için böyle bir saldırganlık, onların kontrol edemeyeceği cinstedir ve hâlâ devam .etmektedir

Arkadaşım "İşte benim anlatmak istediğim de buydu; onlar bu manasız davranışları ile İngiltere'ye hesapta olmayan zararlar açıyorlar, herkes açıkça bilmelidir ki, bugün Türkiye hiçbir Avrupa Devleti için tehlikeli olamaz; fakat Rusya, her zaman Avrupa için tehlikelidir. Neden bize karşı saldırmasında, dolaylı olarak onu destekleyip gücüne güç katıyorsunuz? Benim kadar senin de bildiğin başka bir tehlike daha var; o da Müslüman milletlerin, Hıristiyan egemenliğine girmektense; kendi aralarında bir ölüm kalım ittifakı kurarak, isyana karar vermeleri olmayacak mıdır? Bunu arzu etmeyiz. Böyle bir durum Müslümanlar ve bütün dünya için bir yıkım olur ve dünya barışını tehlikeye sokar. Fakat Avrupa, hâlihazırda bizi böyle bir şeye zorluyor gibi…" Rusya sizin şimdiki dışişleri bakanlığınıza ne kadar masraf yapıyor, bunu merak ediyorum. "Bizim Bakanlarımızın dürüstlük örneği olduklarına inandığımı söyledim." Başını sallayarak, içini çekti: "Kim bilir?" Kısa bir duraklamadan sonra, "İngiliz Halkını yükseltmek, İngiltere için faydalı olacaktır", dedi. "Fert olarak İngilizler mükemmeldir, inkâr etmemek lâzım. Bir iş verdiğimizde onu sonuna kadar götüreceğine

inanabiliriz; fakat İngiliz hükümetine yüzlerce defa örneğini gördüğümüz gibi, güvenmemiz söz konusu olamaz. Söylediğiniz gibi, belki bu demokrasinin tabiî bir neticesi olabilir, fakat sizin hükümetiniz sadakatsiz ve kararsızdır” deyince kendisine; İngiliz hükümetine, gönlünden gelerek güvensizlik duyan bir tek İngiliz’in bile bulunamayacağını söyledim. Kendi partisi için partizanlık duygusuna kapılsa bile, biz onu vatanseverlik duygumuzdan dolayı daima savunuruz. Hayretle, “Ona şaşarım” dedi. “Halkınız yurt dışındayken aynı sadakatı Tanrı’ya da gösterir mi? Aksine, ziyaret ettikleri memlekete meftun olurlar ama Türkiye’nin adını duyar duymaz nefretlerini belirtirler.” Arkadaşımın hiç Avrupa’ya gitmediğini burada belirtmeliyim. “Memleketlerine dönünce çekilmez olurlar. Hayranı oldukları memleketin fikrine uyarak her şeyi değiştirirler. Yaşamak için mücadele veren halkın milli gayretlerinin değeri hakkında hiç fikirleri yoktur. Vatanseverlikle, başkalarına göz dikmeyi birbirine karıştırırlar. Bu, münevverlikle tamamen ters düşen tuhaf bir tutumdur. Bunun bütün sebebi, sadece kitaplara bağlı olarak alınan eğitim değil, fakat aynı zamanda katı dinî eğitimin bir sonucudur. Siz İngilizler, bunu sağlam tutuyorsunuz, çok akıllısınız. Yarım dakika kadar durakladıktan sonra; içini çekerek, “birkaç yıl .süreyle genç yöneticilerinizden bize verebilirseniz” dedi

Ona, neden herhangi bir Avrupalının değil de İngilizlerin hem hizmet etmesini istediğini sordum. O Türkler tarafından hizmet için getirilen diğer Avrupalıların, Türkler için değil de, kendi hükümetlerinin hizmetinde olduklarını söyledi. “Hâlbuki diğer memleketlerde hizmet eden İngilizler, .böyle olmayıp dürüst çalışmayı bir onur meselesi olarak görmüşlerdir” dedi

Fakat Fransızlar, Türkiye’de sadık askeri uzmanlar olarak çalıştılar”,“ —
.dedim

Evet, anlaşmamızda bizi hiç aldatmadılar; fakat dostum, Fransızların“ — şöyle bir özelliği vardı: Her Fransız kendi dinini ve sosyal karışıklığının propagandasını yapan bir misyondur. İngilizler, daha az çekici, daha az dostane görünmelerine rağmen daha iyi eğitimcidirler. Onlar, öğrencilerinin İngiliz heveslisi olmasını istemezler, bunun yerine; disiplinli ve kendi milli karakterlerini muhafaza etmelerini isterler. Sözünü bitirince, peki ya

Almanlar? Diye sordum. Konuşmamız bu noktadayken, biz trenden inmiş alaca karanlıkta denize doğru, bizim evlere giden akasyalı yolda ilerlemeye .başlamıştık

Kısa bir gülümsemeden sonra “Almanları severiz” diye cevap verdi. — Az bir eğitim ve uygulamayla iyi bir Türk dostu olurlar. Fakat onlar da sınırlarını genişletme hevesindeler. Memleketimizi korumakta onlardan .bayağı çekiniyoruz

Kısa bir duraksamadan sonra, ilâve etti: “Almanya ve Rusya’nın gizli — bir anlaşma içinde olduğu hiç aklına geldi mi? Bunu bir düşün.” Böyle .söyleyerek kendi bahçe kapısına dönüp, benden ayrıldı

Bir sabah, kendisi gelemediği için Rıfat Bey’den, onu gidip görmemi — rica eden bir pusula aldım. Gittiğimde onu oldukça ciddi bir hastalığa yakalanmış olarak gördüm. Doktoru hava değişikliğine ve hafif bir ameliyata ihtiyacı olduğunu söylemişti. Hasta, başarılı bir ameliyatın ancak Fransa’da olabileceğini düşünerek, en kısa zamanda Nis’e gitmek arzusunda olduğunu söyledi. Gitmeden önce, benim için yapabileceği bir şeyin olup olmadığını sordu. Hiçbir şey olmadığına onu inandırdım. Çünkü zaten şimdiye kadar yeterinden fazla yardım etmişti. Fakat konuşmamız sırasında; İngiliz basınının, Balkanlar’da Müslümanların toplu katledilmesini yalanladığı aklıma geldi ve ondan bahsettim. Bana gelen gazetelerden, kesilmiş parçaları ona gösterdim, biri Times’dandı ki, katliamları kabul ediyordu; fakat savaşta normal olabilecek miktardan bahsediyordu; hattâ yazar, miktarı da belirtmişti. Hafızam beni yanıltmıyorsa; sayı, altı yüz civarındaydı. Gazeteye göre; Avrupalı bir yetkili –ismi mahfuz tutulmuştu- olay yerine gitmiş ve güya tarafsız bir şekilde incelemelerde bulunmuştu. Bu tertibe sert bir şekilde cevap vermeyi arzu ettiğimi söyledim, fakat bu isteğimi, Türk gazetelerinde yayınlatmak ihtimalinden başka bir imkânım yoktu. Times ve başka gazeteler, bu isteğimi onlara kendi yorumlarına ters düştüğü için yayınlamazlardı. Müslümanları toptan kılıçtan geçirmek öteden beri Avrupa’nın sabit politikası olduğundan, hükümete müracaat etmek de faydasızdı. İçişleri Bakanıyla yaptığım görüşmede söylemek istediğim her şeyi açık açık belirttikten sonra; ekselansları, benim kendiliğimden istifa

etmemi rica etmişti. Aralık ayı sonlarına doğru; Türk gazeteleri, bu katliamları bütün ayrıntılarıyla vermişlerdi. Eğer İngilizler, bu raporlardan da şüphe ederlerse; her şeyden şüphe edecekler demekti. Bunun bir parti prestij meselesi olduğuna inanmamı ve Müslümanlara yapılan saldırıyla ilgili olarak beynimi yormamamı istedi. Bu adaletsizliği bile bile, karşısında vurdumduymaz olan bir adamın aklından zoru olmalı. Rıfat Bey, konuyu ele alacağını ve döner dönmez bana yardım edeceğini söyledi. Görüldüğü gibi İngiliz basını, Balkanlar'daki Müslüman katliamını kati surette kabul etmemekte; hatta bu tür şeylerin harpte normal olduğunu yazmaktadır. Hâlbuki yakın Doğuyu bilmeden; Müslümanları ve Türk Tarihini tanımadan; kendi kişisel yorumlarıyla, hiç kimsenin gerçekleri yazması zaten mümkün değildir. Bütün konularda son derece cahil olan, aklından ziyade ruhî dindarlığı prensip edinen o kıymetli Hıristiyanların; kendi öz vatanlarında Türklere karşı feryat etmeleri; Yakın Doğulu öğrencileri iğrendirmektedir. Türkiye'deki fanatik Hıristiyanlar, daha önce İngiltere'de Romen Katoliklerin, kendi zayıflıklarından dolayı çektiği ızdırabı çekmemişlerdir. Türkiye'deki bu Hıristiyanlar, normal olarak geleneklerini ve toplum yaşayışlarını sürdürmüşler ve istedikleri gibi ibadet etmişlerdir. Bahsettiğimiz o Katoliklerin, Hıristiyanlardan gördükleri zarar kadar bu Hıristiyanlar Türklerden görmemişlerdir. Onlara ayrıcalıklar tanınmıştı. Smithfield'deki yangınların benzerleri, hiçbir zaman Türkiye'de olmamıştır. Müslümanlar, bu konuda öyle haklı bir isim yapmışlardır ki, İstanbul'daki Rumlar dahi Sultanı, Latin bir krala her zaman tercih etmişlerdir. On dokuzuncu yüzyıldan önce, barış içerisindeki Hıristiyan tebaayı; Türklerin hiçbir zaman kılıçtan geçirme teşebbüsü görülmemiş olmasına rağmen, bu Hıristiyan tebaa, bağımsızlık savaşına başlamış ve Türklere karşı giriştikleri katliam, Ortaçağ Avrupa'sında dillere destan olmuştur. Bizim kendi haçlılarımız; erkekleri, kadınları ve kendi dininden olmayanların çocuklarını, hunharca kılıçtan geçirmeyi kutsal bir görev saymışlardır. Acaba Müslümanlar arasındaki bazı cahil insanların, Ortaçağ Avrupa'sının bu davranışlarını adapte etmesini ve bizim onlardan nefret ettiğimiz gibi onların da bizden nefret etmesine ne sebep olmuştur? Bunun cevabı; Hıristiyanların,

Müslümanlara hilekârca ve tahkir edici müdahalelerde bulunması ve bu müdahalelerin hep Müslümanların zararına işlemesidir. Böyle hareketler, Müslümanların gözünde işkence ve çile olmuştur. Kaç Hıristiyan merak edip, Hıristiyanlığı samimiyetle objektif olarak incelemiş, onun sınırları dışına çıkıp Doğu dünyasına hayran olmuştur? Türkiye'yi içinden yıkmak için çalışan Rusya'nın, ülke içerisindeki Hıristiyanların Türklere olan düşmanlığını körükleyerek; Türkiye'nin çöküşünü hızlandıracağını Çar'a söyleyen Eflâk Voyvodosu Caltimira'le Büyük Peder'in yaptığı tarihi görüşmeden bu yana Rusya, Türkiye'yi çökertme çabası içine girmiştir. Türklerin, dayanılmazlığı yüzünden tahttan indirdiği Sultan II. Abdülhamit'in doğrudan doğruya kendi kumandası altındaki Kürtlere yaptırdığı iki katliam olayı hariç; her toplu katliam olayını, Türkler tarafından yapılıyormuş gibi göstermek bir tertipten ibarettir. Hele Rusya, Doğulu ve Batılı Hıristiyanların da yaptıkları gibi; Avrupalıların, Türklere olan sempatisini azaltmak için; tıpkı Abdülhamit'in yaptığı gibi, acımasızca, bu tertipleri siyasi birer silah olarak kullanıyordu. 1876'da, İstanbul'daki günlük *Havadis* gazetesinin muhabirinin kaleme aldığı hararetli mektuplarla İngiltere'nin dikkatini çekmeye çalıştığı, Bulgar katliamlarını ele alalım. Rusya tarafından planlanan bu genel ayaklanmada; isyanı bastırmak şöyle dursun, çok sayıda Müslüman katledilmiştir. Filibe Konsolos Yardımcısı Bay Calvert, bu yılın yirmi dokuz ağustosunda yazdığına göre, Hıristiyan kaymakamlardan aslen Bulgar olan Yovanço Efendi, geçen mayıs ayında vuku bulan bu büyük mezalimden memnun olduklarını ifade etmiştir. Bu katliamlar, Bulgaristan'daki Hıristiyanların haklarını ve bağımsızlıklarını elde etmek gayesiyle genel bir ihtilâle dönüştürmek için hesaplanmış ve planlı bir şekilde asiler tarafından sahnelenmiştir. O zamanın barıştan yana idaresi misillemeye kalkmış ve isyancılar da kendilerini savunma bahanesiyle ihtilali gerçekleştirmeye çalışmışlardır. İşte Müslümanların bütün fanatizmi bu. Öyle sanıyorum ki; şu Ruslar olmasalardı veya en azından Türkiye'nin Politikasına burunlarını sokmasalardı, o zaman Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde yaşayan Müslüman ve Hıristiyan toplumlar, bir millet gibi, rahat ve mutlu olarak yaşayacaklardı. Netice itibariyle bir

Türk dostu olarak, yukarıda belirttiğim mesele beni çok düşündürmüştür. Edepli İngiliz halkı; bu gerçekleri bilse, sanırım benim ızdırabımı anlamış olacaklardır. İşte bütün bunları, kendi ırkımın insanlarına anlatmaya daima gayret sarfettim. Aslında elbette ki, en kötü Hıristiyan en kötü .Müslüman'dan farkı olmadığına ben de inanmaktayım

Rıfat, her zamanki gibi iyiydi, hatta daha iyi olduğunu söyleyebilirim. O konuşmamızı takip eden Cuma günü, bizi bekleyen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin en nüfuzlu üyelerinden bir arkadaşının köşküne beni götürmeye gelmişti. Demir yolunun ötesinde sanki terkedilmiş bir araziden fırlamış gibi duran bir evin önünde; bazıları fesli; bazıları siyah frenk ceketli, bazıları da beyaz sarıklı ve beyaz bol elbiseleri içinde oldukça samimi bir arkadaş topluluğu, halka şeklinde sandalyelerinde oturmuş hem sigara içiyor, hem de sükûnet içinde konuşuyorlardı. Biz yaklaşınca hepsi ayağa kalktılar. Önceden tanıdığım ev sahibi, bizi karşılamak için ilerledi ve beni, günün önemli şahsiyetlerinden birisine takdim etti. Bizim için sandalyeler çıkarıldı, kahveler geldi ve bir düzine el, sigara ikram etmek için bize doğru uzandı. Rıfat Bey, halka şeklinde oturanlara beni tanıtırken; bu halkayı meydana getirenleri inceleme fırsatını buldum. Hepsi de geleneklerine bağlı, oturaklı Türklerdi; yalnız Rıfat ve salondaki büyük zat, biraz Fransızca biliyordu. Hepsi de İttihatçıydı. Benim Hürriyetçi arkadaşlarım, tamamıyla Fransızca eğitimi görmüşlerdi ve İttihatçılardan anti .Türk olarak bahsederlerdi. İşte şimdi, bütün bunları anlama zamanı gelmişti

Büyük zat, Rıfat'ın anlattıklarını dinledikten sonra bana dönerek; açık bir şekilde ne istediğini sordu. Ne yalan şöyleyim; şimdiye kadar bu kadar makul, mütevazı, yardımsever ve cüsseli bir adam görmemiştim. Hükümette önemli bir zatın, bana özel bilgiler vereceğini vaat ettiğini, fakat bugüne .kadar göndermediğini açıkladım

.Ne zamandan beri bekliyorsun?" diye sordu"

.Altı hafta"dan beri diye cevap verdim"

Bunun üzerine Ekselâns, öfkeden kıpkırmızı kesildi ve beni hemen .götürüp o küstah herifi sorguya çekeceğini söyledi

Bu kızgın hareket üzerine, durumdan şikâyetçi olmadığımı; bana bilgiyi ulaştırmakta muvaffak olamayan kişiyle bu şekilde ikinci bir görüşmemizin hoş olmayan sonuçlar yaratabileceğine onu ikna etmeye çalıştım. O sırada öbür yanımdaki; benim mesele ile ilgili olarak anlattıklarımdan dolayı öfkelenen hocalarla fikir teatisinde bulunduktan sonra, bana dönerek; ertesi gün yapacak bir şeyim olup olmadığını sordu. “Hayır” dediğimi işitince ertesi günü saat onbirde hocalardan birinin bana uğrayacağını ve İstanbul’a kadar refakat ederek, beni Devlet Şurası toplantısına götüreceğini söyledi. Bana rehber olarak seçilen hoca ayağa kalktı ve beni dostça selamladı. Ben de aynı iltifatla karşılık verdim. Böylece, mesele hallolmuştu. Sonra ev sahibimiz, yediklerimizi hazmetmek için biraz yürümemizi tavsiye etti ben de sürekli kendi evimmiş gibi davrandığım Misket Hanım’ın bahçesine .doğru yürümemizi teklif ettim, hepsi memnun göründüler

Asya topraklarında yer alan Türkiye’nin sembolü olan leylâkların mor“ salkımları, açmaya başlamıştı. Bu leylâklar bahçe duvarları üzerinde cambaz gibi duruyorlar; balkonlardan yola doğru sallanarak, alçak evlerin çatıları üzerindeki sık yapraklar arasında gizleniyorlardı. Kendilerini saran yapraklar arasında gözüken salkımların rengi, ahşap evlerle mükemmel bir süs meydana getiriyordu. Kavis şeklinde, çiçeklerle süslü kordonlarıyla ve kemer halinde uzanan çatısıyla, bir açık hava kahvesinin görünüşü hâlâ gözümün önünden gitmez. Onu seyretmek için durmuştuk. Müşterilerin yüzleri, etrafında halka yaparak oturdukları gölgelik yaprakların alt yüzü gibi yeşildi; ama aşağı sarkan çiçekler arkasından bize bakan yüzler, pembe renkle aydınlanıyordu. Önceden belirttiğim gibi, oldukça iri yapılı büyük zatla ben önden yürüyorduk. Heybetli adamın; yavaş ve etkileyici adımlarla yürümesi, arkamızdakiler tarafından dikkatle izleniyordu. Alnının terini silmek, -O gün hava çok sıcaktı- benim sözlerimi dinlemek veya yerde olan bir şeyi bastonuyla düzeltmek için sık sık duraklıyordu. Onun bu uzun ve etkileyici duraklamaları, her şeyi yerli yerinde bırakıp, ne olup bittiğini .anlamak için kahvedeki adamları bile ayağa kaldırmıştı

Böyle tren istasyonundan geçerek benim oturduğum eve giden yol, normal bir insanın on dakikada alacağı kadar kalmıştı bittiğini anlamak için

.kahvedeki adamları bile ayağa kaldırmıştı

Böyle tren istasyonundan geçerek benim oturduğum eve giden yol, normal bir insanın on dakikada alacağı kadar kalmıştı ama biz, hemen hemen bir saatte varabilmiştik. Ev sahibem Misket Hanım'ın da ittihatçı olduğunu söylüyordum ki, kendisi dışarı çıktı ve misafirleri büyük bir hoşnutlukla karşıladı. Sandalyeler geldi ve bütün üyeler, yarenlik etmek, sigara su ve kahve içmek için rahatça oturdular. Hiç tanımadığım kimseler, büyük zatın geldiğini duyup etrafını sarmışlardı; sonradan öğrendiğime göre İttihatçıların ileri gelenlerinin, benimle –İngiliz beyi ile- Misket Hanım'ın bahçesinde konuştukları haberi, Hürriyetçilerin kalesi olan bizim köye yayılmıştı. Çok geçmeden; her İttihatçı, görev sayarak meclisimize katılmak için acele ederken: Hürriyetçiler, öfke içinde etrafta toplanmışlar, yeni gelen bu davetsiz insanlara öfkeyle bakıyorlardı. Bu grubun çoğunun Arapça bildiğini öğrendim. Hâlbuki Hürriyetçiler, o klâsik dili hor görerek, yalnız Batı dillerini öğrenmişlerdi. Akşamleyin güneş batıp serinlik çökünceye kadar, konuşarak bahçede oturduk. Sonra bütün kalabalık, sarmaşıklarla dolu istasyona doğru büyük zatı uğurlamak üzere yola çıktık. Nezaket icabı olan bu uğurlamadan döndüğümde, bizim bahçe eğlencesinin yerini, bana nispet olsun diye Hürriyetçi eğilimli kadınlar doldurmuştu. Mükemmel arkadaşlar edindiğimi söyleyerek alay ediyorlardı. Aşağı sınıf canilerinin iğrenç yağcılıklarından hoşlandığım aşikârmış. Meğer bu canileri öldürme planları kurarak, yapraklar arasından gözetliyorlarmış. Hele o iri yapılı şişman canavarı göle atıp boğmayı düşünürlermiş fakat tek korktukları şey, onun göle atılan vücudunun gölü taşırıp bahçeyi sular altında bırakmasıymış, zaten gölde yaşayan balıkları ve kurbağaları da zehirlemesini söylemeye hacet yokmuş. Bu günlerde onların –İttihatçıların- darağacında sallanan vücutlarını seyretmek ne zevk verici bir şey olurmuş. O günlerin pek yakın
.olduğunu bana müjdelemek için âdeta Allah'a yakarıyorlardı

O tarz konuşmaları, her ne kadar alay olsa da hoş değildi, beni çok şaşırtmışlardı; çünkü bu bayanlar, tahmin edilemeyecek kadar nazik insanlardı, kaldı ki; onların nefret ettiği o adamlar sevecen ve dobra dobra konuşmalarıyla beni etkilemişlerdi. Meseleye, bir şakaymış gibi davrandım

ve nasıl öyle kötü insanlar arasında düştüğümü ısrarla sorduklarında; maksadımın bazı Müslüman düşmanlarını susturmak için Makedonya katliamları hakkında bilgi almak olduğunu söylemek zorunda kalıncaya kadar birçok peri masalları uydurdum. En sonunda gerçeği itiraf edince, hepsi suçsuz olduğumu anladılar. “Fakat biz size daha iyi bilgi temin .ederdik” demeyi de ihmal etmediler

Ertesi günkü Devlet Şurasına gidip gitmeyeceğim konusunda meraklarını ifade ettiler. Sonra dönüş yaparak, iştahla sordukları birbirine benzer sorulara hedef oldum; fakat soruları, bana nezaket gösteren o adamları gülünç duruma düşürme içerikli olduğundan; ben, sadece adamlardan memnun olduğumu belirttim. Gerçekten de yeni bir kampanya başlatmaya yetecek kadar, önceden bildiğimden daha fazla bir şey öğrenmemiştim. Fakat ne var ki, bütün şüphelerden uzak olarak; ne Türk hükümetinin ne de bir Türk’ün bu katliamları uydurmadıklarını, hatta Balkan katliamları hakkında yayın komitesinin raporlarında da kasıtlı olarak hiçbir zaman .mübalâğa yapılmadığını öğrendim ve bundan kesinlikle emin oldum

Modern Hoca

Dinî konularda oldukça bilgili; camide hocalık, köy okulunda öğretmenlik yapan; birkaç zengin çocuğuna özel dersler vermesi yanında hastaları ziyaret eden, sünnetlerde, evlenmelerde, cenaze törenlerinde resmi görevli; kısacası papazla idare edilen bir kasabada bir papazın yaptığı her görevi yapan papaza benzetmek İslâmiyet’te günah sayılır. Türkçe öğretmenin sadık bir ittihatçıydı. Bana öğretmen olarak tavsiye edildiğinde; dinî vecibeleri yerine getirme bakımından dakik olup olmamasına aldırış etmemem hususunda uyarılmıştım. İlk olarak bana ders vermeye geleceği gün; anlaştığımız saatte onu beklemem, Misket Hanım’a garip gelmişti. Bunun için Türklerin zayıf olduğu konulardan birçok örnekler verdi. Mesela sırf yardımcı olmak için

İngilizce, Fransızca, Almanca dersler verdiği arkadaşlarından birinin çocuğu- genellikle kuşluk vaktinde ders alırdı- bir keresinde sabahın altısında kapısını çalarak ders saati üçte olan bir kız, yanı şekilde saat beşte gelmeye başlamıştı. Daha buna benzer nice misaller. Bazıları, Avrupalılar gibi işlerini tam zamanında yaparlardı, fakat onlar istisna teşkil ediyordu. Benim hocam bir saat gecikme ile derslere gelebileceğini söylemiş olmasına rağmen, tam kararlaştırdığımız saatte gelir ve kendisini karşıladığım kapı eşiğinde terliklerini ayağından çıkararak saatine bakar ve böyle erken gelişinden dolayı gururlanarak, bu hareketine dikkatimi çekerdi. Otuz yaşlarında, sıhhatli ve oldukça genç bir adamdı. Çocuksu gözlerinde temiz bir asalet vardı. İlk dersimizde, biçimli siyah sakalını okşarken beni baştan aşağı süzdü. Söylediğine göre, şimdiye kadar konuştuğu ilk Avrupalı bendim. Onun derslere zamanında ve itina göstererek gelmesi bir yana, hatta söylemeliyim ki, her gün tam kararlaştırdığımız dakikada gelir ve anlaşmamız, günde bir saat olmasına rağmen, bir saatten daha fazla ders verirdi. Öyle ki, bazen üç saat kadar ve bazen daha fazla. Gerçekte Türkler bazı konularda tembel ve umursamaz olsalar bile bir işe başladırlar mı, zamana aldırış etmezler; genellikle karşı tarafı memnun etmeye çalışırlar. İşte onların bu asil davranışlarını da o zaman anladım. Hocam, İngiliz ölçülerine göre vasat olan, bizim evin konforuna son derece hayret etti ve hele bahçeyi görünce, samimiyetle, sık sık Cennet gibi olduğunu söyledi. Bülbüllerin şakıması, ağaçları sağa sola kımıldatan rüzgârın varlığı çiçeklerin manzarası, insana huzur veren çardaklar, olgunlaşan meyveler; arıların vızıldaması ve buna benzer tabiî olaylar karşısında, kâinatın .yaratıcısını övmekten geri kalmayıp bazı şiirlerden mısralar okudu

İlk olarak, takip etmemiz için, çocukların ilkokulda okuduğu alfabe ile başlayan; hicri takvim manevî ve dinî hikâyelerle sona eren eski tarz bir kitap getirdi. O, sürecekle harfleri gösteriyor ve beraberce okuyorduk. Piyasada daha iyi kitaplar olduğunu kabul ederek, böyle bir kitaptan ötürü ilk fırsatta özür diledi. Şehre gidişinde, ilk işinin –ki öyle bir şeyi çoktan beri arzulamaktaydı- kendi küçük okulu için de o yeni kitaplardan almak olacağını söyledi. Benim hâlihazırda birçok kitabım vardı. Gerçekten, benim

yeni tip eğitim kitaplarını takip etmemi isteyen Beyoğlu’ndaki öğretmenimin kılavuzluğuyla, en yeni Türkçe okul kitapları koleksiyonuna başlamıştım, fakat hoca bu kitapların bizim gibi yeni başlayanlar için çok ileri olduğunu söylemişti. Tırmanmak üzere uygun bir basamak vardı ve bir yetişkinin – bir çocuğunkinden daha önemli olarak – bu basamakları atlamaması gerekirdi. Onun kendisine has bir sistemi vardı. Dersler arasında Kur’an Ayetleri .üzerinde çalışır veya günlük haberler üzerinde dururdu

Nihayet bir sabah, “Altın Kitap” adı altında bir kitabın bulunduğu küçük bir paket getirdi. Kitabın mükemmel olduğunu söyledi. Derhal bu kitap üzerinde çalışmaya koyulduk. Fakat itiraf etmeliyim ki, okudukça dinî bir korkuya kapıldım. Okulu, çalışkanlığı, anaya babaya saygıyı, arkadaşlığa ve din kardeşliğine sevgiyi öğütlemekle başlıyordu. Kitap üzerinde ilerledikçe, aşağıdaki gibi karşımıza değişik ifadeler çıkıyordu, ancak anlayamadığım için, bu ifadelerin ne anlama geldiğini hocama soruyordum. Meselâ “VAKİT NAKİTTİR”, zamanımızın bir dakikasını bile boşa harcamadan çalışırsak çok para kazanırız anlamına geliyormuş. Her kim, zamanı para olarak değerlendirirse cebi daima parayla dolarmış. “ZENGİN OLMANIN YOLU” :Bunu da bir hikâyeyle şöyle anlattı

Hüseyin zengin olmayı kafasına koymuş, fakat aç gözlü çocukların yaptığı gibi büyüklerinin verdiği paralarının hepsini şekerci dükkânında veya manavda harcayarak bitirmemiş. Para biriktirmek hoşuna gidiyormuş, daima şunu söylermiş: Her gün bir mecidiye biriktirebilirsem onun çoğalmasını da başarabilir, böylece zengin olmanın yolunu da bulmuş olurum. Bu cümleden olarak, Hüseyin ticaretle uğraşmaya ve bu yolda zengin olmaya karar vermiş. Netice olarak Hüseyin’in kumbarası on kuruşluklarla dolmuştu. Bir gün kumbarasını açma zamanının geldiğine karar verdiğinde, içerisinde çok para bulmuştu. Bu parayla küçük bir sepet almış ve sepetin içini kibrit, kâğıt, kalem ve buna benzer küçük eşyalarla doldurmuş, pazara gitmiş ve zaman geçtikçe iyi bir satıcı olmuştu. Birkaç sene sonra büyük vitrinli bir dükkân satın almış ve en iyi eşyalarla donatmıştı. İşte bu şekilde çalışmak suretiyle büyük bir şirketin sahibi olmuştu. Bugün bütün pazarlardaki eşyaların çoğu onun malıdır. Artık Hüseyin zengin ve rahattır. İşte büyük zenginler, bu

şekilde küçük tasarruflarla zenginleşmişlerdir. Böylece zengin olmak için .önce para biriktirmeli, sonra da onu alışverişte kullanmalıdır

Altının vücudu ısıran sarı bir yılan” olduğunu söylerler. Güzel bir“ atasözüdür. Fakat hayat mücadelesinde biz onu silah olarak kullanırız da derler. Onunla düşmanlarımızı yenebiliriz, hatta öyle bir zafer kazanırız ki, .zaman bizi “helal olsun” diye alkışlar

Ekmek yapmak için buğdayı öğütmek gerekir, bunun için de değirmene ihtiyaç vardır. Üç çeşit değirmen vardır, biri rüzgârla, biri su ile ve diğeri de buharla çalışır. Buharla çalışanları, çabuk ve daha çok miktarda buğdayı un yaparlar ve bunun neticesi olarak da çok para getirirler. İstikbale dönük hizmet yapmak istiyorsanız büyük bir buharlı değirmene sahip olmak için çalışın. Bu yolla pek çok kimse zengin olmuştur, gibi kitapta aynı amaçla yazılmış daha birçok ifadeler vardı. Kısacası, okuduğumuz kadarıyla bütün kitap, servet ve hırsı körüklüyor mahiyetteydi. Bana göre bu kitap, zararlı ve İslamiyet’e aykırıydı. Bunu öğretmenime de söyledim ve yalan dünyayı öbüründen üstün tutarak Tanrı’nın gücünden hiç bahsetmediğini ifade ettim. Vakur bir ifadeyle, sonuna ulaşıncaya kadar beklememi istedi. Gerçekten son bölüme doğru dinî eğilim gösteren bazı parçalar vardı. Bilhassa en son bölümdeki şu mesele oldukça önemliydi: “Kısmetinde ne varsa kaşığına o gelir’ yahut “o benim kısmetim değilmiş”, gibi düşünerek böyle boş şeylere kulak asmayın. Herkesin kısmeti birdir ve daima hazırdır. Allah, herkesin kısmetini kendine verir açıklamasından sonra, bununla ilgili bir şu hikâye vardı: Veli okula giderken yolda üzüm satıcısı ile karşılaşır. Küfenin kenarından sarkan salkımlar pek güzeldir. Veli, bu güzel üzümlerden biraz olsun yemek ister ve yirmi paralık satın almak arzusundadır. Üzüm satıcısı yaşlı bir adamdır, üzümleri terazide tarttıktan sonra, Veli’nin eline verir, Veli, üzümü alır fakat her nasılsa üzüm elinden kayarak çamura düşer; Yaşlı satıcı üzümün böyle çamura düştüğünü görünce çok üzülür. Zavallı Veli, satıcıya “kısmetim değilmiş” diyerek teselli bulmaya çalışır. Fakat satıcı şu şekilde cevap verir: Senin kısmetindi fakat sen onu taşımasını bilemedin. Veli, bu söze pek şaşırır, satıcının sözünden, dünyada her şeyin insanın

kısmeti olduğunu anlar, ancak ne var ki, insan her fırsatı değerlendirmesini .ve nasıl çalışmasını bilmelidir

”?Şey” dedi hocam “bu kitabın amacını şimdi anladın mı“ —

Kısmen de olsa anlamadığımı itiraf ettim. Son parçanın açıkça ortaya — koyduğu fikir ve telkinlerin az da olsa dinî mahiyette olmalarına rağmen; bu küçük kitap, nefret ettiğim Avrupa’nın taptığı para ve servetin elde edilmesi için bir yalvarış niteliğindeydi. Bunun üzerine hocam benim fazlasıyla mutaassıp olduğumu ve İslâm dinîni yanlış yorumladığımı belirtti. Ayrıca beni, bunları bir kenara bırakıp Avrupa’nın dünya nimetleri konusunda çok ileri gittiğini ve Müslümanların dünya nimetlerine ve maddi her şeye ilgi göstermediği konusunda düşünmeye davet etti, ilâve olarak da kâinatın kudretli yaratıcısı yüce Allah’ın, iyi insanların dünyayı bir kenara itip onun işlerini kötü ve kendine inanmayanlara bırakın demek istemediğini belirtti. Çarşıda, pazarda sadık kimselerin yönetimi ile savaş alanlarındaki yönetim ve bu gibi durumlarda nasıl davranılacağına dair ayetlerin mevcut olduğunu ve bu konularda gayet izahlı bilgilerin verildiğini anlattıktan sonra, misâl .olarak bugün iyi idare edilen krallıklardan bahsetti

Dinîne bağlı kimseler günlerini gün etmezler, inziva hayatını severler. Paranın günah işlemeye sebep olduğunu ileri sürerek; zenginliği, iktidar hırsını hor görürler. Hadiselere karşı bu şekilde umursamaz olduklarına göre şeytanî kimselerin tamah ve hırsını kontrol edecek geriye bir şey kalmaz. Bütün bunlar – her ne kadar eşit yargı sebebiyle olsa bile – şiddetli bir yönetime boyun eğmeleriyle son bulur. Böyle şiddetli bir yönetim, yöneten ve yönetilen arasındaki karşılıklı sorumluluğa, eşitliğe ve İslâmiyet’in insanlara verdiğine karşıdır. Bu yönetim şeklinin devam etmesini isteyen reformcuların, okullarda bu fikirle dolu insan yetiştirmeyi düşünmeleri tabi değil midir? Müslüman toplumların başlıca dilediği saadettir, bu da kişisel zenginliğin sayesinde kazanılır ve bütün milletlerde olduğu gibi, yükselme ve kazanma çabasını teşvik eder. Böyle bir eğitimle paranın gerçekten var olan gücüne önem vermeye kalkışmak makul değil midir? İstek ve hırsın ölçüsüne; vatanseverlik, merhamet, adalet ve Altın Kitap da öğretilen gerekli meziyetlerin paralelinde olursa, bir dereceye kadar hoş görülebilir. Daha

sonra bahis konusu olan Altın Kitap’ın özellikle Müslüman okullarında okutulmak için hazırlanmadığını özellikle Hıristiyan ve Müslümanların müşterek olduğu okullarda da okutulmakta olduğunu söyledi. Bu yüzden bu çocukların kuvvetli İslâmiyet eğiliminde eğitim yapması, öğretmenin .merhametine terk edilmesi pek doğru olmaz

Zamanımızda zenginlerin genel olarak memlekete faydasız olduklarını anlattım; zenginliklerini memleketi yağma ederek kazanmışlardı. Ve bu zenginlikleri yüzünden memleketin ihtiyaçlarını düşünmüyorlardı. Milli savunma için ne kadar yardım veriyorlardı, fakirlerden ne kadar alınıyordu? Beni bu konuda aydınlatabilirdi. Çok zengin adamlar, sadece bir tek lira verirken; sokaktaki hamallar elinde avucunda nesi varsa bağışlıyorlardı. Zenginlerin tamamı değilse bile çoğu Abdülhamit zamanında mülklerini genişletmişlerdi. Servetlerini korumak ve onun bir kısmını dahi kaybetmemek için, hatta servetleriyle beraber kalmak uğruna memleketlerini Rus çarına dahi teslim edebilirlerdi. Yeni bir eğitim sistemiyle, halk içinde yeni zenginler, kültür ve düşünme ortamı yaratmak şarttı, bu da önce Allah’a tam anlamıyla inanma, sonra da eğitimle olur fikrindeydiler. Hocam bütün bu isteklerini, imparatorluğa bağlı milletlerin bir arada eşitlik ve mutluluk .içinde birleşmesini arzu ederek uzun bir dua ile sona erdirdi

Bu konuşmamız bahçede o günün dersi sona erinceye, hatta ben bu muhterem hocamı evine giden yolda uğurlayıp ondan ayrılıncaya kadar devam etti. Ayrıldıktan sonra denize bakan yamaçtaki şuraya buraya serpiştirilmiş yazlık evlerin bulunduğu mısır tarlaları arasında geçerken, Avrupalılar, Türklere rahat verirlerse Türk İmparatorluğu’nun geleceğinin parlak olduğunu hissettim. Fakat zafere giden yolda, diğer meseleler ve benim hocamın dua ettiği bazı iç olaylar karşımıza çıkıyordu. Misket Hanım’ın bahçesine döndüğümde bunu ispatlar mahiyette bir şeye şahit .oldum

Osmanlı Rumları

Misket Hanım’ın bahçesinde ziyaretçiler vardı. Ev sahibemle birlikte sedir ağaçlarının gölgesinde başları ve yüzleri açık, siyah saçlı üç güzel bayan oturuyordu. Misket Hanım, daha önce onlardan bahsetmişti. Boğaziçi’nde bir köyde oturuyorlardı. Korkusuz ve kendilerinden emin olarak terzilik yapan, evden eve dolaşarak yaptıkları iş karşılığında hayatlarını idame ettirecek kadar para kazanan Rum kızlarıydı. Önceleri sadece Hıristiyanların evlerine gidiyorlarmış; sonra Misket Hanım’ın tavsiyelerine uyarak Türk evlerine de gitmeye başlamışlar. Kendilerinin söylediğine göre; Türk kadınları tarafından nezaketle, erkekleri tarafından da büyük bir saygıyla karşılanıyorlarmış. Buna rağmen ebeveynlerine Türk evlerinde çalıştıklarını bildirmeye cesaret edemiyorlarmış. Gerçek böyleydi ama köylerindeki Hıristiyanlarca, Müslümanlar tarafından horlanıp, hatta taşlanacaklarından şüphe ediliyormuş, çünkü cahil Hıristiyanlar da cahil Müslümanlar kadar mutaassıptırlar. Yerli bir Hıristiyan kız, Müslüman biriyle evlenecek olursa, yakın akrabaları onu ele geçirdiklerinde kutsal bir görev sayarak kızı öldürürlerdi. Temmuzun sonlarında ben ve karımın Marsilya’ya gittiğimiz .vapurda en ucuz tarifeyle giden yolcular arasında böyle bir kız vardı

Erkek kardeşleri, Amerika’da para kazanmakta olan kocasının yanına götürmek bahanesiyle onun aklını çelip, Marsilya’da herkesin gözü önünde sanki gören her Hıristiyan’ın kendilerini tasvip edeceğini düşünerek, kızı .öldürmüşlerdi

Bu Rum terzi kızlar, bazen Türk evlerinde çalıştıklarını saklayarak giyim hususunda eli açık olarak tanınan Misket Hanım’ın evinde çalıştıklarını yayıyorlardı. Adres olarak da onun evini vermişlerdi, hatta iş aralarında genellikle onun evinde kalıyorlardı. Misket Hanım, Türk kadınları gibi bu kızlara da kapısını açık tutuyordu. Türklere, iyi kalpliliklerinden dolayı kendilerini borçlu hissetmelerine rağmen, yine de onlardan nefret ediyorlardı. Şunu anlamıştım ki; bu Hıristiyanlar için Müslümanlar, ne kadar iyi olurlarsa olsunlar, yine de onların nazarında insan olarak .düşünülemezlerdi

Beni başımda fesimle görünce Türk sandılar, fakat Misket Hanım tanıştıracağı sırada kaçmak üzereydiler. Misket Hanım beni –iğneleyici

sözlerle- Türkleri, Rumlara ve diğer milletlere tercih eden biri olarak tanıtınca, şaşırdılar. İmkânsız… Bir Avrupalı Türkleri gerçekten sevemez diye haykırdılar. Sevilmeyi gerektirecek onların nesi var ki? Belki iyi huyluydular ama hayvandan farkları yoktu. Bununla beraber acımasız, barbar, fanatik değil miydiler? Kadınlarını inzivada tutmamış mıydılar? Tek kelimeyle, Hıristiyan da değillerdi. O halde nasıl olur da bir Avrupalı, Türkleri tercih edebilirdi? Misket Hanım'a dönerek; belki de benim Türkleri sever gibi görünüp, onların kıyafetlerini benimsememin ev sahibemin beni kapı dışarı etmesinden korktuğumdan dolayı olduğunu anlatmaya çalıştılar. O sırada Misket Hanım: "Neden, Türklerden ne alıp veremediğiniz var?" diye bağırdı. Onlara şunu hatırlattı. Bir gece babanızın evi yandığında sizin Hıristiyan kardeşleriniz neredeydiler? Sizleri içeri alıp yedirip içiren Türklerin tâ kendileri değil miydi? Onun doğru olduğunu kabul ettiler. Onlara göre Müslümanlar, böyle iyi hareketler yaparlardı ama yine de sahte bir dinin ürünleri olan zulüm ve kötülüğe Hıristiyanların gözlerini kapayamazlardı. Fırsat buldukça Hıristiyanları öldürmeyi kutsal bir görev sayarlardı. Bu zavallı Türk hayranı İngiliz'e gelince; yeni geldiği için nasıl .bilebilirdi. Kendi güvenliği için Türkleri sevme rolü oynadığı aşikârdı

Sözleri bu noktaya gelince, hayatımın büyük bir kısmını Müslümanlar arasında geçiren biri olarak, onlara cevap vermek için bazı şeyler söylemek zorunda kaldım. Kızların başkalarından duyarak değil de; kendilerinin Müslüman taassubunun sebep olduğu kötü bir olaya şahit olup olmadıklarını sordum. Yaşça büyük olan ikisi bu açık sorumdan dolayı şaşırdılar. Fakat küçük olanı, yılmadan ateşli bir şekilde cevap verdi: "Sokakta arkamdan "Gâvur" diye bağırdıklarını çok duydum." Bu ithamın korkunçluğu bana bir şey hatırlattı. Bu olay, M. Lausanne'nin Asya'da kamp kurmak zorunda kalan Türk kıtalarına rehberlik ettiğinde, San Stefona Hıristiyanları tarafından sorguya çekilmesine benziyordu. "Ne iğrenç, önceki gün Türklerden biri bir kızı öptü," demesine gülmemek için uğraştıysam da yapamadım. Bu soruyu cevaplamadan önce, "o bir şey değil, ben birkaç kere Müslümanlar tarafından taşlandım" diye cevap verdim. Bu sözüme bayağı .şaşırdılar

Ve siz yine de onları seviyorsunuz. Bu mümkün değil, olamaz da“ — zaten, şaka ediyorsunuz. Sizi neden taşlamışlardı? Şayet sizi gerçekten .taşladıysalar nasıl kaçıp kurtuldunuz? gibi sorular sordular

Şaka olmadığına onları inandırdım. Bir defa Hebron’da başıma gelmişti, bir defa da Kudüs’ün kuzeyinde bir köyde olmuştu. Üç veya dört defa da Beyrut’un Müslüman mahallelerinde aynı şeyle karşılaşmıştım. On sekiz sene önceydi ve cidden pek kabaydı, tek suçum da çirkin bir İngiliz şapkası .giymiş olmamdı

Büyük olanı “Şimdi o yüzden fes giyiyorsunuz değil mi? diyerek benimle alay etmeye başladı. Mamafih, olayı anlatmaya devam etmemi ve nasıl kurtulduğumu anlatmamı rica ettiler. Basit bir Hıristiyan, olmadığımdan ve zihnimde taassup düşüncesi taşımadığımdan her seferinde de bu taşlama olaylarını atıma ve bana yöneltilmiş bir terbiyesizlik olarak düşündüğümü belirttim. Taş atmakla ne demek istediklerini öğrenme gayesiyle; atımı, beni taşlayanların üzerine sürmüştüm. Bir seferinde de etrafımı saran kalabalığın adalet duygusuyla desteklenmiştim. Bir seferinde, Beyrut’un dış mahallelerinden birinde; birlikte olduğumuz arkadaşım, bizi taşlayanların elebaşısını dövmüştü. Çocuk, takriben onbeş yaşlarında bir delikanlıydı. Çocuğun babası ve diğer yaşlılar, olay yerine gelmişlerdi ki, arkadaşımın ölümüne ramak kalmıştı. Adamlar baştan aşağı silahlıydılar. Başımıza dert açmıştık, fakat yeni gelenlere durumu anlatınca, bu sefer babası oğlunun üzerine atılıp ikinci defa, hem de daha fazla dövmüştü. Anlattığım hikâyenin esas gayesini anlayınca, üç kız Müslümanların Hıristiyanlara yaptığının, Avrupalıların Müslümanlara yaptığından tamamıyla farklı olduğunu sezerek oldukça kızdılar ve bu olaya burun büktüler. En büyükleri; Müslümanların, Hıristiyan olmadıklarını ileri sürerek, onlara müsamaha edilemeyeceğini belirten bir tavırla konuşmalarını tamamladı. Sonra Misket Hanım’a dönerek; aynı soğuk ifadeyle, kendisini Türkleri sevme konusunda hemfikir .bir arkadaş bulduğu için tebrik ettiler

Rumlar hakkında bu hususta edindiğim birçok intibam vardı, çünkü bu kızlar, sık sık eve geliyorlardı. Zaten aşçımız da Rum’du ve böyle tartışmalardan pek hoşlanırdı. Bu konuşmalarda yatan taassuba daima hayret

etmişimdir… Tanıdıkları Türkleri gerçekten seviyorlardı; bu demektir ki, kendi şahit oldukları tecrübeler onları müsamahakâr yapmıştı, fakat ne var ki, papazlarından ve atalarından aldıkları talimatlara göre hareket ediyorlar ve onların öğütlerine sıkı sıkıya uyuyorlardı. Nazik kızlardı ve kimseye zararı dokunacak tipte değillerdi. Yine de onların, Makedonya'da devam eden Müslümanların katledilmesinin dini temellere dayandığını, Yunanlıların da bu katliamlardan üzüldüklerini ciddiyetle ileri sürdüklerini duymuştum. Bizim evi zaman zaman ziyaret eden Türkler, bu kızlara takılmaktan zevk alırlardı, bazen öyle olurdu ki bu kızlar çok kızarlardı. Sonra bana dönüp şöyle derlerdi: "Tuhaf"… değil mi? Fakat yine de bütün Rumlar istisnasız .bunlara benzerler

Türkiye'de yaşayan Rumların hepsi böyle değildir. Eskiden Rum kadınları, Türkler gibi peçe örterler ve erkekleri de Türk erkekleri gibi fes veya sarık sararlardı. Bunun için iki din arasında ayrıcalık bu kadar şiddetli değildi. Bugün Türklere böyle şiddetle davranıyorlarsa bu bir asırlık bir meseledir ve önce Rusların sonra da Hellenizm'in Türklere karşı devam eden propagandası yüzündendir. Türkiye'nin ilerlemesini önlemek ve benim hocamın; Müslüman ve Hıristiyan tebaanın bir arada barış ve uyum içinde yaşama rüyalarını engellemek için, ne kadar da kurnazca ve sabırla .eğitilmişlerdi

Şimdiye kadar hiçbir yazar, bildiğim kadarıyla bu Hıristiyan sorununun iç yüzüne değinmemişti. Onların devamlı yaptıkları yaygara, Osmanlı Devleti'ndeki Hıristiyan tebaanın Müslümanlar içinde çaresiz kaldıklarıydı. Bu yaygaralar, Hıristiyan tebaanın hep eziliyormuş gibi kendilerini etrafa propaganda etmeleriyle kıyaslandığında, daha açıkça meydana çıkmaktadır. Hıristiyan tebaanın gurur duyması sadece kendi başardıkları işlerde değil, dışarıdaki Hıristiyanların kendilerine yaptığı büyük yardımlardan ileri gelmekteydi. Hıristiyan güçlerin eyalet eyalet Türklerden kopardıkları toprakları ve bu eyaletlerin birer Hıristiyan devleti haline geldiğini görmüşlerdir. Türkiye'nin aleyhine her kaybı zaferleri alarak görmüşler, iftihar etmişlerdir. Bu Hıristiyan tebaanın, içten yıkma çabası bir yana, Avrupalı güçlerin müdahalesi olmasaydı, Türkiye hiç toprak kaybetmezdi

veya bir an kaybettiğini düşünsek bile derhal geri alırdı. Hıristiyanlar, Batı dünyasının her alandaki başarısını Hıristiyanlık lehine kazanılmış birer zafer olarak iddia ediyorlardı. Osmanlı eyaletlerindeki bu Hıristiyan tebaa, kendilerini kılıkta, kıyafette ve kültürde Avrupalılara uydurmaya çalışmışlar ve Osmanlılardan her yönleriyle farklılıklarını, bu benzeyişin birer ürünü .olarak iddia etmişlerdir

Bir Yunanlı, kalkıpta Türklerin istilacı bir ırk olduğunu söylerse; o zaman, neden bir gün Ayasofya'yı yeniden kiliseye çevirme laflarıyla kendilerinin geleceğin fatihleri olacağını ve Ayasofya önünde yeni bir Konstantin'e taç giydireceklerini ilân ederler. O halde yalnız bir tarafın kin beslemesi, gerçekten hayret vericidir. Türkler, genellikle Yunanlıları sevmezler ama eminim ki, bu tür düşüncelerine de gülüp geçerler ve onlara böyle .düşündükleri için kin de beslemezler

Bu konuyu ortaya attığımıza, her konuda objektif olduğu için, kendime danışman olarak seçtiğim arkadaşım, "Elbette… bize empoze etmeye çalıştıkları Ermenilerden, Bulgarlardan ve diğer Katoliklerden sönmek bilmeyen bir kinle nefret ederler, seni temin ederim. Eğer Avrupa, Yunanistan'ın hiçbir zaman İstanbul'u alamayacağını, bizden daha fazla toprak koparamayacağını söyleseydi; Rumlar, Türklerin iyi bir tebaası olabilirlerdi, tıpkı şimdi bağımsızlık ümidini kaybedip, bizi Ruslara tercih ".eden Ermeniler gibi olurlardı

İstanbul'un kozmopolit Rumları arasında kültürlü olanların, Türklere karşı saygılı ve hürmetkâr oldukları bir gerçektir. Çalışmalarıma ilgi gösteren böyle bir Rum, İstanbul'da kaldığım son günlere doğru bizi adadaki villasına davet etti. O akşam, sigaralarımızı tüttürüp denizi ve uzakta Boğazın girişini aydınlatan ışıkları seyrederken ağzından şöyle acayip bir söz kaçırdı: Sanki Türkler, temiz ve intizamlı insanlar değillermiş gibi, İngilizlerden medet umar şekilde Türkler için fazla bir şey söylememiz gerekir, çünkü buna devam ederseniz paraya tapan Avrupalılar onları affetmezler. Bunun yerine şu gerçeği söyleyebilirsiniz. Bu memleketin Hıristiyanları, kötü ve zayıf karakterli iken Türkler, daima iyi ve temiz kalpli olmuşlardır. Bu konuda .söyleyecek başka bir söz bulamıyorum

Fakir, köylü Hıristiyanlar da bu tanımın içine girince, ben doğrusu bu yargıya katılmam, çünkü fakir Hıristiyanlar, kötü değildirler. Sadece onlar yanlış yola itilmiş ve hoş görüsüz eğitim görmüşlerdir, tıpkı bir zamanlar İslâm'i Eğitimin aksi yönde eğilim gösterdiği gibi. Misket Hanım'ın evinde iki ay kadar kaldıktan sonra, Rum aşçı bana şöyle söyledi: "Gerçekten Müslümanları seviyor musunuz? "Biz bunun sadece sahte bir gösterişten ibaret olduğunu sanıyoruz, çünkü sizin Hıristiyan olduğunuzu biliyoruz. Öyleyse neden onları seviyorsunuz?" Çok üzgün görünüyordu. Kendisine düşüncelerimi yeniden açık açık anlattım, beni haklı buldu. "Fakat yine de Türkler Hıristiyan değiller" diye içini çekti, bu benim için öylesine şaşırtıcı bir cümleydi ki, şu anda izahını yapmam gerçekten çok güç; onu bu şekilde konuşmaya sevk eden şeyler sanıyorum bir taraftan savaş gerçekleri, diğer .taraftan da Rumların Türklere karşı beslediği hislerdi

Kadın Sorunu

Bülbüllerin gece gündüz şakıması, kurbağaların akşam sohbeti giderek artmıştı. Çalılıklar arasında kış uykusuna yatan kaplumbağa ordusu mutfak bahçesine ısınmaya geliyordu. Tembel yaşamaya âdeta esir olmuştum. Bahçemiz idman yapmaya yetecek kadar geniş tozlu yoldan daha sevimliydi. Aynı zamanda eğlence ve toplantı yeriydi. Öğleden sonraları bütün arkadaşlar toplanırlardı. Bu toplantılarda yabancı simalar da sık sık görülürdü. Misket Hanım, bana babasından bahsederken; onun bahçenin umumî bir park yeri oluncaya kadar halkın oraya gelip piknik yapmasını ve dinlenme yeri olarak kullanmasını tembih ettiğini de söylemişti. Ağaç ve çiçeklere dokunmadıkları sürece, Misket Hanım'ın da buna bir itirazı yoktu. Ziyaretçilerin çoğu, görünüşleriyle ağaçlar arasındaki manzaraya güzellik katan kadınlardı. Yaprak yığınları arasında beyaz heykeller gibiydiler, ağaçların yeşil yapraklarının düştüğü daracık yollarda ise birer hayalet gibi

görünüyorlardı. Onları görünce kaçtığım olurdu, çünkü bazen yolda gezinirken mevcudiyetleri beni rahatsız ediyordu. Bazen de onları görünce yön değiştirirdim, fakat tanıdığım bir kadınlar karşılaşırsam davranışıma güler ve beni geri çağırırdı. Sık sık geri kafalı biri olduğunu söyleyip, Türklerin sevgili dostum Araplardan kat kat ileri olduğunu bilmemi isterlerdi ama ana yola yaklaştığımızda da yüksek sesle konuşanlar, seslerini kısarlardı. Bazen kapının önünde, kaçamakta olsa benimle konuşmaktan zevk aldıklarını hissederim. Fakat şunu da söylemek isterim ki, hiç kimse benim bu peçeli arkadaşlarımın kocalarını birer canavar olarak yahut onların kadınlarını modası geçmiş haremlerde hapsettiklerini düşünmemelidir. Çok kadınla evlilik prensip olarak hâlâ devam ediyorsa da bugünün Türkleri arasında pek yaygın değildir. Ancak, evli bir çiftin çocukları olmuyorsa, çocuk yapmak için birincisinin rızası alınmak suretiyle erkek, ikinci kadınla evlenebilir. Çok kadınla evlilik söz konusu olunca kadının gururu ve .bağımsızlığı büyük önem taşır

İstanbul'da hayat tatmin edinci olduğundan kadınlar, seyahat etmeye pek itibar etmezler. Bağdar veya Şam'a en az beş sene gibi bir süreyle vali olarak giden bir koca, bu uzun sürenin yalnızlığını gidermek için yanına bir Çerkez cariye alabilir ve belki bu Çerkez cariye onu ikinci bir nikâha zorlayabilir. Bunun dışında çok kadınla evlilik adet olmaktan çıkmıştır; yalnız Sultanlar hariç. Öte yandan boşanmak gayet kolaydı, bu yüzden erkek ve kadınların "boşanmak istiyorum" demesi bile boşanma için yeterli bir sebep olabilirdi. Yedi kocayla evlenmiş bir kadın biliyorum; çocuklarından .söz ederken: "O iblis Ahmet'in oğlu" şu da "Fukara Hilmi'nin oğlu" derdi

Kocası ve erkek kardeşleriyle sınırlı olmak yerine; modern bir Türk kadınının, yeğenleri ve kocasının erkek akrabaları dahil olmak üzere, geniş bir arkadaş ve tanıdık çevresi vardır. Bu çevreye peçesiz ve gözalıcı bir kıyafetle gözükebilirler. Diğer erkekler için ise kadınlar, kefen içinde birer hayalet gibidirler ve ayrı bir dünyaya, kadınların dünyasına aittirler. Avrupa tarzında yetişen maceracı ve parlak zekâlı kızların, çevrelerini genişletmek için devamlı yollar araması, yeni erkeklerle tanışabilmeleri için akraba ve aile çevresinde birinin tanıdık olmayan biriyle evlenmesini zorlaması tabiî

bir olaydır. Bir Türkle evlenmeyi kafasına koyan Misket Hanım'a; Türk kadın arkadaşları, elini çabuk tutması için ısrar etmişlerdir. Bir Türk kadını, evde yalnızken akrabadan biriyle görüşebildiğine göre; kadınlar, çevrelerine karşı beni makul göstermek için Misket Hanım'ın kan kardeşi olduğumu yaymışlardı. Böyle kaçamaklı yollar, kadınların çevresini genişletmesi söz konusu olduğundan hiç de ender değildir. Bu durum, kim bilir belki de bir gün İngiliz kadınlarının ki gibi bekâr ve nazik insanları da içine alacak geniş bir çevreye, doğru genişleyecek ve belki bu peçe, güçlük çıkartan bir şey değil de kalabalıktan sakınma vesilesi oluncaya kadar devam edecektir. Türk köylerinde, evin dışındaki yürüyüşlerde; erkeğin kadına refakat ettiğini pek az görürsünüz. Erkek genellikle önden gider kadın da onu arkadan takip eder. Bu âdet şehirlerde hiç görülmez hatta köylerde bile giderek özelliğini .kaybetmektedir

Mahrem olarak kabul edilen ev ve bahçenin dışında, aynı aileden erkek ve kadınlar, değişik yollardan yürürlerdi. Onlar için beraber görülmek iyi karşılanmazdı. Ne var ki, Türk erkeklerinin Avrupalı kadınlara gösterdiği .hoş görüyü kendi kadınlarına göstermemeleri Türk kadınlarını üzerdi

Bir Türk erkeği, yanından gelip geçen siyah çarşaflı beyaz eldivenli kıskanç kadının kendi karısı olduğunu bilmeyerek; Fransız veya Alman bir kadınla seyahat eder, vapurda yan yana oturur, hatta şehirde de dolaşabilirdi. Kendi karısının bu hususta hücumuna maruz kalınca da erkek, kendi hareketlerini; Avrupa ölçülerine göre yorumlar, karısını cahilliğinden ve dünyayı tanımadığından dolayı ayıplardı. O, dünyayı nereden tanıyabilirdik ki? Bildiği tek şeyi kendisinin sınırlı olduğuydu. Bununla beraber kadınların evin dışındaki giysileri içinde tanınmaları da birer avantajdı, kendileri için. Bir akşam bizim bahçede kocasıyla buluşmak üzere İstanbul'dan gelen bir kadın şöyle bir şey anlatmıştı: “Bugün öğleden sonra bir grup arkadaşla Galata Köprüsü'nden geçerken kocamla karşılaştım ve ona dirseğimle vurup geçtim. Olduğu yerde dona kaldı ve dönüp büyük bir ilgiyle gözlerini bana dikti; ona yabancı bir kadınmışım gibi davranıp macera hissi uyandırdım. ”.Görecektiniz

Biraz sonra benim önümde kocasına, köprüde dirsek vuran bir kadına hayran hayran baktığını ve ona ilgi duyduğunu ileri sürerek hücum etti. Bu suçlama üzerine adam; köprüde kendine dirsek vuran kadına ilgi duymadığını, bilakis onu karakola götürüp götürmemek için bir an durup .düşündüğünü söyledi

Biraz Türk biraz da Avrupalı olarak, her iki dünyanın hürriyetinden de istifade eden Misket Hanım, Türk geleneklerini tercih ettiğini ve eski âdetlerine bağlı Türkleri modern olanlardan daha çok sevdiğini bana her fırsatta anlatırdı; ama yine da bazen Avrupalı gibi davrandığı olurdu. İyi hatırlarım, güzel bir Cuma öğleden sonra beraber şehre gitmemizi kararlaştırmıştık. Arap asıllı ve benim Hanım'ın evine ilk gidişimde çok endişelenen askeri öğrenciyle yemekte karşılaştık. Misket Hanım'ın onun da bizimle gelmesini istemesi, hatta ısrar etmesi hayretimi mucip oldu. Askeri öğrenci, açıkça hayır diyemeyecek kadar çekingen olduğundan, mırın kırın etti; fakat ev sahibemiz bir an yanımızdan ayrılınca, yerinden fırlayarak kendisini tanıyan biri olarak benden yalvara yakara yardım etmemi istedi. Ailesinin dışında, konuştuğu tek kadın Misket Hanım'dı, kadına saygı duyuyor hatta çok seviyordu ama onunla dışarı çıkmak söz konusu olunca durum değişiyordu; Öyle ki, bebekliğinden bu yana annesiyle bile hiç dışarı çıkmamıştı. Sıkılganlıktan ölecekti, zaten okul komutanlığı duyarsa hemen tevkif edeceği muhakkaktı. Kadının kendisine öyle bir şeyi teklif etmesi onu şaşkına çevirmişti. Misket Hanım, böyle dürüst bir Müslüman'a hiç rastlamamıştı. Bana gayet tabiî gelen bu reddedişe o, şaşırıp kalmıştı. Çoğu Türkler, kadınlar konusunda Avrupalıların görüşlerine alıştıklarından, işine .geldiği gibi davranıp iki görüş tarzından birini seçiyordu

Erkekler Avrupalı kadınlarla Avrupa tarzı ilişkilerde bulunurlarken; kadınların, Avrupalı erkeklerle yanyana durmasına ve onlarla ilişki kurmasına karşı çıkıyorlardı. Benim hoşlandığım yaren takımıyla serbest görüşmelerim, herhangi bir yerli vatandaşa yasaktı. Gayet iyi hatırlarım, bir gün bana uğrayan dürüst bir Müslüman gencin daha karşıdan görünmesiyle, bizimle oturan yaşlı bir kadın, ona yüzünü göstermemek için kaçmıştı. Genç "bu ne saçma şey" diye bağırmıştı. "Siz bir yabancı olduğunuz halde sizinle

peçesiz konuşuyor da bebekliğimden beri tanıdığı benden saklanıyor". Buna benzer bir sürü saçmalık vardı. Avrupa'ya benzeme yönünde yanlış bir tutum almış yürümüştü. Kadınlarla biz rahat konuşurken; Türklerin konuşamaması konusu ister istemez bizi belli bir görüşe itiyor: Bir kadınla karşılaşınca ani bir ihtiras riskini, biz yabancılarda göze alma daha az. Türk kadınları aşırı derecede çekici olduklarından; olmaz değil ya bir kıvılcım sıçrarsa felâket büyük olur. Kadınların bu çekiciliği ve erkeklerin de kadınlara pek seyrek görmeleri yüzünden, böyle bir kıvılcımı önlemek için kadın ve erkeklerin görüşmemesi bir gelenek haline gelmişti. Şartlar ne olursa olsun, bir Müslüman kadının Hıristiyan bir erkekle evlenmesine müsaade edilmez. İslâmiyet kuralları bu durumu kesinlikle yasaklamıştır. Hâlbuki bunun tersini düşünürsek; Müslüman bir Türk kızı, bir Hıristiyan'la evlenirse, memleketinden kaçıp ailesini ebediyen göremez, ayrıca malından mülkünden de vazgeçmesi gerekir. Buna razı olduğunu farz etsek bile mutluluk şansı azdır; çünkü kendi yurdumdayken Avrupa yaşama tarzının özlemini çekse bile, Avrupa'ya gelince iş değişir, afallayıp tiksiniz ve sıla .hasretinden kahrolur

Bugünün eğitim görmüş Türkleri, Türk kızlarının Hıristiyanlarla evlenmesini olumlu karşılamaktadırlar; fakat içinde bulunduğumuz şu devirde halk, buna şiddetle karşı olduğundan böyle bir evlenme söz konusu olamaz. Hâl böyle iken, Avrupalı kadınlarla evlenme arzusu gün geçtikçe artmaktadır. Bence, böyle evliliklere şiddetle karşı konmalıdır. Henüz aynı seviyede kültüre sahip değiliz; aynı kültür seviyesine gelinceye kadar, genellikle yabancı bir kadınla evlenmek iyi bir sonuç vermeyecektir. Saygıdeğer Türk evlerine gelin getirilen Hıristiyan kadınlara, âdetlerinin bir gerçeği olarak, kollarını açsalar da ne kaynana, ne görümce, ne de kocanın yeğenleri sevgi duymayacaklardır. Çok kadınla evlilikler, gittikçe azaldığından ve çeşitli sebeplerle kadınların sayısı erkeklerden fazla olduğundan; ayrıca Türk kadınları, koca bulmakta zorluk çekerken, sosyeteden Türklerin Avrupalı bir kadınla evlenme arzusu birçok eğitimli Türk kadının bekâr kalmasına sebep olmuştur. Şimdiden gelecek nesillerde

kadın haklarını koruma hareketlerinin kesinlikle kaçınılmaz olduğuna .inanabiliriz

Yirmi, otuz yıldır yabancılarla evlilik problem olmuştur, zaman içinde de büyük önem kazanacaktır. İslâmiyet'in medeniyete ters düştüğü iddia edilebilir, fakat benim düşünceme göre bunun sebebi medeniyete ters düşmek değil; sadece İslâmiyet'in, modern yaşama tarzıyla uyum sağlayamamış olmasıdır. Bu yolda tecrübeler, İslâm dünyasının beyaz ırkı olan Türkiye'de halen devam etmektedir. İslâmiyet'in kadınlar konusunda geniş ölçüde insanlığa etki eden sonuçlarına, bir gün Avrupa'nın muhalefet edeceğini ve engellemeye çalışacağını göreceğiz. Osmanlı Hıristiyanlarının en büyük şikâyetlerinden biri: Türklerin Hıristiyan kadınlarla serbestçe görüşürken, kendi kadınlarını Hıristiyanlardan kıskanarak sakınmalarıdır. Onların yakınması göründüğü kadar makul değildir. Önceleri yerli Hıristiyan kadınların, peçe örtüp Türk kadınları gibi kapalı dolaşırken, böyle şikâyetleri yoktu. Eğer kadınlarını açık tutmak arzusu, kendilerinin koruyucusu Avrupalılara benzeme isteğinden geliyorsa, kadınlarının giyimde ve münasebetlerinde hür olmalarını istiyorlarsa bunda ayıplanacak Türkler .değil, kendileridir

Beni aralarına alan ve zaman zaman sıkıfıkı olduğum dostlarım, olayların da gösterdiği gibi, kendi milleti olan Türklere değil de hiç Fransa'ya gitmemiş olmalarına rağmen, Fransızlara özeniyorlardı. Bayanlar, Fransızca kitap ve yayınları okuyup; bir iki gün gecikmeyle Fransa'da oynanan tiyatro oyunlarını, en son çıkan romanları, Paris'te işlenen en son cinayet ve skandalı tartışırlarken; erkekler, aynı seviyede bu uzak ülkenin siyasi olaylarını konuşuyorlardı. Diğer taraftan doğuda olup bitenlere de eski .düşüncelerle ve biraz da acıma hissiyle bakıyorlardı

Bu yüksek tabakada meydana gelen kendi benliğinden kopuşun başlıca sebebi, bu insanların yeteri kadar modern Türk Eğitiminden nasiplerini almamış olmalarıdır. Modern eğitim diyoruz ama ne yazık ki bir tek modern okul vardı, ona da sadece erkek çocuklar devam ederlerdi, hâlbuki Avrupa menşeli okullar sayılamayacak kadar çoktu, yabancı dilin iyice ilerlemesi için açık bir avantaj sağlıyorlardı. Meşrutiyet öncesi eski rejimin yüksek

memurların oğulları, ya öyle bir okula devam ediyorlar yahutta evlerinde özel öğretmenleri tarafından eğitiliyorlardı. Kızların özel Avrupalı mürebbiyeleri vardı; çok defa bu mürebbiyelerin seçiminde, babaları gereken titizliği gösteremiyordu. Bu garip yaratıklardan daha önce hiç bahsetmemiştim; sanıyorum birkaç cümleyle de olsa bahsetmem bugünün .Türkiye'si için faydalı olacaktır

Bir gün on sekiz yaşlarında bir kız, karıma müracaat ederek kendisine iyi bir mürebbiye tavsiye etmesini rica etmişti. Dul kalan babası, kızı için mürebbiye aramıştı ama iyiyi kötüyü ayırt edememişti; çünkü hepsi de aynı şekilde davranıyor, üstelik aynı tip giyiniyorlardı. Kızcağız, bir zamanlar Bayan Johnson adlı deli bir mürebbiyesinin olduğundan bahsedince, .kendisine neden bu sonuca vardığını sordum ve anlatmasını rica ettim

:Kız şu şekilde cevap verdi

Hiçbir şey, kötüydü işte… Bütün gün yatağına uzanıp şarap içerdi. — Babam da ondan kurtulmasını beceremiyordu. Elbette bizim evde kalan, yalnız, arkadaşsız bir Avrupalı kadına kaba davranamazdı. Sanırım, sonunda çekip gitmesi için parasını vermemişti. Ah o özel kadın öğretmenler. Ah o zarif Türk evlerinde yaptıkları tahripler sayılmakla bitmez yeteneksizlikleri yüzünden, peçeleriyle duygusal görünen o Avrupalı kadınların en iyileri bile, bu riyasız masum insanlara tedavisi mümkün olmayan yaralar açmışlardır. Hele en kötüsü; bu yabancı özel öğretmenler, Türklere başıbozukluktan başka bir şey bırakmamışlardır. Bir adam, benim Türk tanıdıklarımdan birine; çocukları için özel bir kadın öğretmen tutup tutmayacağını sorduğunda o, şöyle cevap vermişti: "Beni, gizli düşman ajanlarına çocuklarımı teslim edecek kadar cahil ve kötü bir Müslüman olarak mı "?tanıyorsunuz

Yine bir gün Misket Hanım, bana şunu anlatmıştı: Düşününüz beyefendi "bana derse gelen kızlardan oniki yaşında olan biri, Fransa'daki bütün nehirleri, dağları bölgeleri ve şehirleri, hatta Merovingian Krallarının tahta çıkış tarihlerini ezbere biliyor ama ne İkinci Abdülhamit'in tahta çıkış tarihinden ne de Anadolu'daki vilayetlerin isimlerinden haberi yok. Kaldı ki, Türkiye Tarihini, Türkiye Coğrafyasını hatta Türkiye hakkındaki gerekli

bilgileri ilk defa benden öğrendiğini söylüyor ve şaşkınlığına bakılırsa, .şimdiye kadar da kimse kendisine bunları anlatmamış

Gerçekten ulusal ve vatanseverlik konusunda eğitim, bilhassa kadınlar için, ivedilikle çözülmesi gereken bir meseledir. Türkler, yabancı eğitimciler tarafından her konuda aldatılmışlar ve yanlış yola sürüklenmişlerdir. Misket Hanım’ın ifade estetiği gibi yabancı eğitimciler, Türklere hep kendi .memleketlerini anlatmışlar ve kendi kültürlerini aşılamışlardır

Misket Hanım’ın komşularının çoğu hürriyetçiyken o, koyu bir ittihatçıydı. Bizim tanıdık çevresinin günlük siyasi tartışmalarını takip etmek hayretimi mucip oluyordu. Bizim hürriyetçi arkadaşlarımız, beni kazanıp kendi taraflarına çekmek için ittihatçıların yaptığı her şeyi kötülüyorlar ve dönüp dolaşıp hep, aynı şeyleri anlatıyorlardı. Bir gün onlardan birine: “Fakat onlar ilerici bir parti değil mi?” diye sordum. Çünkü İngiltere’de iken, Genç Türklerin, Avrupa’nın doğulu insanlara getirdiği bütün yenilikleri Türkiye’ye sokmak için düşüncesizce teşebbüslerde bulunmuş olduklarını ve .bu yüzden eleştirildiklerini duymuştum

Fakat genç Türklerin hedefi ülkeyi modern anlamda geliştirmektir, o“ — halde nasıl olurda sizin gibi ileri görüşlü insanlar onlara karşı çıkarlar?” diye .sordum

Gelişme” ya, öyle mi? “O zaman dinle de ona göre hükmünü ver.“ — Kadınlara az da olsa hak tanımak gelişmenin bir parçasıdır, değil mi? O halde, hürriyet ilân edildiğinde; erkekler gibi davranabilecek nitelikte eğitim görmüş kadınların, etrafta serbestçe dolaşabilecekleri önceden tasavvur edilmişken, neden bu kadınlar tutuklandılar, para cezasına çarptırıldılar veya hapsedildiler? Evet, zavallı bir kız, peçesini arkaya atıp, umumi bir yerde bir bardak rakı içti diye tam üç yıla mahkûm ettiler. Evet, belki bu kızın yaptığı bir nevi kabadayılık ve terbiyesizlik örneğidir, sanırım siz de bana katılırsınız, ama o kadar hapse mahkûm olacak kadar ağır bir suç mu bu kızın yaptığı? Biraz ince bir peçe veya eskisinden biraz daha farklı etek giyiyoruz diye bize saldıranları, küfür edenleri yüzümüze tükürenleri hiç cezalandırıyorlar mı? Anayasadan önce de bu kadar diktatörlük görmemiştik. ”.Onlar ilerici, namuslu muhalifler ha

Ne dersen de bana vız gelir”, diye bağırdı Misket Hanım. “İttihatçılar“ haklı, siz haksızsınız. Serbest davranan kadınlara gelince; onların başına gelenler hep kendilerinin yüzündendir. Tiyatro serbest olunca, erkek ve kadınları ayıran ağaç paravanları kıran bu kadınlar değil miydi? Kendilerine biraz hürriyet tanınınca edepsizlik etmeye başlayanlar bunlar değil miydi? Söylediklerini ispat etmek için ihtilâlden sonra kadınlar arasındaki bazı .edepsizliklerden bahsetti

Fenerbahçe’de Anayasa şerefine büyük bir balo tertiplenmişti. Misket Hanım’ın bir tanıdığı, karısına baloya gideceğini bildirmişti. Karısı onu gitmekten men etmişti. Kocası, onu dinlememek zorunda olduğunu üzüntüye belirtmişti, zira geceyi tertipleyenlerden biri olduğu için mutlaka gitmesi gerekiyordu. Korkunç bir şey olmuştu. Kadın onun baloda arsız, yarı çıplak kadınlarla dans etmesinin günah olduğunu ileri sürerek; gitmesini engellemeye çalışmıştı. Adam, bu sözlere rağmen baloya gitti. Kadın da gizlice onu takip etti. Işıklandırılmış binanın dışında sinsi sinsi fırsat kollayarak bir garson buldu ve ona kocasının adını vererek dışarıda kendisiyle önemli bir mesele üzerinde görüşecek birinin beklediğini söylemesini ve onu çağırmasını istedi. Kocası, tuzağa düşmüştü. Kadın çarşafının altında gizlediği tabancayla cezasını vermişti. Adam, öfke içinde etrafına toplanan kalabalık ortasında karısını boşadı. Fakat kadın, bana mısın .demedi. Kötü bir insanı cezalandırarak adaleti yerine getirdiğini söylüyordu

Başka bir gün Misket Hanım, İstanbul’a giderken; kadınlar kamarasında iki kadın, kavga çıkarmıştı. Misket Hanım, onları ayırmış, sonra onlarla arkadaş olmuştu. Kadınlar, meseleyi şöyle anlatmışlardı: Çocukluklarından beri arkadaştılar, evlendikleri zaman birbirlerinin kocalarından kaçmayacaklarını hatta peçesiz olarak konuşmayı kararlaştırmışlardı. Bir gün birinin kocası, diğer çiftçi boğazdaki yalılarında ziyarete gitmişti. Ev sahibesi olan kadın, misafirini iyi ağırlamış olmak için adamın kaldığı odaya hoş kokulu bir havlu koymuştu. Adam eve dönünce; karısı havayı koklamış, arkadaşının kullandığı kokuyu adamın üzerinde hissederek ona çıkışmıştı. Çocukluk arkadaşının kullandığı koku adama nasıl bulaşırdı. İşte bu yüzden

kadın, vapurda arkadaşını görünce, üzerine atılıp saçını başını yolmaya .kalkışmıştı

Son zamanlarda ondan daha kötü bir şey olmuştu. Veremli bir Türk kızı, İsviçre’de bir sanatoryuma gönderilmişti. İstanbul’daki akrabalarına durumun kötü olduğu, fazla yaşamayacağı haberi gelmişti. Kız kardeşi ve eniştesi, zamanın ileri gelenlerinden bir çiftti, kızın yatağı başına koşmuşlardı. Kız kardeşi, doktorla uzun müzakereler yapmıştı. Avrupalılara nasıl davranılacağını bilmediğinden, hareketleri nazik görülmemişti. Bu yüzden kadının kocası, ölmek üzere olan kızın gözü önünde önce karısını sonra da kendini vurmuştu. Manzaradan deliren kız, yatağından sıçrayıp ölen adamın suratını tekmeleyip çiğnemişti. Dinlediğim bu hikâyeye rağmen, bazen çok medeni olan küçük çevremdeki İttihatçıların davranışlarından edindiğim izlenime göre, hâlâ kadınlara kaba davranıldığı .düşüncesindeydim

Türkiye’de en samimi arkadaşım olan Rıfat Bey’in Fransa’ya hareketinden önce onu, İstanbul’da ziyaret ettim ve öğle yemeğinde konuyu açtım. Aynı zamanda Türkiye’deki iki partiden hangisinin ilerici hangisinin muhalif olduğunu sordum. Onun cevabı şu olmuştu: “Kendi kendinize bunu ”.anlayıp çıkarmalısınız

Rıfat Bey, partide çok nefret ettiği kimseler olmasına rağmen, yine de İttihatçı olduğunu söylemişti. Diğer taraftan tarafsız bir şekilde karar vereceğimi umarak, ne bir fikir vermiş ne de etkileyici bir tavır takınmıştı. :Kadınlar konusunda da ciddiyetle şunları söylemişti

Anayasa ilân edildiği zaman, onun bir bahtiyarlık getireceğini düşündük“ ve eski yasaklamaların ortadan kalkacağı kanısına kapıldık. İlk günlerde gerçekten de öyle görünüyordu. Hürriyetin gelişiyle hepimiz çılgına dönmüştük. Hıristiyanlar, Yahudiler ve Müslümanlar, kardeş gibi birbirlerine sarılmışlardı. Sonra bizi gerçeklerle yüz yüze getiren bir şey oldu. Korkunç bir şeydi… Onu duymuş olman lâzım. Hürriyet, hürriyet sözlerine güvenen Müslüman bir kız Hıristiyan biriyle evlendi. Bunun üzerine isyan çıktı. Sonra ne oldu biliyor musunuz dostum?... O çift, evlerinden dışarı sürüklendiler ve sokakta paramparça edildiler. Daha kötüsü, köylü

kadınlardan tepkiler gelmeye başladı. Önüne geçilmesi gereken çirkin bir tehlikeydi, bu yüzden Müslüman kadınları kapalı tutmaya devam etmekte karar kıldık. O zaman iki ayrı parti yoktu ve herkes kadınların kapalı kalması gereğinde mutabakata vardı. Muhalif olanlar, hatırları için Müslümanlara bu hareketlerinden dolayı karşı çıkmamızı ve onları utandırmak zorunda olduğumuzu düşünen sadece bir grup Hıristiyan'dan ibaretti. Kadınlar meselesi, hâlâ aramızda sürüp giden bir fanatizmden başka bir şey değildir. Hükümet, bu konuda aydın fikirli birkaç kişiyi istisna tutup, bütün milleti nazari itibara almalıdır. Senin çevrendeki kadınların istisna olduğunu kabul edebiliriz ama istedikleri hürriyeti elde ettiklerinde onların ”.da öldürülebileceklerini unutma

Tamamıyla haklıydı. Ne yazık ki, kadınlar konusunda hevesli düşüncelerin zaptedilmesi gerekiyordu. Kadınların, vatanseverlik konusunda erkeklerden geri kalmadığını düşünürsek; onların fikrine başvurmak, iş sahalarında onları çalıştırmak reformcu bir parti için mucize yaratabilir, çünkü Türk kadınları, .pek vatanperverdirler ve genellikle erkeklerden daha enerjiktirler

Siyasi Dedikodular

İkinci ateşkesin ilân edilmesi üzerine herkes savaşın sona erdiğine inanmıştı. Çatalca'dan iki veya üç günlük sıla iznine gelen subaylar bize uğruyorlardı. Misket Hanım'ın, Bulgarlara sövüp saymasına subayların gösterdiği kayıtsızlık onu şaşırtmıştı. Düşmanlara karşı takındıkları tavır sadece teessürden ibaretti. Söylediklerine göre Bulgarlar, fevkalâde savaşıyorlardı. Kayıp o kadar fazlaydı ki, şimdi bir orduya sahip oldukları söylenemezdi. Edirne'nin zaptı onların son büyük gayretiydi ki, Rus ve Sırp gönüllüler olmasaydı onu da başaramazlardı. Bir general, ateşkes isteğinin Bulgarlardan gelmiş olduğunu söyledi. Ateşkes, uygulanmaya konulur konulmaz yüzlerce Bulgar, akın akın Türk sınırına yiyecek dilenmek için

geliyorlardı. General açlıktan ölmek üzere olan askerlerin ekmeğe saldırmasının kendini âdeta hasta ettiğini söylüyordu. Bulgarlar, Trakya ve Makedonya'da canavarca davranmışlardı, ama paşa, bu canavarca hareketleri genellikle dağa çıkmış eşkıyaların ve çetelerin yaptığını sanıyordu. Ona göre Doğudaki savaşlarda çetelerin baskınları büyük bir tehlikeye yol açabilirdi. Canavarca katliamların, Türkler aleyhine açılan kampanyanın belirli bir bölümü olduğuna inandığını söylüyordu. Bu çetelere bırakılan harekât sahalarına ve yaptıkları katliamlara bakarak; bu çetelerin, düzenli bir orduda bulunsalardı mutlaka kurşuna dizileceklerine inanıyordu. Bu eşkıya ve çeteler, cesur savaş unsurları olduklarına ve kendilerinin zafer kazanacaklarına kesinlikle inanmalarına rağmen, çok bitkin bir hale gelmişlerdi. Çatalca hatlarında çoğu hayatını kaybetmişti. Böyle zayıf düştükleri için kurtların, köpek sürüsünün yaralı liderine saldırdığı gibi bir gün müttefikleri de Bulgarlara saldıracaklardı. Savaşın başında dörtbaşı mamur ordusuyla, geride kalan bir avuç sefil Bulgar'ı kıyaslayınca savaş sahasındaki bizim Türk ordusu onlardan kat kat daha iyi donatılmış ve teçhiz edilmiş durumdaydı. Ordularının muhteşem olduğu günlerde onu görüpte hayran olan bir asker, şimdi müteessir olmaktan başka bir şey yapamıyordu. Hemen hemen bütün Türk komutan ve askerleri aynı görüşteydi. Marmara'nın Anadolu yakasında yer alan biçim köyde hayat normal akışına dönmüştü. Ekimden bu yana özel veya umumi eğlenceler duyulmuyordu, ama şimdi evlenme haberleri, eğlence gezileri ve partiler kulağımıza gelmeye başlamıştı. Ateşkesi takip eden bu sosyal karmaşa ortamında birçok yeni tanıdıklar edindim. Bu sırada akıcı olmaya başlayan Türkçem hakkında iltifatlar duyuyordum. Türkçemin bu hale gelmesine, her gün bana Türkçe öğreten hocamın verdiği derslerle birlikte Misket Hanım ve hizmetçilerle yaptığım alıştırmaların büyük yardımı oluyordu. Fakat en büyük yardımı komşularımızdan birinin Mehmet ismindeki küçük çocuklarından gördüm desem yeridir. Onunla etrafı daha iyi tanımak için her sabah dolaşmaya çıkıyorduk ve benim Türkçe öğrenmeme yardım ediyordu. Tatlı tatlı konuşarak beni bir şeyin önünde durdurup o şey üzerinde konuşmaya zorlar: "Bu nedir? Rengi nasıl? Yumuşak mı, yoksa sert mi? Hayvan mı, sebze mi,

maden mi? gibi sorular yöneltirdi. Ciddiyetle yaptığımız bu pratik çalışmalarda benim telâffuzumun Arapçaya kaçtığını üzülerek söylerdi. Bazen kendisinden biraz daha büyük olan yeğeni, bazen de bir çocuk grubuyla oyunlarına katılırdık. Gelip geçen yaşlı adamlar, beni çocukların aralarında oynarken görünce sempatik gülüşlerle bizi seyrederlerdi. Küçük çocukların birbirleriyle samimi olmalarına rağmen biri diğerine hitap ederken yetişkinler gibi “Beyefendi” “Hanımefendi” demeleri hayret vericiydi. Bu şekilde hitap eskiden beri devam etmekteydi. Fakat şu sıralarda isimle çağırmak geleneği yerleşmeye başlamıştı ve birbirlerine “Mehmet” .“Saffet” veya “Halil” gibi hitapları yadırganmıyordu

Küçük Mehmet’in sayesinde birçok tekerlemeler öğrendim. Ev sahibem bu hususta büyük hazineydi. O, kurbağaların, kuşların hatta bitkilerin dilini biliyordu, çünkü bir kere onun sardunya tohumunu şu kelimelerle etkilediğini görmüştük: “Dön dön babacık. Dönmezsen kafanı koparır kanlı kuyuya atarım… Tohumun, gözle görülür bir şekilde onun çağrısına cevap verdiğini ben ve Mehmet hayretle görmüştük ki, bu hayretimiz, biz onu etkilemeyi deneyipte başaramadığımız zaman iyice artmıştı. Mehmet’in bütün canlı yaratıklara karşı ince bir duygusu vardı. Gördüğü ve bildiği kümes hayvanlarından birinin kesilipte önüne yemek olarak getirildiğini görse şiddetle ağlardı. Yürürken karınca bile görse “Onları çiğneme” diye bağırırdı. Kuvvetli bir çocuk değildi, bu ve benzer sözlerinden onun zayıf ve korkak tabiatlı bir çocuk olduğu yargısına varmıştım; tamamıyla yanılmışım. Ondan Türkçe öğrenirken, kendime has anormal hareketlerimi de meydana çıkarmaya çalışmıştım. Benim doğuştan mimiklerimi, çalım satarak yürümemi, kaş çatışımı, dişlerimi göstererek gülmemi, jestlerimi kısa bir zamanda mükemmelce taklit edebiliyordu. Bazı davranışlarımı benimsemesi bana hayranlığından ileri geldiğini gösteriyordu… Netice olarak, hiçte zayıf .ve korkak biri olmadığını keşfettim

Bir gün koşarken keskin bir taşın üzerine düşmüş, dizini kestirmişti, çok kan akıyordu, onu hemen odama götürdüm kesiği yıkayıp temizledim. Düşünüyorum da onun yerinde ben olsaydım sızlanır ağlardım, fakat o hiç böyle yapmadı. Yalnız benim ilgimi görünce, yüzünü buruşturup büyük bir

azap çekiyormuş intibasını uyandırmak için, bana acıklı gözlerle bakarak inliyor ve “ne kadar da çok acıyor… diyordu.” Dışarı çıktığımızda topallıyordu, bu yüzden koluna girerek yardım ettim. Annesi gelinceye kadar bu şekilde topallayarak yürümeye devam etti. Annesi meselenin ne olduğunu sordu. Çocuk duyduğu acı yüzünden konuşamıyordu. Bir kaza olduğunu ve dizini kestirdiğini söyledi. Annesi benim sardığım sargıyı çözüp baktı ve eliyle sıvazladı. Mehmet’in pek yaramaz bir çocuk olduğunu söyledi. Onun ağlamaya başlamadığını görünce şaşırdım. O yine yüzüme kaçamak bir sırıtışla baktı ve alaylı bir tavırla “ne kadar acıyor” dedi. Benim huyumu taklit ediyor gibiydi. İngilizlerin kan görünce ürperip korkuya kapıldıkları gibi, hiçbir Türk’ün erkek olsun, kadın veya çocuk olsun böyle bir korkuya kapıldığına rastladığımı söyleyemem. İster kendisinin ister başkasının olsun veya miktarı ne olursa olsun, akan kan bir Türk için tabii bir olaydır, onlar için önemli olan akan kanın aslında nasıl durdurulabileceğidir. Bu özellik onların barbar ve duyarsız oldukları şeklinde insafsızca yorumlanmamalıdır, tersine Türklerde en az bizim kadar duyarlı ve insancıldırlar. Onların bu özelliği kadere ve kısmete fazlasıyla inanmalarından ileri gelmektedir. Buna bir misal vermek gerekirse; tanıdığım önemli kişilerden biri, bir seferinde eski Türklerin kanlı olaylar karşısındaki tutumlarıyla ilgili şöyle bir hikâye :anlatmıştı

Varsayalım ki, odamda oturuyorum. Adamlarımdan birkaçı içeri girip,“ dışarıda cinayet işlendiğini söylese, onlara şöyle derim: Hemen durdurun. Giderler ve sonra tekrar gelerek önleyemediklerini söylerler. Sonra kendim gidip olayı görür ve emrimdeki kuvvetin olayı durdurmaya yetip yetmeyeceğini hesaplarım. Onların yeterli olmadığını anlar veya bana bağlı kuvvetlerin yenileceğini kestirirsem, yedek kuvvetleri çağırtırım. Gelmediklerini varsayın, o zaman cinayetlerin devam etmesi durumunda elebaşlarını, ibreti alem olsun diye cezalandırırım. “Bu metodun, bizim fikirlerimize ters düşse bile, yine de bir fazilet yönü vardır. Fakat –kusura bakmayın Mehmet’i anlatırken başka konulara geçtim- bahsettiğim Mehmet’in anne ve babası bizim arkadaşlığımızı uygun bularak; benim köşklerine gidip gelmemde ve aile çevrelerine katılmamda bir sakınca

görmemişlerdi. Annesi çok güzel ve enerjik bir kadındı. Her gün siyah hayalet gibi ortalıkta işi icabı dolaşırdı. Konuşuncaya kadar o mu, o değil mi diye tereddüt ederdik. Bu haliyle İngilizlerin bildiği Türk kadın modeline pek uymamaktaydı. Kendi ev işleri dışında, cepheden gelen yaralılara yardım toplanmasını organize ederdi. Ayrıca cephede çarpışan askerler için tütün ve yiyecek toplardı. Kendi düşüncesinde olanlarla tren istasyonunda saatlerce, kar kış demeden, Ankara'dan Konya'dan asker getiren ve hızla geçip giden trenin kompartımanlarına hediyeler atardı. Hâlihazırda daha büyük bir işle meşguldü; kadınların Türk endüstrisine yardım ve nezaretini organize ediyordu. Sürekli yüksek görevlilerden biri olan kocası; şimdiye kadar tanımak şansına eriştiğim en nazik ve en ince duygulu bir insandı. Avrupa siyaseti hakkındaki görüşleri, kendi memleketiyle ilgili görüşlerine nazaran daha isabetliydi. Önce de belirttiğim gibi Türklerin Avrupa siyasetini yakından takip etmek gibi bir zaafı vardı. Fakat bu adamın görüşleri fevkalâde isabetli ve akılcıydı. Ayrıca Türkiye hakkındaki görüşleri de çoğu Türklerden daha isabetliydi. Ateşli bir hürriyetçi olmasına rağmen bazen ittihatçılardan iyilikle söz ederdi. Tanıdığım diğer hürriyetçiler o kadar partizanca duygulara kapılmışlardı ki çoğu zaman oturup sağduyulu bir karara varamıyorlardı. Avrupalıların ve bilhassa ittihatçıların yüzünden bu hale geldik, artık işimiz bitik diye söyleniyorlardı. Utancımız çok büyük, Fransız ve İngilizler ittihatçıların esiri olduğumuzu görünce ne düşünüyorlar .acaba? Keşke, yer yarılsa da içine girsek gibi laflar ediyorlardı

Hürriyetçi arkadaşlarımın, bu tür ehemmiyetsiz hırsızlık olaylarından tutun da cinayet ve kundakçılığa varan her şeyden ittihatçıları sorumlu tuttuklarını duymuşumdur. Hâlbuki bu hücumlarını benim tanıdığım ve sevdiğim kişileri hedef tutarak değil de genel olarak yapsalardı, belki o zaman kendilerine inanmamız mümkün olurdu. Bu partizanca duyguların zeminini daha ayrıntılı olarak açıklamak için hâlihazırda Türkiye'de bulunan partilerin tarihçesini vereyim: İhtilâlde ya politikadan dolayı ya da ikna oldukları için herkes ittihatçı olmuştu. Görünüşte muhalefet diye bir şey yoktu, fakat dokuz ay sonra İstanbul Garnizon birliklerinin ayaklanma niteliğinde bir karşı ihtilali oldu. Bu ihtilâlin İkinci Abdülhamit'in kişisel

gayretleriyle olduğu söylendiyse de, aslında yeni rejim altında rütbe ve mevkilerini kaybetmek korkusu içinde olan kimselerin; yani Abdülhamit'e rütbe ve makamca kendini borçlu hissedenlerin, padişahın haberi olmaksızın yaptığı bir ayaklanmaydı. Fakat süratle bastırıldı; Mahmut Şevket komutasındaki Hareket Ordusu Selanik'ten İstanbul'a yürüdü ve kargaşa içinde olan başkenti geri aldı. Yine bir kere daha, dış görünüşte yüksek tabakadakilerin gizli memnuniyetsizliklerine rağmen herkes ittihatçı oldu. Komitede vatansever, akıllı ve zeki insanlar olduğu kadar, kibirliliği eski idarecilere dokunan fesatçı kimseler de vardı. Bu olayların arkasından, Osmanlılara Avrupalı güçlerin anlaşarak yaptığı saldırılar, yeni rejimin suçu olarak düşünülmüştü. Genç Türkler Hükümetinin acemice tutumları, diplomatik protestolara bel bağlaması ve perde arkası oyunlara kulak asmaması, İkinci Abdülhamit'in kendini başarıyla ayakta tutma politikasını hor görmeleri, diğer devletlere karşı hürmetkâr ve kurnazca bir politika yürüten Abdülhamit taraftarları devlet adamlarını korkutmuştu. Genç Türkler Hükümeti; Balkanlardaki küçük krallıkların, Arnavutluk'taki Şeflerin, Türklere saldırılarını önlemek için onlara rüşvet vermeyi kesmişlerdi. Ayrıca devlet içindeki yüksek mevkilerde bulunan kişilerin çok yüksek olan gelirlerini kısmışlardı. Abdülhamit zamanında yirmi bir yaşında olan bir şahıs nüfuz ve torpille orduda general olabilirdi. Reformcu olan Genç Türkler, bu çeşit yüksek mevkide olanları tasfiye edip, yaşlarına ve deneyimlerine göre olmaları gereken rütbe ve mevkiye indirdiler. Devletin sayesinde zengin olan bakanlardan, servetlerinin bir kısmını devlete bırakmalarını istediler. Arnavutluk'ta dağa çıkan kimselerin tasfiye edilip silahsızlandırılması zamansız bir girişim olarak nitelenmişti ve planın uygulanmasında çok sert davranıldığı söylenmekteydi. İttihatçıların bütün maksadı, Türk dilini Alman planına göre bütün ırklara hatta mağrur Araplara kabul ettirerek imparatorluğu tek merkeze bağlamaktı ki bu fikir, muhalefete güç ve popülerlik kazandırdı. Bunun neticesi olarak muhalefet liderleri, birbirini takip eden felâketlerden politik olarak istifade ettiler. Bu durum İtalyanlarla yapılan savaşta doruk noktasına ulaşmış, böylece ülke terakkicilerin idaresi altına girmişti. Hürriyetçiler, 1912 yılının yaz

mevsiminde iktidara gelmişler ve yönetimi kuvvetlendirmek için bakanlıklar kurmuşlardı. Hürriyetçiler, ittihat ve terakkicilerin orduya siyaseti sokarak disiplinini bozdukları için harbin ilk safhasındaki yenilgilerden İttihatçıları .sorumlu tutuyorlardı

İttihatçılar ise; orduda giyecek ve ikmal konusunda ıslahat yaptıklarını, eğer savaşta yeniliyorlarsa bunun sebebinin, hürriyetçilerin orduda yaptıkları kadro ve kuruluş değişikliklerinden ileri geldiğini iddia ediyorlar ve bilhassa tam harp sırasında Avrupalı güçlerin isteğine uyarak hürriyetçi hükümetin, Makedonya ordusunun terhis etmek gibi bir çılgınlığa kapılması yüzünden olduğunu ileri sürüyorlardı. Hürriyetçiler, konuyla ilgili olarak Avrupalı güçlerden, Balkan devletleri tarafından Osmanlılara yapılacak saldırıları önleme teminatı aldıklarını söylüyorlardı. Bu teminat üzerine Makedonya ordusunu, Avrupalı Güçlerin verdiği şeref sözüne güvenerek terhis etmişlerdi. “Niçin?” diyorlardı ittihatçılar. “Tutulmayacağını kesinlikle bildikleri bir söze nasıl güvenirler?” Hürriyetçiler, Ruslara güvenmediklerini kabul ediyorlardı, ama İngiltere’ye güven duymuşlardı. Her ne sebeple olursa olsun 120000 kişilik disiplinli ve eğitilmiş bir ordunun terhis edilmesi Türkler için korkunç sonuçlar doğurmuştu. Tam bu ordu dağılıp, herkes uzak eyaletlerdeki evine dönerken savaş patlak vermiş ve terhis edilenlerin yerine gayri nizami çeteler ve eğitilmemiş kimseler yerleştirilmişti. Sonradan alınan bu eğitim görmemiş askerler öyle acemiydiler ki “At.” (Ateş anlamında) diye komut verilince, ateş etmek yerine tüfeklerini yere atıyorlardı. Bu anlattıklarımı bu tip askerlerin komutanı olan bir subaydan dinlemiştim. Yeterli veya değil, her neyse, hürriyetçi rejim, tam bir fiyaskoyla neticelenmişti. İktidarı tek kişiden alıp bir zümreye mal eden hürriyetçilere duyulan sevgi hissi nefrete dönüşmüş ve Nazım Paşa’nın öldürüldüğü 1913 İhtilâlinde halktan tepki gelmemişti. Üstelik partilerin demeçleri iki partinin arasındaki gerginliği iyice artırıyordu. Hürriyetçiler, Nazım Paşa’nın öldürülmesinin İttihatçılar tarafından plânlanmış bir suikast olduğunu ileri sürüyorlardı. İttihatçılar ise bunun bir suikast değil, kızgınlıkla işlenmiş adi bir cinayet olduğunu ileri sürerek, hürriyetçilerin bu olaya suikast süsü verip kamuoyunu aldatmaya çalıştıklarını iddia ediyorlardı. Ben şahsen

İttihatçıların görüşüne katılıyorum. Çünkü şimdiye kadar, memleketinin selameti için bile olsa öldürmekten gurur duyan hiçbir Türk'ten bahsedildiğini duymadım. Nazım'ın ölümü için İttihatçıların iddiaları .doğruydu ve Ocak ayı İhtilâli plânlanırken bundan söz edilmemişti

Her iki açıdan da Nazım'ın ölümü büyük bir talihsizlikti. Çünkü hürriyetçiler, bu yüzden Şevket Paşa Hükümeti'ne nefretle bakıyorlardı. Arkadaşlarımdan hürriyetçi olanlar, savaşın sona ermekte olduğunu ve İttihatçıların hepsini alaşağı edip onları asmalarının uzak olmadığını, bana inandırırcı sözlerle anlatıyorlardı. Bunların Doğu'ya has ateşli hayaller olduğunu düşünerek, pek önemsememiştim. Fakat sonradan yanıldığımı .anladım

Suikastçı

Bir öğleden sonra Mehmet ve diğer bazı çocuklarla kestane ağaçları arasında oynarken otuz beş yaşlarında, ağır başlı ve yakışıklı bir bay evden aşağı doğru uzanan patikada bize doğru geliyordu. Benim sağa sola koşuşturmaktan nefes nefese vaziyetime gülerek şaşırmış ve benim yaşımda birinin çocuklarla oynamasına bir anlam verememişti. Benimle özel bir görüşme yapmak istediğini söyledi. Bunun üzerine onu içeriye Misket Hanım'ın küçük oturma odasına götürdüm. İçeri girince kapıyı kapatması, fevkalâde önemli bir şeyin olduğunu gösteriyordu. Bana şunu itiraf etti. "Birkaç gün içinde İttihat ve Terakki Hükümeti ebediyen yıkılacak. Kanlı bir İhtilâl olabilir, fakat gerektiğinden fazla kan dökülmeyecek, olsa olsa bizim için gerçekten tehlike arzeden beş yüz kişi olabilir, bu işi bitirmek bir günümüzü bile almaz. Sonra Arap Eyaletlerini de içine alan büyük reform plânımızı uygulayacağız, buraya durumu anlatıp görüşümüzü almaya ".geldim

Bu korkunç ifadeler, Türklerin resmi törenlerde konuştuğu yumuşak bir tonla söylenmişti. Kanlı bir ortam içinde hükümetin süratle alaşağı edileceğine dair taşıdığı inanç beni kalbimden yaralamıştı. Çünkü böyle nazik bir zamanda Osmanlı Devleti için yıkım olan bir ihtilâl ancak İslâmiyet'in can düşmanları tarafından plânlanabilirdi. Memleketini sevdiği açıkça belli olan bu adam, böyle bir zamanda herhangi bir hükümetin yeni gelecek bir hükümetten daha iyi olduğunu nasıl göremiyordu? Her neyse, hislerimi açığa vurmadan ondan, konuştuğu yumuşak tonla meşhur reform planlarını anlatmasını istedim. Bunun üzerine uzun bir açıklamaya girişti. Ayrıntıları pek zihnimde kalmadı ama tıpkı Bay Asguith'in vücuda getirdiği cinsten bir gerileme plânına benziyordu. Hafızam beni yanıltmıyorsa Suriye, Mezopotamya ve Osmanlılara bağlı diğer devletlerin, ayrı ayrı parlamentosu olmalıymış. Hatta hatırladığım kadarıyla Arap yarımadasının binlerce kabile ve prenslikleri bile ayrı bir parlamentoya sahip olmalılarmış. Bu ülkeler, İngiltere kolonilerinde olduğu gibi, valiler tarafından temsil edilen, padişaha bağlı birer otonom idare olacaklarmış. Ziyaretçim muzafferane bir tavırla beni ikna etmiş olduğundan emin olarak plânları hakkında ne düşündüğümü .öğrenmek istedi

Birden söylersem kalbini kırarım endişesiyle ona düşüncelerimi anlatmaktan adeta çekindim, fakat "Projenizde eyaletlerden gelen Türk İmparatorluğu'nun parçalanma isteklerine yer vermemelisiniz, ayrıca "memleketinizin parçalanıp yıkılmasını istemiyorsanız böyle isteklere .şiddetle karşı çıkmalısınız", diye cevap verdim

Fakat asıl amacımız bütün eyaletleri memnun etmek suretiyle" imparatorluğu muhafaza etmek" istiyoruz deyince, kendisine bunun, tıpkı bir "okul müdürsüz idare etmek gibi bir şey olduğunu söyledim. Bana "katiyen sadece ortak menfaatlerle kendi başına buyruk olan eyaletleri bağlamak .istiyoruz" diye cevap verdi

Eğer durum öyleyse, öncelikle onları eğitmeniz lâzım gelecektir deyince, ".bana şu karşılığı verdi. "Fakat o ülkelerde otonom idare isteği geliyor

Şüphesiz Paris yoluyla. Öyle değil mi? Eğer siz Türkler, ezeli" düşmanlarınızın fikrini hemen kabullenmek yerine, kendiniz o Arap

Eyaletlerine gitseniz de kendi gözünüzle görseniz; o zaman Araplar, hayalî ”.ıslahatlar yerine uygulanmaya elverişli plânlar teklif ederlerdi

Fakat bizim plânımız o çılgın İttihatçılarınkinden daha iyidir; çünkü“ onlar doğrudan doğruya Arapları, Türklerin içerisinde eritip Türkleri, hakim kılmak istiyorlar hâlbuki biz, mesuliyetin tek elden değil de tabana tevziini ”.istiyoruz bu da imparatorluğun en başta gelen ihtiyacıdır

Benim mütevazı değerlendirmeme göre imparatorluğun en başta gelen ihtiyacı, gerçekleri anlamak ve hayali teorilerden vazgeçmek olmalıdır, bu da halkın arasına girip onların bu konudaki görüşlerini almakla olur. İttihatçılar, en sonunda merkeziyetçilik plânını bir kenara atıp gerçeklere eğilmeye başladılar. Hürriyetçiler de onlar gibi merkeziyetçiliğe önem vermeyip aynı davranış içinde bulunmalı, tabii o eyaletlerin imparatorluk içinde kalmasını istiyorlarsa. Ne zaman fırsat bulup Araplar meselesiyle ilgili olarak Türklerin farklı görüşlerine karşı bulup, Arap dostu olarak nitelendirildim. Hâlbuki Araplar Türkiye’nin son ümidiydi bence. Türklerin bu konulardaki uyuşukluğu onlarda yoktu. Onlar, zihnî bir enerjiye sahipti; Türkler, onlardan istifade ederlerse iyi sonuçlar alırlardı. Yaramaz çocuklar gibi davranan bazı İttihatçılarla yaptığım ateşli tartışmalardan sonra, bu konuda onlardan da ümidimi kesmiştim. Fakat Mahmut Şevket Paşa’dan bir arkadaşım selâm getirip onun ve bazı İttihatçıların benim gibi düşündüğünü .öğrenince içim rahatladı

Bunu söyleyince benim görüşümü almaya gelen bey kıskıs güldü. “Onlar seni kandırmışlar. Bir iyilik yapmaya niyetli olsalar bile bunu başaramayacaklar, çünkü çok geçmeden ölmüş olacaklar. Hem Araplara çocuklar gibi davranmamıza hem de onlara yetişkin insanlar gibi davranmamıza itiraz ediyorsun, ama sorabilir miyim, itiraz etmediğin ”?nedir

Arapların eski padişahlar zamanında olduğu gibi Türklerle eşit olarak muamele görmesini isterdim. Adaletin çok kuvvetli olduğu eski idarenin bozulmasından sonra merkezi idare İslâmiyet kurallarına göre idare edilen bu eyaletlerin mahalli otoritelerini yıkmıştı. Tek kelimeyle, adının devam ettiği fakat kendisinin olmadığı mahalli ve toplumsal kurumların tekrar

geçerliliğinin sağlanması lâzım. Türk idaresinin son yıllardaki en büyük hatası, eyaletleri bir altın madeni gibi görmesi, onlardan mümkün olan her .şeyi alması, fakat geriye hiçbir şey vermemesi olmuştur

Bütün arzuladıkların, bizim uygulamaya koyacağımız projede“ gerçekleşecektir.” Diye cevap verdi birden. O zaman Suriye’yi örnek göstererek bu eyaletten gelen memnuniyetsizliğin sebebini sordum. O, Fransızların Beyrut ve Lübnan’daki entrikalarından bahsettiği ve Filistin üzerindeki Alman, Yahudi emellerini ileri sürdü ve bütün bunları sebep olarak gördüğünü söyledi. Önceden de söylediğim gibi bu entrikalardan tek memnun olan taraf, Hıristiyanlardı. Türkiye’nin savaşta yenildiğini gören Suriye halkı, Mısır’la birleşmek isteğinde olduklarını belirtmişlerdi. Neden mi? Çünkü Türklerin sonunun geldiğini düşünmüşlerdi ve Türkiye liderliğinde bir İslâm İmparatorluğu devam edemezdi. Ve yine neden mi? Fransa veya Almanya değil de İngiltere’nin himayesine girmek istiyorlardı. Çünkü Mısır Hidivi liderliğinde bir İslâm İmparatorluğu’nu çoktan beri isteyenler vardı. Mısırlılar savaştan hoşlanmazlardı ve İngilizlere karşı harbi başlatacak yetenekte değillerdi. İşte bu yüzden Suriye halkı, onların savaşı başlatmasını teşvik edici rol oynayabilirlerdi. Mısırlılar, hiçbir zaman kendi kendilerine İngiliz boyunduruğuna baş kaldıramazlardı. Zaten İngiliz boyunduruğu Fransız veya Almanlarınkinden daha hafif ve daha özgürlükçüydü, halkı ezmeyi düşünmeyip hatta çoğu konularda onları destekliyordu. Eğer daha ateşli bir Arap milleti İngiliz boyunduruğuna girseydi, kısa zamanda isyanlar başlar ve Avrupalıların Batı Asya ve Kuzey Afrika’da hüküm sürmeleri sona erebilirdi. Fakat Suriyeli Müslümanlar, önce Müslüman sonra Araptılar. Kendilerini iyi gözeten bir İmparatorluğu terk etmektense ölümü tercih ederlerdi. Fakat Türklerin mağlup olduğunu ve sonunun geldiğini görünce artık Türklere bağlı kalmanın bir anlamı kalmadığına inandılar. Zaten, yıllarca Türk idaresi, kendilerini ihmal ettiği .için sıkıntıdan başka bir şey görmemişlerdi

Fakat bizim plânımız hepsine çare bulacaktır. Bir parlamentoya sahip“ ”.olunca, kendi işlerini kendileri kontrol edecekler

Parlamento mu? O dediğin bal kabağı” diye bağırdım. Suriye’de en az“ yüz kabile vardır ve hepsinin isteği de başka başkadır. Birbirleriyle anlaşamaz olmuşlar ve neredeyse savaşın eşiğine gelmişler, onları barış içinde tutmanın tek yolu, birbirleriyle muhatap etmemektir. İşte bunu da Türk egemenliği başarmıştır veya başarmaya çalışmıştır. Bir parlamento çatısı altında Çerkez’i, Bedevi’yi, Dürzî’yi, Maruni’yi, Beyrutluyu, Sami’yi Ortodoks ve Katoliği bir araya getir, sonra da Türk egemenliğini kaldır, olmaz öyle şey, o zaman onların birbirini yememesini ancak Allah durdurabilir. Bütün bu düşünceleri ve parlamento meselesini kafandan çıkar; Arapları yakından incele, onları tekrar nizam ve intizama sok. Onlara güvenlik ver ve eğit! Eğit! Kendi şehirlerindeki, köylerindeki, kabile ve cemiyetlerindeki toplumsal kurumları ve halkın ortak işlerini organize .ederek onları düzene sok ve otur. Merkezden denetle, der demez

Al sana başka bir hayal” diyerek güldü ve birlikte yürüyüşe çıkmamızı“ teklif etti. Bunun üzerine denize doğru gittik ve yıkık bir duvarın üzerine oturarak güneş batıncaya kadar dostça konuşmamıza devam ettik. Avrupa eğitimi görmüş olmasına rağmen ateşli bir Müslüman’dı. Hürriyetçiler arasında tanıdığım bu çeşit adamların ilkiydi ve makbul bir dost olduğunu bana kabul ettirmişti. Anlattıklarına bakılırsa, Abdülhamit devrinde sebepsiz yere yurt dışında sürgüne gönderilmiş pek çok kimseden biriydi ve birkaç yıldır da İngiltere’deydi. Tanıdıklarımdan biri de, bir ispiyoncunun yanında “Bu memleketten bıktım artık” demesi üzerine, müebbet hapse mahkûm olmuştu. Bir diğerine de bir askeri öğrenci okul yönetimi tarafından konulan yeni kuralların değişmesi için padişaha başvurması üzerine, bütün sınıf arkadaşlarıyla beraber altında büyük delik açılan bir Filikayla denize açılmaları emri verilmişti ama öğrenciler, cezayı uygulayacak olan adama yüklü rüşvet vererek yurt dışına kaçıp Sultan Abdülhamit tahtta kaldığı süre içerisinde Türkiye’ye dönmeyeceklerine dair söz vererek kurtulmuşlardı. Bu şekilde ceza görenler elbette Abdülhamit’in düşmanı olurlardı. Elbette ona karşı yapılacak bir ihtilali bütün güçleriyle ve zevkle desteklerlerdi. Bundan dolayıdır ki, suikast tertip ve girişimleri yemek ve içmek kadar tabii bir şey

olmuş ve sürgüne gidenlerin çoğu yeni rejime karşı birer suikastçı olup .çıkmışlardı

Arkadaşım, gözlerini güneş ışınlarıyla banyo yapan adalara doğru çevirdi“ ve içini çekerek: “Bir insanın yanlış yolda yürümek zorunda kaldığını itiraf etmesi ne acı bir şey”, “nefret ettiğim diktatörlük bile bu Hürriyetçi denilen rejimden daha az kötüydü, yine de ümidi kesmemeli ve her yeni adaletsizliği önlemeye çalışmalı dedi. Abdülhamit zalimdi, bize çok çektirdi ama yabancıları dışarıda tutmayı başardı, şimdi bizim bu alçaklar, yabancılara kucak açıyorlar. Hiç olmazsa Abdülhamit zekiydi. İnşallah üç hafta içinde bu caniler cezalarını görmüş olacaklar ve imparatorluk ayakta kalacak. Halkın düşündüğü kadar kötü olmayan Ruslarla bir anlaşmamız var, ülke ”.huzurunu birkaç yıl daha koruyabileceğiz

Adamın içtenliği aşikârdı. Fakat Ruslara güvenme bahsine gelince; o ezeli Türk düşmanına güvenme kuruntusu sözlerinin pek ehemmiyet taşıdığını sanmıyorum. Deli Petro’dan miras kalma politika ve Ortodoks geleneklerini, Türkiye’de sürdürmek gayesinden başka despot Rusya’nın Türkiye’nin kendi sınırları içinde yükselmesini teşvik etmesi akıl alacak bir şey değildi. Rusya kendi gizli emellerini gerçekleştirmek için yıllarca zulme yardımcı olup Türkiye’yi bu konuda desteklememiş miydi? Rusya her zaman olduğu gibi şimdi de bu ihtilalcilere elbette yardım ederdi. Buna rağmen zavallı arkadaşım, övünçle Rusya’nın yardımından bahsederken kendisinin de bir ilerici olduğuna inanıyordu. Memleketin ihtiyacının ihtilâl değil fakat istikrarlı bir hükümet olduğunu ona inandırmaya çalıştım. Fakat o: “Biz böyle bir hükümete ancak bu alçakları ortadan kaldırdıktan sonra .kavuşacağız” dedi

Davranışındaki ufak bir nokta benim gururumu okşamıştı. O da şuydu: Onun kendi güvendiği enim elimdeyken ve ben, İttihatçılarla devamlı temasta olmama rağmen konuşmamızın aramızda kalmasını ve sırrını saklamamı benden hiç istememişti, demek ki bana son derece itimat ediyordu. Birkaç gün sonra polisin onun peşinde olduğunu duyunca, sırrını itiraf ettiği tek kişi olmaktan vazgeçip ihbar etmeyi düşündüysem de, onun görünüş ve düşüncelerine bakarak ciddi bir suikastçı olmadığına karar

vermek suretiyle ihbar etmeyi aklımdan çıkardım. Çünkü onun konuşmaları, bir bakıma İngiltere’deki vatandaşlarımın kulüplerde Lloyd George için “memleket artık ona tahammül edemez efendim”. “Vatandaş onu öldürecek ve adalet yerini bulacak” gibi çok söylenen sözlerine benziyordu. Fakat suikast hiçbir zaman gerçekleşmedi. Olayın gerçek olmaması şartıyla İngilizlerin sözlerine bazen katıldığımız olur. Türklerin bu yönden İngilizlere .benzeyişi dikkat çekiciydi

Bu arada ben, Hürriyetçi arkadaşlarımı Avrupalıların onları desteklemeye başladığı şu sıralarda, bir şeye girişmelerinin akıllıca bir iş olmayacağına inandırmaya çalıştım. Yeniden yapılacak kanlı bir ihtilâlin, Avrupalıların gözünde Türklerin ümitsiz durumda olduğu görüşüne kapılmalarına yol açardı. Benim bu sözlerime hürriyetçi arkadaşım: “Neden anlamayacaklarmış, bizim hâlâ ihtilâl içinde olduğumuzu” diye ümitsizce bağırdı ve Fransa’nın istikrarlı bir hükümet kurmasının yıllar aldığını söyledi. “Hem neden öyle kanlı olabilecek ihtilâlden endişe duyuyorlar? Bazen kan dökmek kaçınılmaz olur. Kanunlara itaatkâr bir millet olarak, Avrupalılardan daha ileriyiz ve bizim nüfusumuzu İngiltere’nin nüfusuyla karşılaştırırsak onlara oranla bizde cinayetler daha azdır. Merhametsizlik söz konusu olunca yalnız bizim ülkemiz ve dinimiz akla geliyor. Devleti bu kötü ”.insanlardan temizlemek için başka bir yol düşünüyorsan söyle

Bütün hepsi beni anlayışsızlıkla suçladılar. Ben de aynı suçlamayı onlara .yaptım. O günden sonra da pek görüşmedik

O sırada karım İngiltere’den gelmişti. Onun gelişinin verdiği telaş, ziyaretler, Türklerin hudutsuz nezaketi; siyaseti arka zemine itmişti. Bütün .bu olanlar arasında sadrazamın suikasta kurban gittiği haberi geldi

Onbir Haziran

Hicri 29 Mayıs 1332 (1913) günü, yemekten sonra mektup yazmak üzere evin gölgeli tarafına düşen ve sedir ağaçlarıyla gizlenen odaya çıktım. Oda, yazın boğucu sıcağına rağmen oldukça serindi. Misket Hanım, resmiyeti bir :kenara bırakıp, hüngür hüngür ağlayarak hızla sofaya girdi

Mahmut Şevket'i öldürmüşler. –Beş adam elli kurşun- Ne alçaklık! Bay“ ”.Okapian haberi şimdi getirdi

Tamamıyla bitkin bir durumdaydı, olayı anlatırken ayrıntıları birbirine bağlayamıyordu. Haberi kesin olarak öğrenmek için aşağı salona inerken, karım da onun yanına oturmuştu. Haberi getiren, birkaç gündür kızı ile birlikte bizde misafir kalan Ermeni kadının kocasıydı. Üçünün de yüzlerini keder bürümüştü çünkü üçü de İttihatçıydı. Adam kendine ait bir iş kurduğu Mısır'dan o gün gelmişti. Kuşluk vakti Beyoğlu'ndaki evine varınca, evi boş bulmuş ve karısının Misket Hanım'a gittiğini öğrenerek onu götürmek üzere vakit geçirmeden yola çıkmıştı. İkinci vapura binmek için biraz vakti olduğundan borsa binasına girmiş ve Sadrazamın uğradığı suikasti orada .öğrenmişti, bu da yeni bir ihtilâlin olduğunu gösteriyordu

Mahmut Şevket Paşa, Harbiye Nezaretinden Bab-ı Aliye doğru giderken Padişahın huzuruna her gün saat onbirde çıkardı. Sultan Beyazid Cami önünde açık alanda, arabası arkadan gelen başka bir araba tarafından zorlanarak durdurulmuştu. Tam geçerken arabada gizlenmiş adamlar ayağa kalkıp ona kurşun yağdırmışlardı. Yaverlerinden biri, Mahmut Şevket Paşa'nın önüne atılıp kurşunlara göğüs germeye çalışmış, fakat anında ölmüştü. Sadrazam; yirmi dakika kadar sonra Harbiye Nezaretinin koridorunda son nefesini vermişti. Saldırganlar kaçıp kurtulmayı başarmışlardı ve şimdi şüphesiz başka cinayetlerin peşindeydiler. Bize anlatılan Ermeni, haberi öğrendikten sonra karısını ve kızını evine götürmek .için doğru Misket Hanım'ın evine gelmişti

Kadınları biraz olsun teskin edebilmek için haberin yanlış olabileceğini söyledim. Fakat suikastçiyle deniz kenarında o akşamki konuşmalarımızı hatırlayarak yeni bir İhtilâlin gelişmekte olduğunu düşündüm. Türkiye'nin bütün evlatlarında yardım beklediği böyle bir zamanda, birbirini rekabet yüzünde kırıp geçirme, Mahmut Şevket'in kayıtsızca öldürülmesi, Türk

dostu olarak beni can evimden yaralamıştı. Mahmut Şevket ki, partisinin en gözde adamı, en çalışkanı ve en büyük vatanseveriydi. Onu canilerin muzır .bir hayvanmış gibi acımadan öldürmeleri bana pek dokunmuştu

Öğleden sonra saat üçte şehir istikâmetinden gelen silah sesleri bizi heyecanlandırdı. Fakat o sırada bize uğrayan bir Türk, duyduğum sesin sabah gazetelerinde bahsi geçen topçu eğitim atışları olduğunu, bu bakımdan sakin olmamızı söyledi. Başka birinin, o gün için fevkalâde bir şeyin olmadığını düşündüğünü görmek bizi biraz rahatlatmış olmasına rağmen .yine de ona tamamıyla inanamadık ve kaygımızı yenemedik

Bu Türk ziyaretçi, bir İttihatçı ve Mahmut Şevket'in koyu taraftarı olmasına rağmen, bizden daha akıllıca düşünüyordu. Hakikatte, bizim kalbimizde duyduğumuz derin üzüntüyü o da duyuyordu. Öyle faydalı bir zatın öldürülmesinin sapıkça bir iş ve memleketi için büyük bir felaket olduğu hususunda benimle hemfikirdi ve haberin asılsız olmasını ümit etmekteydi. Gerçeği öğrenmek maksadıyla bahçıvanı, eline bir pusula vererek arkadaşı olan bölge komiserine yollamıştı. Gayet iyi hatırlarım, aldığı cevap şuydu: "Bunu bana sormamalısınız." Karımla Misket Hanım, öldürülen Mahmut Şevket'ten acıyla bahsederken o, bu konuda farklı düşünüyordu. "Bir adam Sadrazam olunca, cinayetle öldürmeyi seve seve beklemeli", diyor ve tebessümle, ani ölümün güzelliğinden dem vuruyordu. Söylediğine göre ölüm de hayat kadar tabii idi. Herkesin başına gelirdi. Kolay ve aniden, ızdırap çekmeden ölen birine neden acıyacaktık? Böyle vatana hizmet ederken ölen birini öbür dünyada mükâfat beklediğini biz insanlar bilecek olsak böyle acımak yerine ona gıpta ederdik. Kadınların derin acısıyla ilgilenip, onları yatıştırmak belki de en iyi iş olacaktı. Fakat .ben hiç de onun gibi böyle filozofça düşünemiyordum

O gün öğlenden sonra bizim evden bir hayli uzakta olan ve hasta olduğu için yatağından çıkamayan bir arkadaşıma uğramak için söz vermiştim, fakat heyecan ve telaşla unutmuştum. Epeyce vakit geçtikten sonra hatırladım. Özür dilemeyi düşünerek yola çıktım. Ziyaret edeceğim zat iyi biliyorum bir hürriyetçiydi. Fakat o kadar nazik ve iyi kalpliydi ki, suikast üzerine benim acılarımı paylaşacağına inanarak, evinin bahçesinde ilerlerken yine de o,

partisini kötüleyinceye kadar bundan bahsetmemeyi aklıma koymuştum. Fakat bahçede karşılaştığım küçük kızı, bana neşeyle bağırıyordu: “Haberi işittin mi? Mahmut Şevket Paşa’yı! Elli kurşun yemiş! Çok iyi ettiler! Çocuk .sanki tabanca tutuyormuş gibi elini kaldırdı “Tak, tak, tak!” dedi

Rezalet! Çok çok kötü belki de bu Türkiye’nin sonu olur, anlıyor“ .musun?” diye bağırdım

Anne! Gel de dinle! İngiliz Bey, Mahmut Şevket’in öldürülmesi“ ”!Türkiye’nin sonu olur diyor

O sırada annesi evin köşesini dönerek geldi. Yüzünde, turistlerden para sızdırabilmek için, kuşlara ve hayvanlara eziyet eden Arap çocuklarının duyduğu memnuniyet ifadesi vardı. Benim felâket diye düşündüğümü o, .kendi açısından bir zafer gibi görüyordu

Türkiye’nin sonu mu?” dedi mağrurane ve Fransızca olarak kısık“ .gözleriyle

.Kesinlikle öyle düşünüyorum” diye cevap verdim“ —

Türkiye onun ölümüyle ayakta kalacak, eğer siz böyle küçük bir — mesele karşısında bu kadar üzülürseniz, yarın ayak takımından yüzlercesinin ölümünü duyunca ne yapacaksınız? Diye sorunca; tam cevap verecektim ki, ailenin reisi göründü ve bana alaylı bir tavırla hoşlandınız dedi. Beni içeri büyük salona götürdü. Salonda tanıştırıldığımızdan dolayı Yahudi mi? yoksa Ermeni mi? Olduğunu çıkaramadığım biri başköşede oturuyordu. Şeytanî bakışlı, siyah kaşlı, aşağı doğru kıvrık burunlu haince bakışlı bir adamdı. Bu zata alaylı bir tavırla “Bay Pisckthall, meşhur İttihatçı” diye takdim edildim. Konuşmamız boyunca ev sahibinin sesinde kaba ve alaycı bir tavır vardı. Onu bu tutumundan dolayı suçlayamadım, çünkü tahrik edildiği açıkça belli oluyordu. Hiç yerinde durmadan sürekli evin içinde dolaşarak konuşuyordu ve her köşede varıp dönüşünde mutlaka beni incitecek bir şeyler söylüyordu. Eminim ziyaretçi bir Ermeniydi, çünkü Yahudilerin çoğu genç Türklerin sempatizanıydı. Türkler aleyhine münakaşalarda, Goethe’nin Faust eserinde canlandırdığı şeytanî, kurnaz bir adamın yılmazlığına benzer bir şekilde, Hıristiyan yaramazlığı ve Türklere verdiği zarar yatıyordu. Bu Ermeni, suikastla ilgili değişik haberlerle gelmişti. Hiç duymadığım bazı yeni

ayrıntılar anlattı. Meselâ: Sadrazamın arabasının yavaşlayıp durmasının .sebebi o sırada yolda yapılan bir cenaze töreniymiş

O cenaze merasiminin de bir tertip olduğundan İttihatçılar şüpheleniyor,“ dedi ve ev sahibimiz mağrur bir ifadeyle ve kahkahalarla gülerek diğer köşeye yürüdü. “Her neyse artık o kudretli şahsiyet ölü, tıpkı Nazım Paşa ”?gibi, şimdi anladın mı

O sırada Ermeni, bu konudan tiksindiğimi görerek konuyu değiştirmek istedi. Türkiye’de kalışımdan memnun olup olmadığımı sordu. Cevabımın ne olduğunu kesin olarak hatırlamıyorum ama sözlerim üzerine ev sahibi öbür köşeden şimşek gibi geldi. Onun bana böyle yaklaşmasını ve .söylediklerime pek şaşırmadım

Bütün bu abartmayı öldürülen basit bir adam için yapıyorsunuz! Sizin“ neyinizdi? Bir arkadaşını mıydı? Onu iyice tanıyor musunuz? Onun nasıl bir .adam olduğuna dair bir fikriniz var mı?” diye bağıra bağıra konuştu

Sonra Mahmut Şevket Paşa’nın karakteri hakkında küçültücü sözler sarf etti. Adamı gayet iyi tanıdığı için böyle konuşuyormuş sanırım o zaman yüzümde bir nefret ifadesi belirmişti, çünkü şahin gibi bakışlarla beni :seyreden Ermeni, bana yumuşakça şöyle dedi

Eminim Türkler sizi şaşırtıyor.” Gülüşü ve omuz silkmesiyle ev sahibini“ ”.kastediyordu

Ev sahibinin kabalığına tahammül edebildim, çünkü sözleri hattızatında onun derin hislerini ifade ediyordu. Heyecanı ve kötü tabiatı, Misket Hanım’ın evinde konuştuğum o filozofça düşünen İttihatçıdan daha sempatikti. Nihayet benim bir arkadaşımdı. Onun aşağılayıcı tutumu, şimdi dengesini kaybetmesine yol açan kızgınlığından ileri geliyordu. Çok küçük de olsa, suikastta parmağı vardı ve bu yüzden azap çekiyordu. Zalimliği, Ermeninki kadar bana ağır gelmemişti. Bu Ermeni’nin, Türkler hakkında şeytanca düşüncelere sahip olduğunu fark ettim. Sanıyorum benim Türkiye’den hoşlanıp hoşlanmadığım hakkındaki sorusuna cevabım şöyle olmuştu “Tamamıyla değil. Onların sırtından geçinen parazitlerden nefret ediyorum”, veya aynı manaya gelen bir şeydi. Gitmek üzere ayağı kalktım. Ev sahibi, o sırada benim önemle üzerine düştüğüm olayın büyük bir

yaygara olduğunu, abartmamam lazım geldiğini söyleyip, kaygısızca bir kahkaha daha attı. Türk olmadığım için cinayetlere neşeyle bakmadığımı söyledim ve şu sıralarda Türkiye için birer değer olan kimselerin .hayatlarının yol edilmesini pek aptalca, zalimane ve saçma olarak niteledim

Saçma mı, değil mi göreceğiz!” dedi sırıtarak “Şu anda İttihatçı“ Hükümet, bir daha kendine gelmemek üzere düşmüştür.” Sonra birden yumuşayarak ilave etti. “Ah siz İngilizler! Nelere katlanmak zorunda olduğumuzu bir anlasanız! Daima söylemişimdir, Fransız ve İngilizler bizi ”!anlayamıyorlar, öyle ya siz karnı tok insanlar acın halinden ne anlarsınız

İngiltere’de her şeyin yolunda gittiğini söyledi. Ona göre İngiltere kendi kendine çalışan bir makineydi. Makineyle kıyaslayınca, fertler pek önem taşımıyordu. Hâlbuki Türkiye, bir makine değildi ve fertler her şeydi. Her şey, kişilerle ilgiliydi. Kanunlar tamamıyla yerleşmemişti ve kanunlara saygı .duyulmuyordu. Fakat bu duruma üzülen idealist kişiler öldürülmekteydi

O böyle konuşurken Ermeni’yi eğilerek selâmladım ve dışarı çıktım. Zarif ve güzel bir kadın olan ev sahibesi ve küçük kızı, bahçede aynı yerde durmakta, batmakta olan güneşin yapraklarına vurduğu banksiye gülünün .altında oturmaktaydılar

Kadın, “Orada ne olup bittiğini biliyor musun?” diye bağırdı, ben yaklaşırken. Bunu söylerken, kollarını üzerinde köşklerin bulunduğu tepenin .arkasındaki İstanbul’a doğru açmıştı

Dur da bir dakika dinle! Dedi, küçük kız…” Mahmut Şevket Paşayı“ ”,öldürmekle çok iyi yaptılar, inan bana

Yarına kadar bekleyin, o zaman bunun hiçbir şey olduğunu“ ,anlayacaksınız” dedi annesi, arkamdan gülerek

Arkadaşlarım, bütün bu olanların sonunda değişmişti, oldukça medeni olanlar bile, kan kokusu duyunca zalim olup çıkmışlardı. Bir anlamda bu, kana kan dişe diş mücadelesiydi; parti mücadelesiydi. Fakat bana göre, asıl zalim olanlar, Türkler değil Balkanlılar’dı. Türklerin kanlı olaylara karşı tutumu, Misket Hanım’ın evinde konuştuğumuz filozofça düşünen İttihatçının sözleriyle en iyi şekilde belirleniyordu: “Sadrazam olunca bir

adam cinayetle öldürülmeyi seve seve karşılamalı. Allah’ın merhameti onun üzerine olsun!” diye tebessümle lâf etmişti. Asyalı, Türkler, öyle cesur ve yüce ruhludurlar ki, nadiren öç almayı düşünürler. İntikam istek ve duyguları, Türkiye’nin Avrupa yakasındaki topraklarında oturanlardan, .bilhassa Arnavutluk’tan geliyordu

O akşam, Yunanlı hizmetçi, “Ölen Türk olduktan sonra kim olursa olsun üzülmeye değmez” deyince iyice canımız sıkıldı. Onun öyle meydan okuması, normal konuşmalarımızı çığrından çıkaracağını düşünerek herkes yatağına gitti. Tahmin ederim o gece bizim köyde pek az kimsenin gözüne uyku girdi; çünkü herkes sabaha karşı ihtilâlin başlayacağını ummaktaydı. Bir İslâm aşığı olarak, ben pek üzüntülüydüm. Çünkü gündüz öldürülen zat, içte ve dışta memleketin varlığını tehdit eden, yüzlerce düşmandan vatanını koruyabilecek kabiliyette ve azimde olan bir kişiydi. Sadece memleketini değil, İslâmiyet’i de, yeniden canlanmaya başlayan Haçlı ruhunun felâketinden koruyabilecekti. Onun ölümüne rağmen Hükümet ayakta durabiliyorsa, hâlâ ümit vardı. İhtilâl gerçekleşirse ki, bu pek yakın bir ihtimaldi, muhalifler hükümeti ellerine geçirecekler ve desteklerini sağlamak gayesiyle düşman olarak bilinen Avrupa’ya yanaşacaklardı. Türkiye’nin .sonu belki biraz gecikecekti ama bir gün kesinlikle gelecekti

Gece yarısı pencereden başımı çıkararak, şehirden gelen gürültüyü dinlemek üzere beklemeye başladım. Fakat o kadar çok gürültü geliyordu ki, hiçbir sonuca varamadım. Ay ışığıyla gece pırıl pırıldı, çok yakından üç bülbülün sesi geliyordu. Göl tarafından gelen kurbağaların sesi boğuktu. Horozlar ötüyor, köpekler havlıyordu. Uzaktan bir bekçinin alışılmış “yangın var!” diye bağırması kulağıma kadar geliyordu. Yaklaştığında yangının çok uzaklarda, Boğaz’da, Büyükdere’de olduğunu anladım. Uzaklardan gelen sesler –silâh sesleri- beni hayrete düşürmüştü, her zamankinden farklı ve oldukça canlıydı. Şairlerin özlediği mükemmel bir geceydi. Hayalet gibi duran ağaçlar, aya hasret çekiyor, bülbül, güle yalvarmaya devam ediyordu: “Gül, gül, gül, açıl, açıl, açıl!” Kurbağalar, gölün kıyısında kendi işlerini yine Türkçe olarak tartışıyordu. “Ömer ağa!” ”!“Ne var bey?” “Borcum var!” “Ver de kurtul

Bahçenin güzel kokusu kâh gelip kâh gidiyordu. Olduğum yerden bazı köşklerin önlerindeki aydınlık kafesleri görebiliyordum. Bu ışıklı köşklerin sakinlerinin, belikli o gece gözlerine uyku girmemişti. Çok ilerilerde ufuktan dağılan ışık, denizi tamamıyla belli ediyordu. İnsanoğlunun tabiat üzerindeki hâkimiyeti boş bir avunmaydı; dünya insanların varlığından şüphe eden .kurbağa ve bülbüllere aitti

Ertesi gün güneşin doğuşuyla, köyümüzle deniz arasındaki labirentte dolaşmaya çıktım. Dut ve diğer ağaçların gövdeleri sabahın ilk ışıklarıyla kızıl renge dönüşmüştü. Dev gibi gölgelerin esrarengizliği bana taşradaki yol ve caddelerin içinde kutsal bir ormandaymışım gibi geliyordu. Bu ormanın içinde, perilerin ve İtalyan Mitolojisinde adı geçen yarı insan yarı keçi yaratıkların dolaştığını hisseder gibi olmuştum. Sütunlar gibi kıvrılan gölgeler arasında Jason’un kayıkla dolaştığı deniz, köpüklerinden Afrodit’in doğduğu deniz gibi görünüyordu. Gariptir ki, eski Mitolojide belirtilen hayal meyal şeyler modern Yunanistan’dan ziyade Türkiye’ye pek uygun düşüyordu. Bir kapıdan diğerine peçeli ve çarşaflı kadınların ağaçlar arasında geçişi, o mitolojide anlatılan memleketi gözümüzün önüne getirmişti. Bu çeşit giysiler içinde dolaşan kadınlar, eski dünyaya aitmiş gibi geldi. Eski Yunanlıların güzellik gibi şeylere duyduğu sevgiyi şimdi Türkler devam ettiriyordu. Deniz kenarındaki ağaçlar arasında bulunan yalılar, sütun ve kemerlerle yapılan binalar, beyaz camiler, muhteşem sedir ağaçları, aşka ve ölüme şairane duygularla bakış, bunu göstermez mi? Oysa şimdiki .Yunanistan’da güzelliğin yerini para almış

Mor dağlar ve sahil arasındaki açık araziye doğru Bağdat yolunda yürüyordum. Türkler erken kalktıkları için ortalık çoktan canlanmıştı. Köylüler kağnılarla, yüklerini vurdukları katır ve eşeklerle, Boğaz kenarındaki iskeleye doğru gidiyorlardı. Ağaçlar arasında beyaz bir cami dikkatimi çekmişti, yolumu değiştirip tarlalar içinden ona doğru yürüdüm. Üzerindeki şairane kitabeye göre cami bu civardan bir paşa tarafından karısı adına yaptırılmıştı, hatta karısının adını taşıyordu. Güzel bir çevrede güzel bir ibadethaneydi, ama Anadolu demiryolu tam yanından geçiyordu. Cami ile demir yolu birbirine zıt düşüyordu; demiryolu adeta bu güzel manzarayı

çirkinleştiriyordu. Tek şerit demiryolu, ana karayolunun kenarından geçiyordu. Karayolu, içinde güzel köşklerin bulunduğu ağaçlı bahçelerin arasından geçtiği için dolambaçlıydı. Parlak renkli elbiseleri içinde erkekler, siyah veya beyaz peçeli kadınlar, atlar, koyunlar ve öküzler bu yoldan işlerlerdi. Bu yolu takip ederek eve dönerken, haber almak üzere gitmiş ve dönmekte olan uzaktan tanıdığım bir gençle karşılaştım. Hükümetin varlığını .koruduğunu söylüyordu

İstasyonda satılan bütün gazeteler, her gün bize gazete almaya giden bahçıvan oraya ulaşıncaya kadar tükenmişti, o yüzden şehre ininceye kadar yeni bir haber alamadım. İstanbul'a gütmek üzere saat onda yola çıktım. Vardığımda sadrazamın cenaze töreninin bittiğini öğrendim. Bütün yabancı elçilerin ve onların arkasında yürüyen veya seyreden vatanseverlerin katıldığı muazzam bir kalabalık vardı. Muhteşem bir cenaze töreni olduğunu söylediler. Saldırganlardan biri olan Topal Tevfik'in yakalandığını ve polisin, diğerlerinin izinde olduğunu söylediler. Sadrazam'ın arabasını durdurmak zorunda bırakan cenaze merasiminin kasıtlı olmadığı ve merasimi idare eden adamın suikast plânından haberi bulunmadığı ispatlanmıştı. Suikastçılar, Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın arabasının geçeceği yolu kapatmak için Sultan Bâyezid Meydanının Divan yoluna çıkan Saka çeşmesi civarında arabalarını durdurdular. Bir taraftan yolun kenarında yeni yapılmakta olan binalar, beri taraftan da cenaze merasimi, Paşa'nın arabasının manevra imkânını ortadan kaldırmıştı. Tam bu sırada suikastçılar, Paşa'nın arabasına saldırıp, kurşun yağmuruna tutmuşlar ve gayelerine ulaşır ulaşmaz da arabalarına binip, korkunç bir süratle uzaklaşmışlardı. Yalnız Topal Tevfik, topallığı yüzünden onlara yetişemeyip arkada kalmış, süratle geçici olarak kaldığı tavernaya sığınmıştı ama birkaç saat sonra yakalanıp tutuklanmıştı. Tarif ettiğim bu suikastın olduğu yer, turistlerin güvercinli cami olarak bildikleri İstanbul'un muhteşem .camilerinden Sultan Bâyezid Cami'nin önündeki meydandı

Caddelerde yürürken her şeyin yolunda olduğunu gördüm. Yalnız Polis devriyeleri iki katına çıkarılmıştı. Polisler şurada burada gruplar halinde karakol meydana getirmişlerdi. Şehirde günlük hayat her zamanki gibiydi.

Dikkatimi çeken şey, tanıdığım Hürriyetçilerden ne gidişimle ne de dönüşümle hiç birisine rastlamadığımdı. Yanıma yaklaşan ve benimle :konuşan birine durumu sorduğumda, adam güldü ve şöyle dedi

İngiltere’nin sevgili dostu ve ortağı Kâmil Paşa’dan zavallı Topal“ Tevfik’e kadar herkes bu olayın içinde. Onlar, bu belayı başlarına kendileri sardılar, kendilerine ikaz da edilmişti. Kâmil Paşa’nın burada kalması yasaklanınca ne kadar mübalağa yapıldığını hatırlarsınız. Böyle bir şeyin Kâmil Paşa için çok zor olduğunu düşünmüşlerdir. Fakat Cemal Bey’in bu hususta malûmatı vardı ve onları ikaz etmişti. Genel olarak inancımız şudur ki, tehlike henüz geçmemiştir. Eve doğru geldiğim vapurda bir grup askeri öğrenci, çok heyecanlı ve endişeli görünüyorlardı. Hepsi de Mahmut Şevket’in cenaze törenine katılmışlardı; bunların pek çoğu Mahmut Şevket’i, Harbiye Nazırı olarak şehit edilmiş görüyorlardı ve bütün istekleri onu öldürenlerden intikam almaktı. Bir Arap genç: “Memleketimizin ümidini söndürdüler” diye bağırdı ve eğer söyledikleri gibi Talat’ı, Cemal’i ve bir düzinesini daha öldürürlerse milleti yönetecek ve memleketi koruyacak .kimse kalmamış olacak” diye de üzüntüsünü belirtti

Bu gençler sekiz veya on yaşlarında memleketin çeşitli yerlerinde toplanır, başkentte okutulur ve Türkiye’nin dört bir köşesine kıymetli elemanlar olarak dağıtılırlar. Onların öfkesi bana ümit verdi. Türkiye’de bazen, önceden, bahsettiğim İttihatçı gibi filozofça düşüncelere itibar .etmekten bıkmış insanlar da görürsünüz

O akşam yemeğe oturduğumuzda, biri gelerek bazı komşularımızın saat sekiz buçukta bizi ziyarete geleceklerini söyledi. Habere memnun olmuştuk fakat biraz sonra sıkıntı duymaya başladık, çünkü ziyarete gelecek genç çift, benim dün uğradığım ve Mahmut Şevket’in ölümüne sevinç duyan çiftti. Kendi kendimize mümkün olduğu kadar o günlerin gündeminde olan suikast konusunu açmamaya onun yerine başka konulardan konuşmaya karar verdik. Misket Hanım’ın biriktirdiği resimli Fransız ve Alman gazetelerden mevzu bulup onlardan söz etmeye başladık, fakat misafirlerimiz, suikast konusundan başka hiçbir şeye yanaşmıyorlardı. Yine de dünkü davranışlarından dolayı özür dilediler. Şimdiye kadar hiçbir Türk’ün şuurlu

olarak yaptığı bir şeyden dolayı özür dilediğini görmemiştim fakat onlar, hatalarını kabul etmişlerdi. Adamla, uzun bir tartışmaya girdim. Sonunda mutabakata varamadığımız halde, bir anlayış noktasına geldik. Türkiye'nin sıkıntılı durumu söz konusu olduğundan, siyasi parti çekişmelerinin mazur görebileceğini itiraf ettim. O da, ileri giderek iki parti taraftarlarını "Hırslı iki horoz" diye tanımladı. Tartışmamız sona erdiğinde, arkadaşlarımızın .bozulması bir yana iyice kuvvetlenmişti

Yine de merak edilen şeyin; İttihatçıların, bakanlıktaki boş yerlere" kuvvetli adamlarını yerleştirip yerleştirmeyecekleri olacaktır" dedi. Ayrılırken "bu suikastçıları yargılamak için aralarından bazıları çıkacaktır, bence onlar acınacak durumda olanlardır. Bütün gürültü patırtı ve gösteriler, .onların zayıflığını göstermektedir diye de ilave etti

Fakat bakanlıklardaki boşlukların, yavaşta olsa doldurulmasına rağmen hükümette ne korku ne de zayıflık belirtileri gördüm. Bir gün şehre inerken ara istasyonların birinde, Balkan katliamları konusunda bana yardım eden o iri yapılı, İttihat ve Terakki Komitesinin nüfuzlu üyesi kompartımana girdi. Suikastçıların kara listesine alınmış yeni bakanlardan biriydi. Buna rağmen bir okul çocuğu kadar neşeli görünüyordu. Tebriklerimi sunarken, bu şartlar altında tebrik etmenin tuhaf olduğunu söyleyerek özür dilerim; o, neşeyle güldü ve mutlaka birinin hükümette görev alması lazım geldiğini ve bakanlığın boş bırakılamayacağını belirtti. Haydarpaşa'da hep beraber trenden indiğimizde, onu sevecen ve hoşgörüyle sağa sola dönerek tanıdıklarının selamına karşılık verdiğini ve konuştuğu genç adamların .omzundan tuttuğunu gördüm

Bir arkadaş, o gün için beni öğle yemeğine davet etmişti. Bu yüzden .Galata Köprüsü'nde indikten sonra doğruca onun evine gittim

Mahmut Şevket Paşa'nın yakını olmasına rağmen beni neşe içerisinde karşılamasına şaşırmıştım. O acı olaydan bu yana arkadaşla ilk defa .buluşuyorduk

Şey, dedi bizim partiler hakkında kesin bir yargıya varabildin mi? Onları" "?ayırt edip açıkça tanımlayabilir misin

Ona, Hürriyetçilerin kozmopolit parti olduğunu, İttihatçıların ise milliyetçi olduğunu söyledim. İttihatçıların halkı yönetirken hükümet işlerinde halka görev vermeyi düşündüklerini ve hedeflerinin halkı uyandırmak olduğunu; Hürriyetçilerin, azınlıklara karşı kötü niyet beslemeksizin onları bulundukları durumda tutmak fakat kendilerinin yönetici olarak devam etmek niyetinde olduklarını anladığımı söyledim. Onların, bu işi Avrupalı Devletlerin teminatı altında yapmayı düşündüklerini de belirttim. Ama son günlerde Hürriyetçilerin tutumunun azınlıkları söz konusu etmekten uzak .olduğu gerçeğini de söylemekten kendimi alıkoyamadım

Bravo” dedi. “Peki ya son günlerdeki olaylarla ilgili olarak ne“ düşünüyorsunuz? Diye sordu ve konuşmasına devam ederek öldürüleceklerin listesini ele geçirdik, oldukça uzun bir liste. Suikastçılar, İttihatçıların ileri gelenlerini öldürmeye and içtikleri için aralarında kötü niyetli pek çok. Hâlâ çoğu, eli kolu serbest dolaşıyor. Fakat Cemal Bey fevkalâde bir zat, işleri öyle organize ettik ki, onu veya başkalarını öldürseler bile hükümet yine de ayakta kalacak. Birazcık da olsa Hürriyetçiler için hüsran değil mi? Evet durum hem ilgi çekici hem de ”.heyecan verici doğrusu

Arkadaşım oldukça mutlu ve şimdiye kadar gördüğümden daha sıhhatliydi, çünkü genellikle sıhhatini bozacak mutlaka bir şey çıkardı. Sonradan öğrendiğime göre o kara listedeymiş. Bir insanın arkasında plânlanan alçakça cinayetler ve ne şekilde tecelli edeceği kestirilemeyen ölüm duygusunun, giderek bir noktaya kadar azalması veya bir sonuca ulaşması elbette ona hayat verir. Ölüm, ansızın ölüm, ne kadar güzel biz !insanlar için, belki de Türklerin benimsediği gibi ölümlerin en rahatı

Suikastın Sebebi

Mahmut Şevket Paşa'nın ölümü sırasında devamlı karşılaştığım birçok insanın birdenbire Avrupa'ya veya Türkiye'nin uzak bölgelerine çağrılarak gözden kaybolmalarına bir türlü akıl erdiremiyordum. Hükümet, haftalardır bir suikastten şüpheleniyordu ve sıkıyönetim valisi Cemal Bey, gözetlendiklerini söyleyerek elebaşıları uyarmıştı. Belki de onlardan bazılarının ani ayrılışları bu yüzdendi. Fakat bilindiği gibi Cemal Bey, öldürülecek olan üç ileri gelenden biriydi ve şüphelilerin büyük bir çoğunluğu ona gülüyorlardı, çünkü en iyi şekilde de olsa yapılan plânların başarısızlığa uğrayacağına inanıyorlardı. Gerçekten de sonradan anlaşıldığı gibi en basit bir dayanaktan bile yoksun olan suikastçıların kendilerine aşırı güvenleri, psikolojik olarak meselenin en çok merak edilen yanıydı. Meselâ, böyle bir günde hükümette bir değişiklik olacak diye yabancı elçiliklere haber gönderdiler ve Hıristiyan mahallesinin korunması maksadıyla karaya bahriyeli çıkarılmasını istediler. Bunu yapmalarının gayesi, Avrupalı güçleri .memnun etmek ve emin oldukları plânları lehine panik yaratmaktı

Onların bu tahminleri küçük bir bölge için doğruydu ama bilhassa Rus ve İngiliz Büyükelçilikleri, geçmişte gayesi eski rejime benzeyen bir idare kurmak olan Kâmil Paşa'nın partisine destek veren Genç Türklere düşmanca davranmışlardı. Daha şaşırtıcı olanı ise, isyancıların popüler olduklarına ve milletin bir bütün olarak kendilerinin güçlenmelerine sevineceklerine dair olan samimi inançlarıydı. Onlar gayelerini, herkesin hoşuna gidecek kadar haklı; kendilerine ise, ülkenin kurtarıcıları olarak görüyorlardı. Gerçekte ise Başkent'i her yerinde yerli halk kendilerinden nefret ediyorlardı. Türkiye'de kaldığım zaman içerisinde bizim İngiltere'deki tabirimizle halkın hissiyatını belirten-yani, sıradan sessiz insanların politik olaylara tepkisi şiddetli olur-cinsinden sadece iki olay oldu. Bu İslâm ülkelerinde, halkın hassasiyetinin sadece dini konulara yönelik olduğu zamanlarda rastlanılmayan bir şeydi. Birisi Edirne'nin düşüşü, diğeri de sadrazama yapılan suikasti. Laz bahçıvanlarımızdan ikisinin bizim liberal olarak oldukça tanınan bazı arkadaşlarımızı yeren konuşmalarına kulak misafiri olduğumu hatırlıyorum. Bahçıvanbaşı Kör Emin ve Topal Tevfik (suikastçılardan ikisi)[1] gibi altın karşılığı satın alınmış bu iki adi adamın asılması düşüncesindeydi. Bizzat

kendisi onları güzel evlerinden çıkarıp sürüyerek şerefli insanların ve iyi Müslümanların kendileri hakkında neler düşündüğünü öğrenebilecekleri köy kahvesine götürmek istediğini söylüyordu ve hükümetin, hepsini de .yakalamasını arzu ediyordu

M.S. Paşanın suikastı ile ilgili olarak kürek cezasına çarptırılan gözlüklü Emin Efendi, İsmail Hami (Danişment, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi İstanbul 1972, Cilt 4 s. 405. (Çevirenin Notu

Her gün yeni tutuklama haberleri geliyordu, bizim köyden bir sabah beş kişi tutuklanmıştı. Hapse tıkılanlar yüzlerle ifade olunuyordu. Beyoğlu'nun ortasında suikastçılardan bazılarının sığındığı bir evin etrafındaki çatışma ve silah sesleri paniğe yol açmıştı. Elçiliklerin Türkleri böyle şiddetli gürültü yapmaktan alıkoyamayışları şikâyet mevzuu olmuştu. Beyoğlu masum insanlar için ürkütücü bir yerdi. Bir dükkânın demir kepenkleri bir kere günün işlek bir saatinde indimi, iki dakikada cadde boşalır ve bütün kapılar arkadan sürgülenirdi. Bizim liberal arkadaşlarımız uzun zaman ihtilalin yeniden patlak vereceğini ve başarıya ulaşacağını ümit ediyorlardı, fakat onların ajanları her konuda çok akıllı ve eşsizdiler. Hükümet kendileri için en kuvvetli destek saydıkları teröre bir an bile fırsat vermedi. Mahmut Şevket Paşa'nın katilleri, otomobildekiler, (bu fikir belli ki Paris'teki otomobilli soyguncülardan alınmıştı) kendi hareketlerinden dehşete düşmüş görünüyorlardı. Bu yüzden son sürat Babıaliye gidip sadrazamın bürosunu işgal ederek diğer kurbanları onun namına teslim olmaya çağırmak gibi projelerinden vazgeçerek deli gibi kaçtılar. İnfaz kiralık adamlar yerine, samimi dava adamlarına havale edilmiş olsaydı plân, başarıya ulaşabilirdi. Eğer caniler umdukları gibi Mahmut Şevket Paşa, Cemal Bey ve Talat Beyi ilk beş dakikada öldürmeyi başarabilselerdi güçlenebilmek için belirli bir zaman Hükümeti durdurabilirlerdi. Fakat olay beklenildiği gibi olmadı. Daha önce olduğu gibi, ilk beş dakikadan sonra da Cemal Bey gibi büyük bir komutana karşı en ufak bir başarı şansları olmadı. İnsan avı günlerce devam etti. Her sınıftan insanlar tutuklandı. Suikastin içinde Kâmil Paşa'nın partisinin üyelerinin tam bir listesi de bulunan dokümanları ele geçirildi ve bu sefer Avrupalı güçlerin Elçileri, araya girmekten kaçındılar. Bunu özellikle, Türklerin arasında sözü çok edildiği için belirtiyorum. Olayların

içinde olan yetkili bir dostum, bu durumu garip buluyor ve İngiliz Elçiliğinin İstanbul'da kendi hesabına entrikalar çevirirken İngiliz prestijine vurduğu darbeyi inşallah birisi İngiliz Hükümetine haber verir diye öfkeleniyordu. Ona açık olarak neyi kastettiğini sorduğumda, bana Balkan Harbinden önce özellikle Kâmil Paşa ve arkadaşları lehine çevrilen entrikaları kastettiğini söyledi. Ona göre bütün Türkiye'ye Kâmil Paşa'nın İngiliz desteğine sahip olduğu hissettiriliyordu. İngiliz Büyükelçiliği, Kâmil Paşa için çok çalışmıştı. Yaşlı paşaya kısa ve oldukça zor hizmet süresi içerisinde hiçbir yardım yapılmadığı için bu olayda büyükelçilik, İngiliz Hükümetinin talimatını almadan yardım ediyordu. Bildiğim kadarıyla Liberaller, açıkça İngilizler tarafından ihanete uğradıklarını söyleyerek bu konuda İttihatçılardan daha fazla üzülüyorlardı. Arkadaşım, Kâmil Paşa'ya kamu hizmeti için biraz yaşlı olmasından başka –ki gerçekte onun söylediğinden çok daha yaşlıydı- hiçbir konuda karşı olmadığına beni temin etti. Ona destek veren ne Ülke ve Ordu ne de bir kısmını kendisinin kurduğu bakanlıktı, ama dediğine göre inandırıcı bir temele sahip olduğu açıkça belli olan, onun İngiliz desteğine sahip olduğu konusundaki inançtı. Bu destek, o zaman bile Türklere partinin başarısından çok daha fazla anlam ifade .ediyordu

Ben burada en yumuşak şekliyle belki de bir düzine konuşmanın sadece .kısa bir özentini yazdım

Derken sıra Askeri Mahkeme tarafından mahpusların yargılanmasına geldi. Ben sadece gerçek katillerin asılacağı düşüncesindeydim, ancak kimse benim görünüşüme ihtimal vermiyor, gülüyordu. Ne var ki, bunun iyi bir ders olacağına inanıyorlardı. Ayrıca bunun sıradan bir cinayet olmadığı hususunu unutmamamı söylüyorlardı. Bir kısım varlıklı ve nüfuzlu kişiler, -çok iyi bildikleri gibi- devletin kendi koruması için özel kanunlar koyduğu bir zamanda devleti devirmeye çalışmışlardı. Şimdi onları bir kenara bırakıp sadece parayla kiralanmış birkaç kişiyi cezalandırmak günah olurdu. Bu görüşte suikastçılara sempatisi olmayan tanıdığım her Türk hem fikirdi. Mahmut Şevket Paşa'nın ölümü veya kendi tabirleriyle şehit edilmesi, bütün toplumu ve o zamana kadar sessiz duran ve her iki partiye de sahip

çıkmayan İttihatçı grubu harekete geçirdi. Liberallerden sık sık işittiğim Nazım’ın ölümü için haklı intikamın alınması çekişmeleri, o partinin dışındaki hiçbir Türk tarafından onaylanmadı. Korkunç bir ceza bekleniyordu ve oldu da. Ülkenin dışına kaçmış olan bazıları, arkadan arkaya ölüme mahkûm edildiler. Birçoğu sürgüne gönderildi ve on ikisi de asıldı. Bana çok aşırı gibi gelen bu cezaların ehemmiyetini şöyle belirteyim: İstanbul’da oturan barışsever, kanunlara itaatkâr Suriyeli bir tüccar tanıdığım, darağaçlarında asılı cesetleri görmeğe gittiğini ve birine dokunduğunu söyledikten sonra şöyle dedi: “O zaman kesin olarak bir ”.hükümetimizin olduğunu anladığım için kendimi çok daha iyi hissettim

Eğer İstanbul’daki partilerin durumu üzerinde can sıkıcı bir şekilde durduysam bu konu üzerinde çok yanlış görüşlerin oluşundandır. Şahsen ben, İngiltere’de ve daha başka yerlerde doğru bilgi sahibi olmalarını beklediğim pozisyonlardaki insanların ifadeleri yüzünden tamamıyla yanlış fikir edindim ve Türkiye’de kaldığım ilk üç ay boyunca özellikle ittihatçılara karşı önyargılı oldum. Batı Avrupalıların sürekli yaptığı bir iş vardı, o da Doğunun ilerlemesi ile ilgili fikirleri küçümsemekti. Fakat Doğu Avrupalıların görüşü farklıydı. Onlar Türkiye gerçekten ilerlemesin diye alarma geçmişlerdi. M. Miliukoff’un Türkiye’nin ilerlemesi gerçeği ile ilgili raporları, Balkan Savaşını hızlandırdı. Ayrıca, Türkler tarafından düşünülen ve İslâmiyet’in mukaddes addettiği bu çeşit bir ilerlemenin despot Rusya’yı dehşete düşüren ve muhtemelen bütün Avrupa ülkelerini rahatsız eden bir toplumculuk görüşü vardı. Bu sebepten dolayı, Avrupa tabii olarak Genç Türklere karşı olmuştur, fakat bu düşüncelerini Türkiye’nin çıkarlarına karşı .oldukları biçiminde kimsenin yorumlamasına fırsat vermemişlerdir

Muhalefetin gayesi ne kadar ilginçtir, komşu halkları cesaretlendirecek bir uygulamayı engellemek ve aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğunu yüksek koruyucuları arasında hemen bölünmeğe hazır bir vaziyette tutmaktı. Bu yüzden ihtilalden beri yabancı güçler, her reaksiyon belirtisini memnunlukla karşılamışlardır. Şu açıkça söylenebilir ki, Türkiye’deki muhalefet partisi yine de bunları görmemiştir. Görülen, bu partinin üyeleri ittihatçılara karşı oldukları gibi kendi aralarında da bir mücadele içinde olduklarıydı. Partinin

çekirdeğinin, menfaatlerini eski rejimde bulanlardan ibaret olmasına rağmen, partide ittihatçılara daha önce yapmış oldukları hatalardan dolayı tiksinen ve onların sert reformları yüzünden duyguları incinmiş fakat terakki fikrine sahip dürüst insanlar da vardı. Meselâ İstanbul çakallarının acı sonu, birçoklarının bu işle ilgilenen kişileri suçlu olarak düşünmesine sebep olmuştur. Türkiye'nin savaşın ilk bölümünde bozguna uğramasının sebebinin ülkedeki bu zalim hareketin yüzünden olduğu iddialarını işitmişimdir. Devlet işlerinde biraz tecrübesi olan kimseler, kendilerine daha uygun olan bazı mevkilerin gayretli ancak tecrübesiz kimseler tarafından işgal edildiğini görüyorlardı, ayrıca bunun ülke için tehlike teşkil ettiğinin de farkındaydılar. Abdülhamit devrindeki imtiyazlı sınıf, -Sultanın istediği biçimde- hem hür hem de son derece debdebeli bir hayat yaşıyordu. Evleri güzeldi, kadınları münevverdi ve birçoğu Avrupa düşünce ve sanatına aşinaydılar. Kendilerine bunu sağlayan sultandan başkasına, yani halka karşı herhangi bir sorumluluk duygusuna sahip değillerdi. Çoğu, özel hayatlarında yardımsever idiler ama halkla ilişkilerinde, bu kötü sisteme bağlı oluşları onları suçlara rıza göstermeye zorluyordu. Zannediyorum ki, çoğu ihtilâl yapılmasından memnun oldular. Sultan Abdülhamid yönetimini tamamıyla hain olanlar dışında, herkesi huzursuz eden yönleri vardı. Sürekli korku, dikkatli olma ihtiyacı ve buna benzer şeyler, zulmü benimseyenlerin dışında .herkesi sıkıyordu

Eğer ihtilâl vaat eder göründüğü hürriyeti verse, hoşlandıkları o eski tantanalı hayatlarını sürdürmelerine göz yumsa, mevki ve servetlerine dokunmasa, sanıyorum ki çoğu memnun olacaktı. Meşrutiyetin ilk günlerinde Avrupa'daki hürriyet seviyesine bir an önce ulaşmaya can atanlar onlardı. Fakat reformcuların anladığı anlamdaki hürriyet, onların önceki durumlarını daha iyiye götürmek demek değildi, ayrıca artık büyüklerin himayesinde de değillerdi. Esasen sıradan insanların önyargılarına maruz kalmışlardı. Genç Türkler, geleceğe ait bütün ideallerini ve hali hazırdaki ümitlerini eğitim ve reformlara bağlamışlardı. En parlak dönemini yaşayan diğer parti de milletin refahını istemiyor değildi ama Genç Türklerin "Özgürlük ve kardeşlik" fikirlerine karşı yıkıcı ve demagojik bir tarzda

elinden geleni yapıyordu. Onlara göre halkın kendine mahsus bir yeri vardı .ve orada tutulmalıydı

Netice olarak, hasımlarının her yaptığına itiraz etmek gereği yüzünden başlangıçtaki pozisyonlarından uzaklaştırıldılar. Şüphesiz ihtiyaç duyulan bir muhalefet olması bakımından çok iyi yapmışlardı. Onsekiz ay önce halkın büyük bir çoğunluğunun sempatisini kazanmışlardı, fakat daha sonraları muhalefetteki sertlikleri vatanseverliklerini geride bırakmıştı. Genç Türklerin yönetimini, Abdülhamit'in yönetiminden daha despot olarak nitelemek, çok kullanılan Türkçe bir kelimeyle, saçmalıktır. Türkiye'de daha iyiye doğru olan değişme (ülkeyi felâket ve yıkıntılar içerisinde bir zamanda ziyaret etmiş olmama rağmen) beni mucizeymiş gibi etkiledi. Daha da önemlisi ihtilalin beş yılının harp yılları olmasıydı. İhtilalin arzu edilen sonuca ulaşmasını engelleyen bu hiç yoktan bela ve yeni rejime karşı yabancı ülkelerin entrikaları daha önce izah ettiğim bu korkunç particilik duygusunun doğmasına sebep oldu. Fakat nereden bakılırsa bakılsın bu durum yine Avrupa'nın kendi hatasıdır. Avrupa, popüler bir ayaklanmaya olan alışılmış korkusuyla Genç Türkleri, sonradan görme kendilerinin tabii yöneticilerine, aristokrasiye küstahça zorbalık eden insanlar olarak gördü. Eğer Abdülhamit devrindeki, sultanın her istediği anda emrine hazır olan yüksek memurları ve yardakçıları her halükârda aristokrasi olarak kabul edilebilirlerse; bu aristokrasi, dünyanın görmüş olduğu en sonradan görme ve en az etkili olanıdır. Diğer taraftan Türk Milleti, bütünüyle aristokrat hatta bütün Müslüman dünyasının aristokratları olarak kabul edilebilirler. Böyle olduğu için de samimi olarak doğunun refahını ve barış içinde olmasını isteyen her devletin tam anlamıyla desteğine lâyıktırlar ve buna .değerler

Türklerin tam şu anda karşılaştıkları gibi tarihin böyle dönemlerinde insanlar kararsız ve öfkeli olurlar, hatta bu öfke çılgınlık halini alır. Ne var ki, insanlar bu yeni şartlara alıştıkça çılgınlık azalır. Türk hükümetini yıkmayı plânlayanlar, Mahmut Şevket Paşa'yı öldürenler, idam edilenler veya sürgüne gönderilenler çıldırtıcı bir devirde yaşamış olmaları ve idealleri

uğruna hayatlarını tehlikeye atacak şekilde yetiştirilmiş olmaları dışında, .bizim bugünkü her hangi bir İngiliz politikacımızdan daha kötü değillerdir

Bir öğleden sonra sedir ağaçlarının gölgelediği ve gözden sakladığı Misket Hanım'ın evinin önündeki teraslanmış yerde, bizimle beraber oturan ve birdenbire rengi sarararak, bayılacakmış gibi görünen bir Türk hanım, "Bu gürültü ne?" diye bağırmaya başladı. Kastedilen gürültü İngiltere'de bir futbol maçında duyulan seslere benzer, uğultu veya kükreme gibi bir şeydi, fakat çoğumuzun gözünden kaçacak kadar uzaktan geliyordu. Bunlar Türklerin bazı vesilelerle gruplar halinde söyledikleri "Padişahım çok yaşa" .sesleriydi. Son birkaç gündür bunu sık sık işitmiştik

Misafirimiz kulaklarını tıkayarak "Oh, korkunç! Bu Batı Ordusu. Aman Yarabbi dayanamıyorum. Hassasiyetimi hoş görün, içeri gidelim" diye .fısıldadı

O, kocası Arnavutluk'ta suikaste kurban gitmiş Arabistan doğumlu genç bir duldu. Batı Ordusu, daha Arnavutluk'tan henüz dönmüştü, içeri girdik, budalalığına aldırmamamızı rica etti ve çabucak düzeldi. Onun bu davranışı, bize Türk kadınının metanetsiz olduğunu göstermek için değildi, fakat o gün hükümetin, kocasının cesedini gömülü olduğu o uzak yerden getirerek Meşrutiyet kahramanları ile birlikte, Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ne gömme havadisi yüzünden yeniden kederlenmişti. O haykırış, onun gönlünde yer etmiş olan Arnavutluk'un Türklerin birçok felâketine sebep olduğunu hatırlatarak, aniden gelmişti. Ona göre Batı Ordusunun durumu akla, hayale .sığacak gibi değildi

Ertesi gün askeri tıp okulundan iki öğrenci bizimle birlikte öğle yemeği yedi, öğleden sonra meşhur bir şair ve senatör olan beyaz sakallı ihtiyat bir zat bizi ziyaretiyle şaşırttı. Gençler, neşe içerisinde, önceki gün okullarında meydana gelen bir ayaklanmayı anlattılar. Batı Ordusunun ilk bölümü, seyyar hastane olarak kullanılan askeri tıbbiyenin yanındaki Haydarpaşa'dan karaya çıktığında öğrencilerden gidip yardım etmeleri istenmişti. Bize olayı anlatırlarken ve askerlerin durumlarından bahsederlerken dişlerini gıcırdatıyorlardı ve gözleri sert bir şekilde parlıyordu. Askerlerin çoğu çıldırmış veya hafızasını kaybetmişti, fakat konuşabilenler, şikâyet

etmeksizin bütün öğrencilerin kanını tepelerine çıkaran sözde Müslümanların, Müslüman kardeşlerine yaptığı merhametsiz zalimliğin hikâyesini anlattılar. Arnavutlar, artık Müslüman sayılamazlardı. O gece saat ona kadar tıbbiyede hiçbir şiddet hareketi yapılmadı, sadece ırklarının bu yaptıklarından dolayı artık onlardan hiç birinin Türkiye’de eğitim göremeyeceği söylendi. Misket Hanım, hiçbir suçu olmayan bu masum çocuklar için bu cezayı ağır bulduğunu söyledi. Sonra, görüşünü teyid etmesi için yaşlı şaire baktı, fakat o, hiç dengini bozmadan yumuşak bir :tonla şöyle dedi

Allah için iyi yapmış bizim çocuklar. Keşke o melun ırkın hepsi de çıkıp“ ”gitselerdi Türkiye’den

Sonra şair Arnavutlarla ilgili başından geçen bir olayı anlattı. Bu herkesçe bilinen bir konu olmasına rağmen Sultan Hamit devrindeki yaşantıya ışık tutabilecek bir olaydı. Şairi şöyle düşünün: İnce burunlu, 73 yaşlarında, mavi gözlü, kibar, ince elleri hafifçe titreyen, asasının el tutulacak yeri gümüş kaplamalı, neredeyse beline varan uzun beyaz sakallı, fesi kaşlarının üzerine .yıkılmış, kısaca nazik seçkin birisi

Bir zamanlar bir bahçem vardı” diye söze başladı. “Neredeyse sizinki“ kadar güzel. (Bunu derken Misket Hanım’a doğru eğildi.) Boğaz’da, Büyükdere’de idi. Birçok güzel ulu ağacım, çiçeğim ve nefis kokulu fundalarım vardı. Oraya çok alışmıştım ve karşıya Anadolu kıyılarına bakarak derin düşüncelere dalardım. Ömrümün geri kalan kısmını orada geçirmeyi umuyordum ve çok mutluydum. Fakat oradan bir düşman tarafından, evet barış zamanı bir düşman tarafından, Arnavutlar tarafından, ”.sürüldüm

Öyle görünüyordu ki arkadaşımız, kötü bir zamanda bahçıvan olarak iki Arnavut tutmuştu. Onlar, orada çalışan bir başka adamı, bir Türkü, kaçırtmışlar ve ev sahibinden kendilerinin bir başka arkadaşlarına iş vermesini istemişlerdi. Onlar iyi çalışmıyorlarmış, tembel ve küstah insanlarmış. Sonunda şair, arkadaşlarının da görüşlerini aldıktan sonra onları işten çıkarması gerektiğini fark etmiş. Bu serseriler adama yüzsüzce sırıtmışlar ve gitmeyi reddetmişler. Daha sonra, bakmaları için para verilen

bahçeyi bozarak, adamı taciz etmeye ve üzmeye başlamışlar. Anlattığına göre uzun zaman buna katlanmış, fakat onun güzel yaşlı ağaçlarını, çiçeklerini yakacak odun yapmak için kesince daha fazla tahammül edemeyeceğini hissetmiş. Bu yaşlı zat, nazik sesiyle: "Benim için o anı anlatmak çok üzücü" dedi. "Ben her zaman sükûneti ve tefekkürü sevmişimdir. Öfke bende olmayan bir histir. Yine de böylesi küstahlık ve isyan benim tahammül gücümün ötesindeydi. Onları polise şikâyet edeceğimi söyledim ve ettim. Sonunda ayrıldılar, ama intikam alacaklarına yemin ettiler. Birkaç başka Arnavut'un yardımıyla hükümette iyi bir mevkii olan ve bu mevkii sayesinde adamlarının kirli işlerini örtbas eden birinin kiralık katillerini tutarak, evimde öylesine bir terör havası estirdiler ki, hiçbir hizmetçi evde duramadı. Bahçemi tahrip ettiler, bütün fundalarımı bozdular ve arkadaşlarımı, beni görmeye yanlarında adam olmaksızın gelemeyecek hale düşürdüler. Bana orayı terk etmezsem öldürüleceğim haberini gönderdiler. Evet, sonunda evimi ve toprağımı sattım, şimdi oturduğum yere taşındım. Fakat bu yeni evim, yirmi yıldan fazla bir zamandır oturmama rağmen, bana yuva hissini vermiyor. Bu olayın benim hayatımda çok derin bir yeri vardır. "Yaşlı zat sözünü bitirirken ellerini ovuşturdu, gülümsedi ve "onların Arnavutluk'a dönmelerine gerçekten sevindi" dedi. Bu hikâye, Genç Türklerin Arnavutlara kötü davranmaları ile ilgili olarak yapılan suçlamalar konusuna biraz ışık tutabilir. Arnavutlar, Sultan Abdülhamit döneminin yeniçerileri idiler. Kendilerine ödenen kese kese altından başka hiçbir şeye saygı göstermeyerek, açıkça kanunlara meydan okuyorlardı. Hiçbir güçsüz adamın malı ve canı emniyette değildi. İhtilâl olduğunda, Genç Türklerin karşı karşıya kaldığı en önemli meselelerden biri, onları başlarından atma konusuydu. Kiralık katillerin İstanbul'dan sürülmesiyle savaş da Arnavutluk'a taşındı. Cavit Paşa'nın dağlıları silahtan arındırma ve kanunları hakim kılma mücadelesi korkunç ve merhametsizdi. Bu yüzden Arnavutluk, tam muhtaç olduğu bir zamanda Türkiye'ye karşı cephe aldı. İyonya'ya[2] ihanet etti ve birçok Türk subayını öldürdü. Başının belası olan Cavit Paşa'nın komuta ettiği bozguna uğramış ve geri çekilmekte olan Batı ordusunu açlığa mahkûm etti. Arnavutların büyük vasıfları var, yürekli bir

millet olmalılar, fakat şimdiye kadar para karşılığı, kiralık olarak tutulmaları, yaptıkları kötü fiillerin sebebi olmuştur. Onlar bağımsız olmaya layıktırlar ve bağımsız olarak kalacaklardı. Fakat Allah’a şükür Türkiye şimdi onlardan .kurtuldu

.İonnina: Kuzeybatı Yunanistan’da bir şehir

Bir gün karımla birlikte şehre giderken köprüde üstü başı yırtık askerlerle karşılaştık. Karım aniden kolumu yakaladı ve kulağıma eğilerek “Bunlar kim?” “Türkiye’de daha önce bunlara benzer hiç kimse görmedim” diye fısıldadı. (Bir gün önce Üsküdar’a gitmiştik karım, iyi giyinmiş, iyi beslenmiş grupların fotoğraflarını çekmişti.) “Şunların gözlerine bak, vah ?vah! Zavallı adamlar! Bu duruma nasıl düşmüşler

Onlar, pejmürde, dağınık, sağı solu sarılı, yarı uyanık bir şekilde, bazen tökezleyerek yürüyorlardı. Yüzlerinde acıdan bir maske vardı. At sırtında neşeli ve yakışıklı bir Türk subayı, emrindeki askerleri karargâhlarına götürürken; yolda onlar yönetmekle görevli ufak tefek bir çavuşun varlığı, içinde bulundukları sefaleti daha belirginleştiriyordu. Fakat karımın dediği gibi; insanın tüylerini ürperten, onların korkudan ölmüş insanlar gibi veya .deli gibi bakan sabit gözleriydi

”.Bu Batı Ordusu” dedim. “Arnavutluk’tan yurda dönüyorlar“

Bir kıvılcımla İstanbul ve Galata’nın en güzel yerlerinin ve köylerdeki tahta evlerin yanıp tutuştuğu kuru ve sıcak bir yangın mevsimiydi. Civardaki gözcülerin her gece “Yangın var!” diye bağırdığını duyardık. Herhangi bir yerde yangın çıktığında gözcüler tarafından bütün bölgenin haberdar edildiği sistem eski fakat bugüne kadar etkili olmuştur. Zaman zaman, Göztepe’de yaşayan veya Bakırköy ya da Tarabya’da evi olan bir mülk sahibinin ikaz edilmesi, onu gece yarısı rahatsız etmekten öte hiçbir işe yaramazdı, ancak bu haber hangi amaçla verilirse verilsin bu sistem hızı ve gücü yönünden etkiliydi. Reformcular, her yerde ahşap evlerin yetini taştan yapılma evlerin aldığını görmeyi çok arzu ederler, ancak feci yangınların devam etmesine rağmen, hiçbir zaman olmaması arzulanan çok daha tehlikeli bir deprem .anında, tehlikesi az olduğu için halk, hâlâ tahta evlerden yanadır

Misket Hanım'ın evi taştan yapılmıştı, tecrübelerine dayanarak bir depreme karşı evinin daha güvenli olduğunu ifade etmişti, çünkü sağlam bir temeli vardı. Eğer temeller geniş ve sağlam yapılırsa ev yıkılmaz; eğer zayıfsa ev yıkılacaktır. Fakat böyle büyük temeller çok pahalıya mal olur, .dolayısıyla fakir halk, ister istemez tahta yapıları tercih eder

yılının Haziran ve Temmuz ayları olağan yangın mevsimi olarak 1913 düşünülmüyordu. Hükümet, şehirdeki her yangın olayına olağanüstü önem verirdi, bir keresinde yangın mahallini askerlerle çevirerek ortak bir gayretle yangın söndürülmeye çalışılmıştı. Böyle felâket anlarında tabii olarak ortaya çıkan karışıklığın, isyanın çekirdeğini oluşturduğu düşünülebilir ama suikastçıların böyle kundakçılık yapmaya yelteneceklerini düşünmek doğru olmaz. Yangınlar sebebiyle şehir trafiğinin gün boyunca anlamsız ve insafsızca kesilmesi gibi, kumandanın aldığı tedbirlerden dolayı Avrupalıların şiddetli bir şekilde yakındığını işitmişimdir. Olayı bizzat yaşadığım için mecburiyet karşısında kalarak böyle davranmakta haklı olduklarını söyleyebilirim. Bir gün öğleden sonra İstanbul'a doğru ufkun birleştiği noktadaki kulübelerden ve tepedeki bahçelerden yükselen kesif kahverengi dumanlar görüldüğünde, Misket Hanım'ların bahçesinde liberal arkadaşlarımızın heyecanını ve akşamüzeri şehirden dönen bir arkadaşımızın yangının en ufak bir aksaklık olmaksızın söndürüldüğünün teessüfle anlattığını hatırlıyorum. Onlar yangını, bir ümit sembolü olan Genç Türk .Partisi'nin kökünü kazıyacak bir ihtilâlin işareti olarak bekliyorlardı

Bir gün Beyoğlu'nda ev sahibim olan ittihatçı Türk ile öğle yemeğinden sonra otururken, yangın çığlıkları duydum ve o anda tuhaf bir şeyin pencerenin önünden süratle geçtiğini gördüm. Bu geçen, üç atlı yangın söndürme arabası, sürücüleri ve bir zamanlar Çinli erkeklerin giydiği acayip, barbarlık simgesi olan miğferleriyle yardımcılardı. Bunlara jimnastikçiler gibi şortlu ve renkli yelekli kalabalık gruplar halinde koşan itfaiyeciler refakat ediyordu. Hepsinin çılgın gözleri ve Mısırlı gözcülerde fark ettiğim, yüzlerinde sert bir ifade vardı ve görev duygusuyla deliye dönmüş bir .vaziyette büyük bir hiddetle hiçbir şey yapmıyorlardı

Gülüyorsun”, dedi arkadaşım “Ve haklısın. Boş bir gösteri şu anda“ geçmekte olduğunu gördüğün adamlar fırsatını bulsalar, ortalığı talan ederler. Onların yaptığı en iyi şey, yanın evlerin arasında sıçrayıp durarak yangını körüklemek, cesaretlerini halka göstermeye gayret etmektir. Gerçek işçiler gibi çalışanlar genellikle askerlerdir. Etrafımızda her gün büyük bir güç ve enerji lüzumsuzca harcanıyor. Bu itinayla düzenlenmiş sistem tatbikat yönünden etkili olmasına rağmen, kazara gerçek bir yangın olayına ”.asla uygulanamaz

Cama vurarak geçmekte olan polisi çağırdı. Adam selamlayarak koştu. .Arkadaşım, “Yangın nerde?” diye sordu

”!Aşağıda köprülerin arasında, beyefendi“

”?Yangın büyük mü“

”!Muhtemelen, beyefendi“

Birkaç dakika sonra İstanbul’u dolaşmak üzere bir araba kiraladığımızda, sürücü bize köprüye giden yolun, kalabalık bir askeri kordon tarafından .kapatıldığını söyledi

.Arkadaşım, “Yangın yüzünden mi?” diye sordu

Arabacı yorgun atlarını kamçılayarak, “Kim bilir, beyefendi,” dedi. Sonra düşündüğümüzde savaşın bitmesine rağmen, bu eğitilmiş atların hiçbiri, şehir sokaklarında kullanılmaya başlandığı için, askeri bir amaçla kullanılamazdı. Yokuşlu yollarda bu zayıf atlar zalimce kırbaçlanıyordu ki bu da turistler tarafından görüldüğünde Türklere karşı bir peşin fikir oluşturuyordu. Aslında Beyoğlu tarafındaki arabacıların çoğunluğu Hıristiyan’dır. Bizim köydeki Müslüman arabacılarda böyle bir vahşet görmedim. Aynı şekilde, İngiltere’de bulunduğumda, Türklerin İngiltere’de bir sergiyi gezerken kadınlara yan gözle baktıkları için, halkın bu yüzden onlardan tiksindiğini duymuştum. Edindiğim bilgilere göre, bu saygısız iriyarı kaba-saba tipler- aslında Suriyeli Hıristiyanlardı. O toplumdan olsun ya da olmasını fes giyen herkes Türk olarak düşünülür, Osmanlı Hıristiyanlarının da fes giydiğini ve bir noktada en azından Türklerin

haksızca kötü bir isim kazandıklarını belirtmekle bu konuda mazur .görüleceğimi umarım. Türkler, genellikle hayvanlara karşı merhametlidirler

Köprüyü doğru giden yol barikatlarla kapatıldığından arabamız uzunca bir yolu dolanarak gitmek zorunda kaldı; hatta ondan sonra bile varacağımız yere yaklaştığımızda dar bir caddede askerler tarafından durdurulduk ve geriye dönmemiz emredildi. Orada atları döndürmek hemen hemen imkânsızdı; atların geri geri gelmeleri zor ve sinir bozucu bir işti; bununla birlikte nihayet dönebildik. Arabacı başka bir dönüşü denedi tekrar durdurulduk. Bu sefer indik ve arabayı terk ettik. Şehirde her Müslüman tarafından çok iyi bilinen, otorite sahibi olan arkadaşım, bizi durduran bir grup askeri geçmek için çabaladı. Askerler, hemen yayılarak yolu kapattılar .ve “Yasak, beyefendi!” dediler

Niyetimizin, bir duman bulutuyla kaplı yangın mahalline gitmek“ olmadığını tartışarak onları ikna etmeye çalıştı. Hâlâ “yasak, beyefendi!”, .diyorlardı

Arkadaşıma, bir beş kuruşluğun meseleyi halledebileceği teklifini yapmak :cüretinde bulundum. Arkadaşım sinirli sinirli gülerek

Sevgili arkadaşım”, dedi, “şimdi tulumbacılarla ve ortaya koydukları“ maskaralıklarla muhatap değiliz- bunlar yönetimin eski debdebeli, bozulmuş bir görüntüsü. Çok şükür şu anda meseleyi kısa zamanda halledecek Cemal Bey ve onun kuvvetli, muktedir disipliniyle karşı karşıyayız. Bu askerler beni ve gücümü bilirler. Eğer onlar beni tanıyarak yolumuzu keserlerse bunu bir Türk lirasına yapmayacaklardır. Bunlar rüşvet teklif edilecek adamlar değillerdir. Bu teklifi devlet dairelerindeki küçük memurlara ve kapıcılara ”.yapın

Daha sonra şehrin dörtte birini ayıran sağlam ve güçlü kordonu dolaşarak kendi kendimize eğlendik. Eğer bu yangını ihtilâlciler çıkarmış olsaydı çok zor kaçarlardı ve eğitilmiş ordudan onlara hiçbir takviye gelmezdi. Devam eden operasyonun çabukluğunu ve çalışan adamların bağlılığını düşünerek-ki orada tulumbacılardan önce askerler vardı- “Ne adammış, şu Cemal Bey!” .diye mırıldanan arkadaşımın heyecanını paylaştım

Fakat bir iş yerindeki bütün işlerin durmasını anlamsız olarak nitelendiren iş adamları, sonuçta hiçbir isyan olmadıkça tabii olarak bu duruma kızarlardı. Türkler, kabul ederiz ki, iş yönünden en düzensiz kişilerdir, ticari içgüdüleri gelişmemiştir; hâlâ askerlere, şairlere, esnaftan öte kültürlü kesime hürmet ederler ve milletin şerefini, altından daha kıymetli bilirler. Ancak idare etme yeteneğine sahip oldukları inkâr edilmez ve şu anda Avrupalıların genellikle en üstün vasıf olarak nitelendirdikleri yeterliliğe doğru büyük adımlar atmaktalar. Avrupa düşünce tarzını kabul ettiler ve ona ulaşmak için bütün güçlerini sarfediyorlar. Bütün istedikleri kendi problemlerini bir yana bırakıp, anladıkları şekilde ileriye dönük gelişmeler kaydetmek. Avrupalılar onları Avrupa'nın en parlak standardıyla değerlendirerek onları bu konuda istekli buluyorlar. Fakat Asya'yı düşünen herhangi biri, sanırım onları alkışlar. Türkiye, Asya'dan Kuzey Afrika'ya uzanan sürekli gelişim hareketinin öncüsüdür. Aynı zamanda İslâm dünyasının da tek ümididir. Politik yönden Avrupa'nın Türkiye'yi ayırıp yıpratmasının da tek ümididir. Politik yönden Avrupa'nın Türkiye'yi ayırıp yıpratmasına fırsat vermeyerek doğunun geliştirilip desteklenmesi en fazla arzu edilen noktadır. Beyoğlu'nun amacı kabaca şudur: (Doğulu Hıristiyanlara göre) dünya, Hıristiyan olan Avrupalılara aittir; başka hiç kimse bu konuda hak iddia edemez. Bu, doğunun hakimi olan İngilizlerin düşüncesi olamaz. Yakından gözleyen biri için Türkiye'nin gösterdiği gelişme gerçek ve hızlıdır. Özellikle küçük bir olay olan şu yangınlarda bile bu gözlenebilir. 1913 yazında aniden çıkan bu yangınlar çok şükür askerlerin de yardımıyla çarçabuk söndürüldü; böyle koşan insan gücüne dayanan değil de askeri kuvvetlerin kullanılacağı yeni bir itfaiye projesi ileri sürüldü.

O gün öğleden sonra saat üçte kordonu dolaşırken, duman bulutları halinde yükselen büyük bir yangın herkesi endişelendiriyordu. Bir buçuk saat sonra vapurun güvertesinden yangına baktığımda söndürülmüştü; suyun kenarındaki eski, güzel evlerin arasından hiç duman yükselmiyordu.

Osmanlı Eğitimi

Ailesi tarafından arkadaşım Mehmet'e bir kuzu hediye edilmişti ki bana göre kocaman bir koyundu bu. Bütün ev işleri içinde ihtimam gösterilmesi gereken bir işti, kuzu benim gibi herhangi bir yabancıyı gördüğünde hemen panik içinde kaçarak bağlı olduğu ağacın etrafını dönüp, ipine dolaşınca özellikle bahçıvanlar koşarlar ve ona güzel sözler söyleyerek kurtarmaya çalışırlardı. O zamanlar pek çok komşumuzun evlerinde de aynı kuzulardan görülmeye başlandı. Bu davranışın açıklaması Müslüman takvimindeydi. Belirli bir süreden sonra besili bir koyunun gerekli olduğu Bayrama ulaştık. Sonunda bu çok sevdikleri hayvanı yemek zorunda oldukları gerçeği çocuklardan saklanırdı, ya da onlarca biliniyorsa bu gerçek onlar için çok uzak ve anlaşılmazdı. Boğaz'dan geçen vapurlarda, tren istasyonlarında bilet gişesinin önünde bilet alırken kalabalığı kontrol altında tutmak için konulan engellerin olduğu yerlerde, koyunu götürmeye çalışan baba, koyunun sırtını okşayan, ya da tüylerini çekiştiren çocuklardan oluşan aileleri görmek mümkündü. Fakir Türkler ve bütün yerli Hıristiyanlar, kadınlar ve erkekler, uzun zamandır birbirlerinin haklarını gözetmek zorunda olmalarına rağmen, birbirlerinin sıralarına bakmaksızın bilet almak için değişmeyen panik içinde çılgınca kapıya hücum ederlerdi. Bir keresinde, istasyonda böylesine göğüs göğse mücadele esnasında bilet almakta olan bir adama ait talihsiz bir koyunun kaçtığını gördüm. Çocuklarıyla birlikte adam, sonunda kaçan sevgili koyununu yaralanmaktan korumak amacıyla etraftakileri tekmeleyip .mücadele ettiler

Böylece kendi kendime koyunun ailesine kavuştuğunu düşünürken, onu, imparatorluğun uzak bir köşesinden gelmiş, İstanbul'la hiç alakası olmayan genç ve yalnız bir adamın mülkiyetinde görmek hayret vericiydi. Koyun, köprünün altında yüzen bir platformun üzerindeki Haydarpaşa'ya gitmekte olanların bilet aldıkları bekleme salonundaydı. Gözleri kör edici güneş ışıkları altında, önce gördüklerime inanamadım. Derme çatma binanın epey

uzağında yakışıklı, siyah astragandan yapılmış, hilâli parlayan, kalpaklı, askeri üniformasıyla birisi duruyordu. Bu adam kaçmak için sağa sola koşan bu iri koyunu sonunda durdurdu. Adam yabancı gelmedi. Dikkatlice bakarak yaklaştım ve tekrar baktım. İyi bir Arapça ile yapılan içten dualar ve askeri bir selâm sonunda bütün şüpheyi giderdi. Selâmına bir halk selâmıyla karşılık vererek güçlükle yanında bir yer buldum ve koyunun güzelliği ve .sıhhati üzerine kem gözlerden uzak olmasını diledim

Aman!” diye bağırdı. “Benim değil, tedbir almanıza gerek yok, bırakın“ gitsin, Allah şahidimdir ki, ben de istemiyorum onu. Yolculardan biri ”!koyunu bir dakika tutmanı istedi ve iki saattir onunla meşgul oluyorum

Koyunun sahibini tanımıyordu, -bir köylüye benziyordu belki- onu daha önce hiç görmemişti. O adam onun yanına gelerek “Canım, Allah rızası için beni bir dakika bu hayvandan kurtar.” İnsanların Allah’ın adını olur olmaz kullandıklarını bilmesine rağmen, “Allah rızası için” deyince reddedememiş. Ona daha önce kendisine yutturulduğu gibi aynı şekilde gözüne kestirdiği herhangi birine koyunu vermesini önerdim. Fakat cevap “hayır” idi, “çünkü dönünceye kadar hayvana sahip olacağına söz verdim ve sözümü .tutmalıyım” dedi

Onu kendisine ait olmayan koyunla mücadele ederken bırakıp vapurun güvertesine çıktığımda, bir düdükle vapurun kalkacağı ikaz edildi. .Ayrılırken söylediğim sözler: “Tanrım senin ızdırabını dindirsin” idi

Daha sonraki karşılaşmamızda ondan öğrendiğime göre, o dertten yarım saat sonra kurtulmuş. Olayla ilgili en ufak bir kırgınlıktan söz etmediği gibi benden farklı olarak olayı bir şaka olarak da değerlendirmeye razı değildi. Bu olayı, bir sorumluluk eğitimi çerçevesinde, bütün imparatorluğun ihtiyacının sembolü olarak değerlendirdi. Koyunun sahibi fakir ve cahildi; ne zamanın değerini biliyordu, ne de sözüne sadıktı; hâlbuki Arap arkadaşım devlet okullarında eğitim görerek disipline alışmış bir asker olarak bu tür şeylerin önemini öğrenmişti. Bu yüzden, Allah rızası için imparatorluktaki geri kalmış ve yanlış yol gösterilmiş kimselerin temsilcisi olarak başının belası olan bu zavallı adama karşı sözünü tutmuştu. Bu bir gelenek ve eğitim meselesiydi. O adam bundan yoksundu, birincisi bu şaşırmış hayvanı üç

saate yakın tutarak; ikincisi, döndüğünde görevini yapmadığını söyleyerek ona ölünceye kadar unutamayacağı bir ders vermişti. Bunu bir dini lider hevesiyle anlattı. Olayı, devrin asilzadelerinin beynini ateşleyip, kanını coşturan vatanseverliğin göğe çıkartılmış yüksek idealine bağladığı için bu .olay onun hatırasında ne anlamsız, ne de rahatsız ediciydi

Türkiye'de bulunduğum altı ay içerisinde rejimin genç çocuklarını tanıdığım için şanslıydım, ya da bu ülkenin ve İslam'ın geleceği üzerine olan .düşüncelerim şimdiki kadar ümit verici olmamıştı

Batıl inancı olmayan koyu Müslümanlar, görev aşkı ile büyürler, taşıdıkları sorumluluktan gurur duyarlar, kelimelerle anlatılmayacak derecede ülkelerine bağlıdırlar, fesat kokmayan her inanca saygı duyarlar; düşünceli, kendilerinden emin, güvenilir insanlardır. Belki biraz bilgiçlerdir, yabancılara cazip görünecek kadar ciddi havaları vardır ama bu onların yaşadıkları dönemin ve zamanın bir sonucudur. Aynı şartlarda belki hiçbir Türk, küçük bir konuda benim Arap arkadaşım kadar böylesine titiz, kılıkırk yarar cinsten olmazdı. İki ırk arasındaki bu anlayış farkı beni hep şaşırtmıştı; aynı yaş ve eğitimde bir Türk aynı görüşleri aynı şevkle taşır, sözünün .adamı olmak için aynı kararlılıkta olurdu

İngilizlerin Türklerden ümitsiz, heyecansız, yaşama arzularını yitirmiş insanlar olarak bahsetmelerini duyunca, ben onların genç Türklerle hiç karşılaşmadıklarını veya sadece Avrupa'da tahsil görmüş olanlarıyla karşılaştıklarını düşünüyorum. Bu görüşte olmamın sebebi şudur: Hıristiyan olsun, Müslüman olsun, tanıdığım bütün Osmanlı gençleri, bu kadar yakınen konuştukları ilk Avrupalının ben olduğumu söylemişlerdir. Hâlbuki Avrupalıları incelemiş olanları onların olumsuz, ümitsiz görüşlerini İslam dünyasına yöneltmek eğiliminde olmuşlardır. Eski yıllardaki dine dayalı medrese eğitimi, bugünün toplumunun ihtiyaçlarına cevap vermez olmuştur. Yeni İslam eğitimi henüz başlamıştır ama çok sayıdaki eski vakıfları canlandırmada ve yenilerini kurmada ülke çapında karşı koyulamaz bir hızla ilerlemektedir. Avrupalıları yakınen tanımış olan Türk ve Araplar onların yaşama biçimleriyle karşı karşıya kalmışlar ve bir takım yabancı okulların eğitiminden aldıklarını kendi eğitimlerine ilave etmek zorunda

bırakılmışlardır. Bunun sonucu olarak da İslami inançları zayıflatılmıştır. Kendi anladıkları her derecedeki gerçek vatanseverlikle alay eden Avrupa'nın ticaret anlayışı ile donatılmışlardır; birçok durumda hayat boyunca yabancı güçlerin takdirlerini kazanmışlar, çeşitli entrikalarla onların hizmetkârları olmuşlardır. Kâmil Paşa İngiltere'nin dostu idi. Bir başka paşa da Fransa ve Almanya'nın dostu idi. Hiçbiri Türkiye'nin dostu değildi. Türkiye onlara sevgili bir vatan olarak değil de, şu veya bu Avrupalı gücün lütfuyla elde edebilecekleri bir mevki gibi görünüyordu. Türkiye zalim bir despotluğun altında inlerken; bu kimselerin, Osmanlı toplumundan kopmaları için mazeretleri vardı: Gururla söyledikleri "kozmopolitlikleri". O zaman milletin gerçek mevcudiyeti yoktu. Bugün vatan hürdür ve gelişme yolundadır; onların vatanlarını hakir görmelerinde artık hiçbir mazeretleri .yoktur

Meşrutiyetin ilânından bu yana geçen beş yıl, sonu gelmeyen zorluklarla dolu beş yıl zarfında bakın neler oldu. Diktatörün casusları, zenginlerin eşkıyaları silinip süpürüldü; haydutluğa son verildi; esaret kaldırıldı. Kaderciliğin eski çürüklüğünün yerini akıllıca gayretler aldı. Ordu doyuruldu ve giydirildi; bunun sonucunda, eski günlerdeki perişan askerleri itibardan düşüren düzensizlik, bozukluk yok oldu. Eski moda giyinmiş Türklere, hâlâ tuhaf gelen kıyafetteki Avrupalı kadınlar, artık İstanbul çarşılarında, Beyoğlu'ndaki gibi çimdikleme, sıkıştırılma korkusu olmadan dolaşabilmekteler. Yönetimin karanlık köşeleri aydınlığa kavuşmuş; artık saklanacak yer bulamayan fanatiklik gitmiş, aydın vatanseverliğe yol açılmıştır. Bir zamanlar acıklı durumda olan Türk PTT'si ve diğer idari daireler, artık Avrupa ülkelerindeki benzerleriyle mukayese edilir haldedirler. Artık Türkler, öldürülme, hapsedilme korkusu olmadan düşüncelerini söyleyebilmekteler ve yazabilmekteler. Hükümetten özel izin almadan İstanbul'dan İzmit'e gidebilmekteler. Her yönde kalkınma ve yenilik var. Her şey beş senede! Gene de Beyoğlu Halkı, hiçbir şey yapılmadığını söyleyeceklerdir size. Bu, belki de, yapılmayı bekleyen işlerin yanında, yapılanların bir işe yaramadığını düşünmelerindendir. Ama bana

göre, böyle davranmalarının nedeni Türkleri tanımamalarından ve ülkenin .nasıl kurtarılacağı koşullarını dikkate almamalarındandır

Kadıköy vapuruna bilet satılan kulübenin yanındaki parmaklıklara dayanmış, yüzen platform ile iskele arasında gidip gelen küçük kayıkların çıkardıkları hışırtıları, çalkantıları seyrediyordum; su izdihamın arasından arada bir ani pırıltılar halinde ancak görülebiliyordu. Birden, arkamdan ?yaklaşan birisi Arapça seslendi: Nasılsın? Arabistan’dan ne haberler var

Bakanlıkların birinde çalışan, pek az tanıdığım, genç bir memurdu. Fransızcayı iyi konuşurdu, Arapçası berbattı. Bir akşam trende bir konuşmamızda ben Türklerin Fransızcadan çok Arapçayı öğrenmeleri gerektiğini söylediğimden beri ne zaman bana rastlasa sanki o zaman dediklerimden etkilenmiş gibi Arapçasını göstermeye çalışırdı ama arada bir Türkçeye kaçardı ki, bu bana daha iyi gelirdi. Vapura gidip gitmediğimi sordu; öyle olduğunu söyleyince vapurun yeni geldiğini söyledi. Hemen vapura binip kalabalıktan önce yerlerimizi seçebilirmişiz. Daha önceki karşılaşmalarımızda ondaki muzip, pervasız hava dikkatimi çekerdi; ama bugün bitik, fevkalâde meyus bir hali vardı. Konuşması da yeis doluydu. Ben her şeyin Türkler için iyiye gittiğini söyleyince omuz silkerek cevap :verdi

Ne fark eder? Bitmişiz biz! Bize ümit vermek, ölümümüzü“ geciktirmekten başka nedir? Ben şimdi buradayım görüyorsun beni. En iyi tahsili yaptım. Fransızcayı, Almancayı akıcı konuşurum. Şunu söyleyebilirim ki, herhangi bir Fransız kadar aydınım. Ama ne fayda! Geçmişim, ümit dolu olmalıymış. Ama benim için ümit var mı? Hep aynıyız; hedefsiz, başıboşuz; bildiklerimizi hayata uygulayamıyoruz. ”.Hareketlerimizde tutarsızız, kararlı değiliz, hiçbir idealimiz yok

Bu söylediklerinden anladım ki, dostum bir Liberal’di çünkü inkılâp hareketindeki büyük teşebbüsleri başarısızlıkla sonuçlandığından beri hepsi arasıra böyle konuşurdu. Hem, Türk halkı için saydığı özellikler, tanıdığım .İttihatçıların saydıklarına benzemiyordu

.Ne oldu bize böyle?” dedi edebiyat yapmak istercesine“

Bana kalırsa, asla olamayacağınız bir şeyi, yani aklı başında birinin arzu“ etmeyeceği bir şeyi olmaya, Avrupalı olmaya çalışıyorsunuz” diye sözünü kesince, şu cevabı verdi: “Hayır, o değil. Sebep, evlerde, özel hayatımızda yaşadığımız kötü hayattır. Bizim Türk kadınını bir bilseniz –cahilliklerini, ”...!kibirlerini, dar kafalılıklarını

Onlar hakkında ben de bir şeyler biliyordum, onun söylediklerinden daha çoğunu duymuştum. Onları genelde sevimli, itaatkâr fakat ince ruhlu, Batının kadınlarından daha az darkafalı biliyordum, ama sözünü kesmek .istemedim

Bizim de sizin gibi aydın, tahsilli, zarif, bizi anlayan, bizim aydınca“ ilgilerimize, meraklarımıza katılan eşlerimiz olsaydı, biz de erkek olabilirdik. Bir neyiz? Sıfır bile değiliz. Okula gidiyoruz, ne varsa öğreniyoruz, işimizde çalışıyoruz. Elimize ne geçiyor? Sizi temin ederim, ev hayatı hepimizi mahvediyor. Kadınlarımızda anlayışın zerresi yok. Medeniyetten, zerafetten nasiplerini almamışlar. Bu değişmeden adam olamayız ve sorarım size, böyle inatçı, fanatik kadınlarla nasıl ”?değiştireceğiz

Açık bir heyecanla konuşuyordu; hatta bir ara gözlerinden bir damla yaş yuvarlanır gibi geldi bana. Vapur, akşam dairelerinden çıkıp evlerine giden memurlarla dolarken o, birçok tanıdığı ile selamlaştı. Her zaman arkadaşları arasında en neşelisi iken, bu akşam suratı asıktı; resmi selamlaşmalardan sonra kendisini gazetesinin arkasına gizleyip hiç konuşmadı. Boğaz’ın ortasına gelinceye kadar ben de aynısını yaptım. Her zamanki gibi, Beykoz’a doğru uçuşan, bilmem kaçıncı defa parlak mavi suları yalayıp yükselen martıları seyrettim. Baktım, komşum zavallı Turgut Bey de onları seyrediyordu. Kabahat işlediler diye bu kuşları günahkâr ruhlara dönüştürüp bu sulara atıveren efsaneyi mi düşünüyordu? Bugünün güzel Türk hanımlarının hemencecik çuvallara konup boğulmalarını, onların yerine ?İngiliz kadınlarını ithal etmeyi mi düşünüyordu

Haydarpaşa’da istasyona çıkan geniş, beyaz merdivenleri çıkarken, kalabalıkta bir kere daha yanıma geldi, konuşmamız sanki hiç kesilmemiş .dibi devam etti

Ya dinimiz! Ne kadar cahilce, ne kadar geri kalmış! Ne zaman ilerleme“ aramışsak bizi engellemiş. Bir Luther’e şiddetle ihtiyacımız var. Bütün hukuk sistemimiz eski ve engelleyici. Hükümetimiz çocukça ve Avrupa’nın maskarası. Bizi ancak siz kurtarırsınız, efendim. A’dan Z’ye çürümüşüz biz, ”.itibarımız kalmamış bitmişiz

Ben, gülerek, İngiltere’de de çok sayıda insanın aynı şeyleri düşündüğünü söyleyince daha da canı sıkıldı; galiba o yüzden trende yanımda oturmaktan vazgeçti. İlk vagona beni yalnız bindirdi, tanıdığım bazı insanlarla karşılaştım orada, zavallı Turgut Bey’i ve üzüntüsünü unutmuştum. Misket .Hanım’ın Bahçesine geldiğimizde bir grup Türk arkadaşım beni karşıladı

”?Bugün neler yaptınız bakalım“

Basit olayları büyütmek âdetimle eğlendikleri için soruya kimse bir cevap beklemedi. Kadınlar konuşmalarına devam ettiler. Erkeklerden bir tanesi yanıma geldi. Ona zavallı arkadaşımdan, Türk Kadınlarına duyduğu .nefretten, memleket hakkındaki ümitsizliğinden bahsettim

:Muhatabım güldü

Canı sıkkındır. Ev halidir. Evlilik hayatının gaileleri, vs. Dünyanın“ hemen her yerinde hemen hemen aynıdır. Bazıları şanssızdır ve düzeni suçlarlar. Bazıları mutludur, her şeyi iyi bulurlar. Paris’e ya da Pekin’e gidin, eminim burada gördüğünüz görüş farklılıklarını oralarda da ”.bulacaksınız

Karısını gruptan çağırıp sordu: “Turgut Bey bugünlerde karısıyla veya ”?akrabalarıyla kavga etti mi, biliyor musun

Tabii, cevap “Hangi Turgut?” oldu. Hangi Turgut’tan bahsettiğimi anlayınca bir şeylerin olduğunu düşünür gibi yaptı ama Turgut’un karısının arkadaşı olduğundan başka bir şey söylemedi; son derece iyi büyütülmüş ve eğitilmiş bir kızmış ama biraz kibirliymiş çünkü çok iyi bir aileden geliyormuş. Kocası, son günlerde kavga edip etmediklerini düşünmesini istedi. Ben karısının benim için zahmete girmemesini isteyince, bu yaşa geldim de bir kadının en büyük zevkinin başka kadınların işlerini araştırmak olduğunu öğrenip öğrenmediğini sordu. Orada, yanımızda duran, masum görünüşlü, sevimli hanımın, kafasında her Türk ailesinin sırrını taşıdığını ve

daha başka bölümler eklemeye hazır olduğunu anlattı. Esrarengiz şekilde gülüp duran bayan, onun dediklerini bir kelimesine bile inanmamamı isteyerek, zekice bir hazır cevaplılıkla, erkeklerin merakının kadınları, bu durumda olduğu gibi, araştırmalara sevkettiğini söyledi. Merakımızın sebebini sordu. Genç adamın bana anlattığı şeyler, kadının kocası tarafından açıklandı; bunun üzerine kadın bilmek istediklerimizin hepsini anlattı. Turgut’un karısının kibirli olduğunu öğrenince, “çok iyi ailelerden” gelen kızlarla evlenen tanıdığım erkeklerin başından geçen evlilik maceralarından hareket ederek, memnuniyetsizliğinin ciddi bir sebebi olabileceğini düşünmüştüm. Bir arkadaşım, eski rejimin bir paşası, bir vezirin kızıyla ister istemez evlenmiş; kız, havasıyla, kıskançlığıyla, ona bir hademe gibi muamelesiyle, onu hayattan nefret ettirmişti. Karısına duyduğu hisler, tabii, intikam almaya yönelmişti. İhtilâl gelip de kızın akrabaları ona zarar veremeyecek durumlara düşünce, hemen onu boşadı. Boşanmadan birkaç ay sonra ona bir bohça getirdiler. Bohçada yeni doğmuş bir bebek ve bir kâğıt ”.vardı. Kâğıtta şöyle deniyordu: “Bu senin; çok şükür senden kurtuldum

Eğer Turgut Bey böyle bir dişi kaplan ile evli olmuş olsaydı, ona acıyacak, üzüntüsünü anlayacaktım. Ama onun durumu biraz farklı gibiydi. Bizi aydınlatan hanım alaycı bir tonla devam etti: “Karısı belki ona lâyık değildir, ama sonra bu bir sevgi oyunu oldu ve kadın kusuru kendinde aradı. Bir müddet önce, kocasının kumarbaz olduğunu öğrendi. Beyoğlu’nda sık sık kaçamaklar yaptığı gecelerde, bakanlıktaki işleri yüzünden geç vakitlere kaldığı şeklinde yalanlar söylerdi. Kocasını azarlardı; o da düzeleceğine dair söz verirdi. İki gece önce eve hiç gelmedi. Kadın sabahleyin araştırma yaptı; İstanbul’a bakanlığa adam gönderdi, haber almak için şehre kendi gitti, ama geçen akşama kadar hiçbir şey öğrenemedi. O gece eve acınacak halde gelmişti. Kadın çok kızmış ve tabii ondan utanmıştı. Boşanma davası açmakla tehdit etmiş ama sonunda affetmişti. Bir kadın tarafından azarlanmak şüphesiz onun erkeklik haysiyetine dokunmuştu. Türkiye devleti ve biz kadınlar hakkında öyle konuşmasının sebebi odur. Ciddi bir konuda hiç kafa yormamış, ahlâksız, alçak bir adam. Zavallı memleketimiz ”.hakkındaki görüşlerinin değerini varın siz yargılayın

Bazı Avrupalıların, Türklerin Türkiye hakkında ümitlerini kaybettiklerini, mahvolduklarını ve dejenere olduklarını itiraf ettiklerini söylediğini duyabilirsiniz. Bütün bu teorisyenlere, zavallı Turgut Bey’in hikâyesini .öğrenmelerini tavsiye ederim

Bir önceki bölümde Türklerin evliliği konusunda geçen “eş seçimi” kelimesi İngiliz okuyucuyu hayrete düşürebilir. Batı eğitimi görmüş yetişkin Türkler arasında, bir kadının tanıdık erkek çevresinin aile ve yakın çevre sınırları dışına nasıl taştığını zaten izah etmiş bulunuyorum. Ve böylece sıra, günümüz Türk kızının örf ve adetleri çiğnemeden, bazen sağlıklı bir evlilik yapabilmesi aşamasına gelmiştir. Bulunduğum yerde, birbirini iyi tanıyan iki gencin İngiliz usulünden biraz farklı bir tanışma olayına şahit oldum. Düğünlerindeki koltuk olma ve gelinin yüzünü açma adetlerinin aslında hiçbir anlamı yoktu. Bu sahneyi gülerek başlattılar ve konuşmalar canlılığını kaybedince de bu faslı eğlence olsun diye tekrarladılar. Misket Hanım’ın belirttiği gibi, evlilikleri oldukça alafranga idi; ertesi günü de gelinle damat .Riviera’ya balayına çıktılar

Anlayışlı bir arkadaşım kızının kendi seçtiği bir gençle evlenmesine oğlanı beğenmediği halde razı oldu. Bu tip evlilik anlattığına göre Veli için bir bakıma yararlı idi. Buna göre evliliğin kötü gitmesi halinde kız velisini hiçbir şekilde suçlayamayacaktı; hâlbuki eski usul nişanlanarak evlenmede kız, mutsuz olması halinde velisinden sürekli olarak her türlü yardım ve destek talep ediyordu. Belirli bir eğitim görmüş kızlar, tanımadıkları ayrıca kendilerini bekleyen para ve diğer ilginç yaşama imkânlarına sahip olmayan erkeklerle evlenmeyi bir gurur meselesi yapıyordu. Hayat boyu edindiği tecrübelerine göre, erken evliliğin mutluluk getirme şansı yok denecek kadar .az

Sıkı bir gözetim altında bulundurulsa da Türk kızı, düğünden önce sözlüsünü görebiliyor, çok kısıtlı da olsa onunla buluşup tanışma imkânı bulabiliyordu. İlk iş olarak, bir kadının aracılığı ile erkeğin ya bir çiçekle ya da kızın gönderdiği bir giysiyle geçerken kızın görebileceği yer ve zamanı belirleniyordu. Bundan sonraki buluşma yeri, kızın bir arkadaşı veya hizmetçi kadın olmaksızın başı örtülü olarak dolaşabileceği bir mezarlık

olabilirdi. Meselâ, her şeyi acayip, esrarengiz, denizin derinliğine gömülmüşçesine hayattan uzak gösteren koca sedir ağaçlarının bulunduğu Üsküdar mezarlığından daha romantik bir yer tasavvur etmek mümkün olamazdı. Dar ve adam boyundan uzun mezar başlıkları burada dolaşmayı oldukça zorlaştırıyordu. Yer yer asırlık sedir ağaçlarının yarı gövdesine çıkan önemli türbeler ve kubbeli küp biçimli kabirlerin etrafında kümelenmiş sessizce sallanan hayalet tipi şeyler göze çarpıyordu. Gerçek görünümü ile eski bir antika eserin gövdesini andıran mezar başlıklarıyla kilometrelerce uzanan bu büyük mezarlık, karanlığı ve tuhaflığıyla Türk sevgililerin aşkta tam aradığı ortama sahipti. Birçok kız, evleneceği genci belirli bir .mesafeden görebiliyordu

Bir gün Misket Hanım, prenseslerin eşlerini nasıl seçtiğini, bizi neşelendirerek baştan sonra şöyle anlattı: Belirli sayıda genç damat adayının fotoğrafı sette oturan evlenecek kısa sunulur, o da bunları birer birer alıp inceler ve görüşünü yanındaki kadınlara bildirir. Bazen bunların hepsini de sevimsiz veya denginin çok altında bularak geriye iade edip –çünkü evlilik çağına gelmiş her Türk kızı, genelde uzun boylu erkeklerden hoşlanır, güçlü birisiyle evlenmek ister- başka bir grup damat adayını görmek isteyebilir. Hoşuna giden birini buldu mu, bunu açıkça söyler ve genci bizzat yakından tanımak için kendisine gösterilmesini, otağının önünden geçmesini, ata binmesini, koşmasını, hatta atlayıp sıçramasını ister. Beğenmediği herhangi bir yönünü bulursa, ondan vazgeçip başka birisini ister. Bazen de seçilen damat adayı, sunulan liste dışında tesadüfen kompartımandan veya başka bir yerden gördüğü birisi olabilir. Bir defasında bu seçilen aday, tanıdığım evli ve iki çocuk babası birisi idi; buna rağmen prenses onunla evlenmeye ısrar etti. Erkek sadece eşini ve çocuklarını bir kenarda tutmak zorundaydı, sadece ara sıra gidip onları görebilirdi. Adam bir hayli sıkılmasına rağmen bu isteğe uymak zorundaydı ve sonunda da bildiğim kadarıyla mutlu oldu. .Prenses de çocuklarıyla ve kumasıyla güzelce geçinip gitti

Fransız tarzında düşünen bazı Türkler, yeni bir İslâmi düzenin ortaya konmasında birçok eski dini kural ve hükümleri yetersiz görmekteler. Meselâ, zavallı Turgut, “Bir Luther’e ihtiyacımız var” feryadıyla yanıp

tutuşuyordu. Ona göre; Türklerin Müslüman olarak Arapçayla dua etmelerinde ve diğer dini vecibelerini yerine getirmelerinde hiçbir avantajları yoktu. Protestanların da daha önce sıkıntısını çektiği –İslâm Sahabelerinin de çekmiş olması gereken ve peygamberin yeryüzünde en çok nefret ettiği- bu mantıksızlık, papazlıkta olduğu gibi özel ihtisas yapmış yetenekli kişilere yetki verilmesiyle giderildi. Arap ülkelerinde böyle bir mesele söz konusu değildir. İbadetlerin büyük bir kısmının Türkçe ile yapılamayacağına veya günümüz hocasının dini eğitim görmüş sade bir insan olarak gerçek Müslüman statüsüne geçemeyeceğine ya da her ne şekilde olursa olsun amaca daha iyi hizmet edemeyeceğine dair hiçbir dini hüküm bulunmamaktadır. Genelde böyle bir reform isteği o kadar zayıf bir ihtimal ki, yapılacak en küçük bir değişiklik kesinlikle Türklerin büyük bir .çoğunluğunun şiddetli tepkisine sebep olur

Yeri geldiğinde reformcu Türklerden hocaların genelde değişiklikten yana olmadıklarını duydum. Ancak Türkiye'de bulunduğum süre içinde, İslâm Dinini ve bilginlerini seven birçok hocayla konuştum ve bunların hiç de söylendiği gibi olmadıklarını gördüm. Konuşmalarında yer alan düşüncelerinden hiçbir şekilde reaksiyoncu oldukları hükmüne varılamaz. Meselâ, hepsi de Müslüman Rusların durumuna temas ederek kadınlara İslâmiyet'in getirdiği tüm hakların verilmesinden yana, hepsi de kadınların daha iyi bir şekilde eğitilmelerinin ülkenin başta gelen ihtiyaçlarından biri olduğu görüşünde. İnsan, İngiliz Kilisesinin en küçük, gelip geçici bir isteğe veya yerli yersiz fikirlere tolerans göstereceğini düşünebiliyorsa, o zaman onarlın hiç biri zerre kadar müsamahakâr değildir. Birkaç politik düşünür dışında, oturup yeni fikirleri tartıştığım hemen herkesin sadece açıkça zararlı ve akla mantığa uymayan şeyleri kabul etmedikleri görülüyordu. Bu kişilerin güzel tasavvur edildiği halde, aslında kötü ve zararlı olan şeyler dışında, gelişmeye karşı olmaktan çok uzak olduklarını söyleyebilirim. Bunlar, .tedbirli davranmanın ve çok sabırlı olmanın gereğine büyük önem veriyorlar

Bu konudaki düşüncelerimi açıklarken, bir İttihatçı "Sabır zaman ister, bize bu zaman veriliyor mu?", "Avrupalının tehdidi anidir, hasta iyileşmeye yüztuttuğu an; doktorlar, katiller gibi onu öldürmeye âdeta yemin ederler.

Bekledikleri tek şey, hastanın rızası ve iznidir. “Böyle tehdit altında düşünecek zaman bulabilir miyiz? Aklımıza en uygun olanını bulup .karşımızdakilere etkili bir biçimde anlatmamız gerekmez mi?” dedi

Gerçekten, bütün Avrupa tarafından hor görülen Türklere sabır ve tartışma kavramlarını anlatmak bir Avrupalı olarak benim için de gülünç bir şeydi. Aynı şekilde hocalar da tartışmalarında haklıydılar. Böyle bir zamanda cahil, dini önyargılı birini gücendirmek; doğru olsa bile çok fazla ileri gitmek .halkın yediğini midesinden çekip çıkarmak gibi bir şey olurdu

Bazı yenilikler yapmak istediğimizde belirli güçlerin elçilerinin buna ne“ biçim kızgınlıklarla karşı çıktıklarını bilseydiniz, niyetlerinin düşmanca .oluşundan hiç şüpheniz olmazdı”, diye arkadaşım ilave etti

Bu düşmanlığın Türkiye dışında benimsendiğine ve o ülkenin gerçek değerini ortaya koyduğuna, hatta Türkiye’ye gelişmesi sırasında karşılaştığı zorluklarda sempatilerini bile esirgeyenlerin bu hatalarını giderebilmek için diplomatik yolları denediğine, şüphem yoktu. Bu güçlerin, Türkiye aleyhine yönelik gizli kararlarıyla mevcut sempatiyi olumsuz yönde etkiledikleri ileri sürülmektedir. Bunlar, sempatilerini en küçük bir maddi menfaat umdukları her hangi bir doğrultuda yönlendirirler. Böyle görüşlerin, kaba politika sahnesi dışında meşru sayılabilecek hiçbir tarafı yoktur. Toplumsal olmamakla birlikte, yine de savaşan bir kahraman adalet adına alkışlanmaktadır. Burada diplomasiye aykırı bir gerçekten söz edebiliriz: Bugün Türk Devleti, tarihinin geçmiş herhangi bir döneminde olduğundan, hatta herhangi bir Avrupa ülkesinden daha ümitle geleceğe bakmaktadır. Sık sık duyduğumuz ümitsizliği, Avrupa’nın doymak bilmez bakışlarındadır, .başka yerde değil

İslâmiyet, bu dine gerçekten bağlı olanlar arasından, bir kısmı tarafından bile öylesine çarpıtılarak tanıtılmış ki (1) Hıristiyanlıktan daha az toleranslı olmadığını ve medeniyetin gelişmesine hiçbir engel teşkil etmediğini (2) .söylerken acaba gülünç duruma düşüyor muyum diye merak ediyorum

Birinci iddiama, yetkili Hıristiyanlar tarafından yazılmış büyük kitaplardan parçalarla, hatta Kur’an-ı Kerim’den ayetlerle karşı çıkabilir. Ancak Kur’an baştan sonra incelenerek bu konuya ilişkin toleransın

olabileceği ve olamayacağı durumları içeren ayetler bir araya toplandığında; İslâmiyet'in, Yahudilikten ve Hıristiyanlıktan hiç de daha az toleranslı olmadığı görülür. Ayrıca Şeyh-ûl-İslâmların ve kadıların verdikleri fetvaların, bu geniş toleransa dayandırıldığı ve şimdi sözde karanlık bulutlara bürünmüş aşırı fanatizminde Hıristiyanların Müslümanlara saldırısı ve barışı ile uyumlu olduğu anlaşılır. Zaten bütün meselenin özü de budur. :Bilgisi derin bir şeyh, bu konuda bana şunları anlattı

Müslümanları seven ve inançlarına saygı gösteren bir Hıristiyan'a,“ gerçek iman sahibi kişiler tarafından her yerde bir Müslüman gibi saygı gösterilmesi gerekir. O, bizimle aynı yolun yolcusudur, onu küçümsemek veya ona saygısızca davranmak günahtır.” Kuran'dan da iki ayet okudu: Biri, böyle bir Hıristiyan'ın Müslümanlarla bir arada ibadet edebileceği :hakkında, diğeri de şöyle

Allah bizim de yaratıcımız, sizin de. Bizimle sizin aranızda kavgaya yer“ yoktur, ikimiz de O'na hesap vereceğiz, sizin de bizim de dönüşümüz ”.O'nadır

Bu görüşün, gerçek Müslümanlar tarafından aynen benimsendiğine dair birçok misal verebilirim, hâlbuki İncil'de, Sürümüze yabancı olan koyun bizim değildir”, “Bize karşı olmayan bizden yanadır” yer almaktadır, ancak birçok Hıristiyan bunu görmezlikten gelmektedir. Müslümanlara açıktan nefret duyan veya düşmanlık besleyen bir Hıristiyan, elbette düşmanca muamele görecektir. Müslümanlığın Hıristiyanlığa hoşgörüsüzlüğü teoride de pratikte de bundan ibarettir ki, bu da Hıristiyanların Müslümanlara duyduğu kin ve nefretin bir tepki ve dolaylı karşılığıdır. Müslümanların, Doğulu Hıristiyanların birçoğundan manevi yönden daha aydın ve olgun olduklarını söylediğimde sanırım çok az kişi bana karşı olacaktır ki, bu da .ikinci iddiamın doğruluğuna bir delildir: İslâmiyet gelişmeye engel değildir

İslâm ve Terâkki

İslâmiyet, sıcak iklimlerde yaşayan insanların sahip olduğu ortak karakter özelliğinden dolayı tenkide uğramıştır. Şayet bugün İslâm ülkelerinde yaşayan Hıristiyanlar, orada yaşayan Müslümanlardan daha enerjikse, bu onların dini inançlarından değil ayrı ırklara mensup olmalarındandır. Şahsi kanaatime göre, Hıristiyanların eleştirisi, gerçeklerden tamamen uzak, propaganda amacı güden boş bir saplantıdan başka bir şey değildir. Müslümanlar bugüne kadar enerjilerini savaşta ve geleneksel tarım işlerinde harcarken, ihtilal yıllarına kadar mecburi askerlik mükellefiyeti olmayan Hıristiyanlar, ticarete ve güzel sanatlara yöneliyordu. Çok eski yıllarda saldırganlığı bırakmalarına rağmen, Müslümanlar bugüne kadar pek az barış görmüşlerdir. Şurası da hatırlanmalı ki, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Müslüman Türkler; hükümetin, Avrupa'dan gelecek saldırılardan memleketi korumakla meşgul olması sebebiyle bir hayli ihmal edilmiştir. Buna karşılık Hıristiyan azınlıklar, misyonerler tarafından ilgi görmüş, bu devletlerin elçilerince desteklenmişlerdir. Bütün bu hususlarla birlikte, hızla artan enerjisini ve ihtilâlden sonraki teşebbüs ruhunu hesaba katınca; Müslüman Türklerin, barış içinde ve adaletli bir yönetimle ticari sahada olmasa da dürüstlük icap ettiren diğer bütün işlerde Hıristiyanlardan daha üstün olduklarına inanıyorum. Beyaz ırka mensup Türklerin İslâm dünyasını oluşturan diğer ırklardan teşekkül etmiş milletlere bir üstünlüğü vardır. Türkler, aklın geleneklere yön verdiğini kabul eden Hanefi mezhebine mensupken; meselâ, çoğunluğu Şafiî olan Mısırlıların bu konudaki düşünceleri tabiî olarak farklıdır. Buradan Türklerin Avrupalıları diğer İslâm milletlerinden daha iyi anlayabilecek kapasiteye sahip olduklarını söyleyebiliriz. Bütün Doğu Müslüman âlemi kalkınıyor ve daha da hızlı kalkınmaya Hıristiyanlığın etkisinden çok İslâmiyet'in etkisinde devam edecektir. Türkiye'nin kalkınması engellenirse, o zaman Avrupa'nın ileride Türklerden daha az toleranslı bir Arap İmparatorluğu çemberinde kalması kaçınılmaz olur. Arapları gerçekten sevmekle ve birçok meziyetlerine saygı duymakla birlikte, düşüncelerinde gördüğüm farklılıktan dolayı Türklerin daha uzun yıllar İslâm dünyasının lideri olarak kalmasını, Avrupa'nın da geleceği açısından faydalı buluyorum. Ne yazık ki, Avrupa'nın böyle bir

lideri yok, kime ve nasıl güveneceksin? Türkler, “Kader” inancını, “Kısmettir”, “Kısmetimdir” ve bunun gibi daha birçok anlamlarda ifade ederler. Aslında “Kadere iman”, dinlerinin temel prensiplerinden biridir. Buna göre bütün Müslümanlar herkesin kaderinin Allah tarafından tayin edilmiş olduğuna inanır, Hıristiyanlar da aynı şeye inanırlar. Yaşadığımız dünya her insanın kaderinde, madde olarak önemli rol oynasa da insanın kaderi kıyamet gününe kadar bilinmez. Bu inanç, hareket ve girişim gücünü, Hıristiyanların kişisel özveride bulunma doktrininden daha fazla etkilemez. Kur’an-ı Kerim’de bildiğim bir ayet var: “Her nefs kendi yaptığından sorumludur, kimse kimsenin yükünü çekmez.” Bunu bazı yorumcular, “biri diğerinin yükünü çeker” biçiminde değerlendirmiştir. Kuran-ı Kerim’in birçok ayetinde bütün inananların kardeşliğinden, zekâttan ve karşılıklı yardımlaşmadan bahsedilirken; herkesin yaptıklarından Kıyamet Günü hesaba çekileceğini açıkça belirten bu ayetten, parçaya göre böyle bir anlam çıkarmak mümkün değildir. Her zaman belirttiğim gibi İslâmiyet’e mal edilen başarısızlıklar, aslında ya Müslümanların tesadüfen yaşamakta oldukları iklim bölgesinden, ya da barış gayretlerini olumsuz yönde etkileyen despotluktan –bunun daha fazla gerçek payı olduğuna inanıyorum- kaynaklanmaktadır. Her yıl Haydarpaşa Limanından ihraç edilmekte olan – nüfusun hemen hepsini Türklerin oluşturduğu Anadolu topraklarında yetiştirilen – hububat miktarındaki artış, yüce Türk Milletinin tembel bir ırka mensup olmadığının açık bir delilidir. Türk köylüsü son derece çalışkandır ve başka tarımcıları hayal kırıklığına uğratacak ağır şartlar altında bile, yılmadan çalışmaya devam etmiştir. Fakat zamanla belirli çalışma şekillerinde değişiklikler yaptıkları, düşüncelerini birleştirerek yeni teşebbüslerde bulundukları olmuş ve sonuç olarak da bazen maddi kayıplara uğramışlardır. Ne var ki, “Kısmetim bu kadarmış”, “Allah’ın takdiri böyleymiş” diyerek, buna aldırmazlar. Böylece daha iyi yaşayabilmek için Allah’ın lütfettiği bütün nimetlerden en iyi şekilde yararlanma imkânlarına sahip olacak kadar gerçek kaderlerinin maddi sahasını aslına uygun hale .getirmişlerdir. Bu gelişmede Türkler, İslâmiyet’ten yararlanmıştır

İş işe başlamakla olur. Reformcuların en büyük hedefi, öncelikle okulları yeniden organize etmek kadar, fakir Müslümanların hem zenginlerin hem de kendilerinin birbirine yardımıyla hızla kalkınıp sorumlu ve hür teşebbüs sahibi vatandaş durumuna getirilmelerinde yardımcı olacak mahalli idareler kurmak oldu. Misket Hanım'ın bahçe kapısından geçip güzel akasya ağaçlarıyla kaplı bulvara inen yol, bozuk ve birikintilerle kaplı ve yirmi yılı aşkın bir süredir bozukluğundan gizli gizli yakınan insanların oturmakta olduğu otuz kadar köşke, giden tek yoldu. Bu kişilere işi bizzat kendilerinin almaları gerektiğini tavsiye ettiğimde, şaşkın şaşkın yüzüme bakarak bu işin kendi işleri olmadığını söylediler. Gerçek şu ki, Abdülhamid devri olsaydı bu, onların görevi olmayabilirdi; çünkü o devirde konuyla doğrudan ilgisi olmayan her hangi bir yetkili bile soruna gereken önemi verirdi. Ancak şimdi kalkınmaya önem veren hükümet, elinden gelenin fazlasını yapıyor, kendisinin de yardıma ihtiyacı var, bu bakımdan "bu benim işim değil" .demek gerçekten gülünç bir şey

Yine bütün çöpleri bahçe duvarı dışına çıkarıp her hangi bir kenara veya yol üzerine dökmek bir gelenekti burada. Bu geleneğe birçok bahçıvanı olan zenginler bile uyuyordu. Bahçeleri, içerden mis gibi güzellikten etrafa atılan çöpler dışardan gelip geçenleri rahatsız ediyordu. Sorumlulukları bitiyordu burada… Çöpler kokuyor, oradan geçen bahçe sahipleri de belediyeyi zararlı çöpleri orada kendi haline bırakmaktan dolayı suçluyordu: "Medeni ülkeler, her gün görevlilerini göndererek çöpleri alıp götürürler", diye yakınırlardı. Kirlenen yolları temizlemek ve bozuk yerlerini onarmak üzere süpürge ve küreğiyle bahçesi dışına çıkan ve diğer komşularla işbirliği imkânlarını araştıran maalesef burada oturan tek aile, Misket Hanım ve uşaklarıydı. İttihatçı danışmanıma böyle misâller verince sabırsızlıkla köpürmeye başladı: "Bunlar zenginleri ilgilendirir. Zenginlerden ümidimizi kestik, artık onlar faydasızdır." Fakat yoksullar çok farklı. Bunların arasında hem enerjik hem de toplum şuuru gelişmiş kişiler bulunmaktadır –kalkınmamışlar, doğru, ancak yine de her şey ortada." Yoksullar arasında da bazı tanıdıklarım vardı, onların enerjik ve toplum şuuru gelişmiş insanlar olduklarını kabul ederken, zenginlerden ümit kestiklerini inandırıcı bulmuyordum.

Abdülhamit’in tahttan indirilmesiyle hâlâ üzgün olan varlıklı kişilerin, yeni yönetimin kendilerinden talep etmesi halinde yine büyük işler başarabileceklerine inanıyordum; bu da yoksulların ihtiyaç duyduğu güç ve desteği plânlı bir şekilde sağlayacak mahallî teşkilatların yeniden kurulmasıyla mümkün olacaktı. Zavallı Müslümanlar, kendi arkadaş gurupları ve köyleri dışında, sahtekârlık ve kanun dışı baskı korkusunun devam ettiği inancını hâlâ muhafaza etmekteler. Tren büyük bir ihtimalle vaktinden bir saat önce hareket edecek, vapur da aptalca bir amaçla onları almadan gidecek, arkadaşları da bunların her amacını engelleme peşindeler. Geçmişin adaletsizliği yüzünden, dış dünya görüşleri öyle sinsi bir düşmanlık şeklini almıştı ki, bundan insanı ancak gücü ve çevikliği kurtarabilirdi. Bir gün eşim, Haydarpaşa’dan İstanbul’a hareket edecek vapura binerken, kalabalık bir gurubun sıkışıklığı arasında sıkıntılı anlar yaşadı. Akılsızca iskele tahtasının ortasında durup bunları tenkit edeyim derken, bir hamalın taşıdığı bacaklarından aşağı sarkan büyük bir yatağın kendisine çarpmasıyla az kalsın suya düşüyordu. Kendi ayaklarından başka bir şey göremeyen bu hamal, kimseyi hesaba katmadan olanca hızıyla ilerliyordu. Bu olayı daha sonra Misket Hanımlarda anlatırken, orada :bulunan bir Türk kadını büyük bir ciddiyetle şunları söyledi

Kurtulmuş olmanızı gerçekten kutlarım, hanım; çünkü eğer suya“ düşseydiniz, büyük bir ihtimalle, inanıyorum ki, kurtarmak için kimse size ”.elini uzatmayacaktı

Üç kadının bir gurup kayıkçı arasında boğuluşu ile ilgili bir anısını anlattı.

Ben de, kırda birlikte dolaşırken arkadaşı aniden eski bir su kuyusuna veya Kudüs’ün taşra kesiminde pek sık rastlanan bir sarnıca düşen bir Arap :hakkında bildiğim bir hikâye ile cevap verdim

Arap, ne yardıma koşmayı düşünür, ne arkadaşının o anda sağ olup olmadığını öğrenmek için bir an duraklar, ne de en ufak bir ürperti hisseder; sadece gözlerini inançlı bir şekilde semaya kaldırıp, “Lâ havle velâ kuvvete illâ billahilâliyyilâzim” (Kuvvet ve Kudret ancak Allah Zülcelâl Hazretlerindedir) der ve rahatça yoluna devam eder. Onu yine de mükemmel ve iyi kalpli bir insan olarak kabul ediyorum. Bu esrarengiz dünyada her

şeyin sadece bir kader meselesi olduğuna inanıyordu. “Biz daha hayattayken ölüyüz”, onun olaylardan bahsederken, sahip olduğu tek düşüncesiydi. Olayları olduğu gibi, değiştirilemez, kaderin gerçekleşmesi biçiminde kabul .ediyordu

Türk kadını, hikâyeme güldü ve şunu söyledi: “Fakat Türkler farlıdır. Bizim milletimiz senin Arap gibi öyle vurdumduymaz değildir. Onların boğulanları kurtarma konusundaki cesaretleri geçmişte Allah’ın işine karışma korkusundan kırılmıştır. Aralarında hâlâ kurtarma temalı birçok talihsiz hikâyeler anlatılmaktadır. Bunların farksızlığı sanırım eski mutsuz günlerin mirasından başka bir şey değildir. Ve müsaade ederseniz şunu da belirtmek isterim ki, iskelenin hemen yanı başında üç kızın boğulmasına .seyirci kaldıklarını anlattığım kayıkçıların birçoğu Türk değil, Hıristiyandı

Bize daha sonra Türklerin gerçekleştirdiği cesurca kurtarma operasyonlarından bahsetti: “Bir gün İstanbul Boğazı’nda Paşa Bahçeden ayrılmakta olan küçük bir vapurdan bir adam denize düştüğünde güvertede tesadüfen bir Türk subayı bulunur. Hemen kılıcını çekip üzerindeki elbiseyi yırtmak üzereyken muhafızı komutanının çıldırdığını sanarak üzerine atılıp yardım çığlıkları atmaya başlar. Komutanı da, “Sen deli misin?” diyerek onu geriye fırlatır ve git kaptana söyle gemiyi durdursun, emrini verir. Bu açık emri alan asker, gereğini yerine getirmek üzere derhal harekete geçer: Gemiyi geriye döndürtür ve kurtarma işiyle meşgul komutanına gereğince .yardımcı olmak üzere halat elinde hazır beklemeye başlar

Bu hikâyeyi birçoğu daha da dramatik olan hikâyeler arasında seçtim; çünkü bana öyle geliyor ki, Türkiye konusunda -öyle uzun bir konu ki, hürriyet içinde nasıl hareket edeceğini daha henüz bilmeyen bir Türkiye konusunda- bir ders verebilir. Acayip olayların gelişmesine şu anda bir şey anlamadan hayretle seyirci kalmaktadır. Türklere işin aslını anlat, onları olup bitenlerden haberdar et, hepsinden de önemlisi her birine birer küçük iş ver; onlar da enerjilerini, maharetlerini ve durgun zamanlarında kendileri hakkında hüküm yürütenleri hayrete düşürecek şekilde işe bağlılıklarını .gösterirler

Bildiğim kadarıyla Müslümanlara karşı on yargılı olmak, Hıristiyanların zihinlerinden köklü bir saplantıdır. Fakat bırakalım okuyucu Türkiye'nin ideallerine, ümitlerine ve kalkınmada sürüp giden problemlerine bir göz attıktan sonra, böyle bir milletin Müslüman olmasına rağmen Batının desteğine layık mı değil mi? sorusunu kendi kendine sorsun. Sadece Hıristiyan olmadığı için Türkiye'yi Rusya ve Balkan Devletlerinin de dahil olduğu sihirli çemberin dışında tutmak yapılacak gaddarca muamelelere ve Türkiye'yi zor duruma düşürmeye yönelik hareketlere gerekçe göstermekten .başka bir şey değildir

Avrupalıların tabi olduğu ilah, gerçekte Tanrı değil, fakat Mammon'dur[3], birisinin kalkıp en azından sürünmekte olan Hıristiyanlığın bu kör gidişatına bir son vermesi gerekir. Bu durum, insanlığa karşı işlenmiş bir cinayetten .başka bir şey değildir. Bu cinayetler, tarihte cezasız kalmamıştır

.Mammon: İnsanı kötü yola sevkeden servet ve mal; hırs; ihtiras

İstanbul'a Veda

Bir haziran sabahı genellikle devlet memurlarının şehre inerken bindikleri sabah treniyle köyümüzden ayrıldım; komşum ve arkadaşım olan birine rastlayarak köprüde ayrılana kadar durmaksızın konuştuk. Genellikle derin görüş ayrılıklarına sahip olduğumuzdan samimi bir şekilde birbirimize küfretmeye hazırdık, ancak o sabah ne dediysem arkadaşım tasdikledi ve bana karşı çok kardeşçe bir sevgi gösterisinde bulundu. Ertesi gün, İngiltere'ye dönmek üzere Türkiye'den ayrılacağımızı duymuştu ve bu yüzden derin üzüntüsünü ifade ediyordu. Bana yaptığı en arsız iltifatların arasında tuhaf olanı, karımın müzikal ve tatlı bir sese sahip olduğu, zaman zaman Türk kadınlarına bakmaya gelen öbür İngiliz kadınlarınınki gibi sert olmadığıydı. Tavrı hükmedici değilmiş ve çok soru da sormuyormuş.

Hanımlar onun gidişine üzülüyorlarmış. Kendisi de benim gibi çetin ve sağlam bir muhalifinden ayrıldığı için üzgünmüş, inşallah dönüp Türklerle .ebediyen beraber otururmuşuz

Bu sabah şehre neden gidiyorsunuz?” diye meraklı bir edayla sordu. “Bu“ kadar uzun bir seyahate hazırlanmak için evde kalıp, bahçede ”.dinlenmeliydiniz

Ona, saat 11’de Dâhiliye Nazırıyla görüşmek için bir arkadaşımın lütfedip .sağladığı randevuya yetişmek için İstanbul’a gittiğimi söyledim

Peki Ekselanslarına ne söyleyeceksiniz?” diye Hürriyetçilerin“ .İttihatçılardan bahsederken her zaman takındıkları alaylı bir tavırla sordu

Her şeyden önce vedalaşacaktım; ancak randevuyu sağlayan arkadaş, benim tesadüfen –şansından olacak- kendisinin de sahip olduğu Türkiye’deki reformlarla ilgili olarak edindiğim fikirlerimi açıklamam .konusunda ısrar ediyordu

”.Peki neymiş bu fikirler?” diye sordu. “Enikonu tartıştık“

Türkler, bu kadar büyük fikirlere sahip olmasalar da Türkiye’nin durumu –başkentden ve yakından tanıdığım vilayetlerden edindiğim bilgilere göre- bana fevkalâde ümit verici görünüyordu. Türkler mağrurdular. Gururları; yerinde olduğu takdirde meselâ, dış düşmanlarına karşı direnmelerinde olduğu gibi takdire şayandı; ne var ki, dahili idare, ıslahat ve reform konularında kimi zaman bu gururları bir hastalık olan megalomaniye dönüşüyordu. Büyük bir millet olarak gururlarını okşayan devâsa projeler tasarlıyorlar, fakat –bana öyle geliyor ki- bu projeler tanınmayan ve nazarı itibara alınmayan birkaç milyon kişinin –ki bunlar tek kelimesini bile anlamadıkları veya amacını kavrayamadıkları programlara itiraz da bulunabilir- kabulü üzerine yürürlüğe konulması gerektiğini unutuyorlar. Halk, sadece anlamsız bir şekilde bakıyor ve şaşkınlığa düşüyordu. Bana göre, bütün gerçek reform, küçük çapta ve ufak bir bölgede başlamalı-mümkünse böyle yüzlercisinde aynı anda değil de, sadece birinde olmalı. Reform için çalışan küçük bir bölge her biri üstüne düşeni yapan köyler ve kasabalar, amacın ne olduğundan haberdar her fert, Türk halkının hali hazırdaki halet-i ruhiyesi içinde öbürlerini de harekete geçirecektir. Bütün

bakanlıkların tüm programlarına değecektir zira ahalide nazari programların .uyandıramadığı şevki uyandıracaktır

Sizinle tamamen hem fikirim” diye ciddi bir şekilde cevap verdi. “Ben“ kendim de, dikkatinin hepsini on yıllık bir süreyle küçük bir bölgeye vakfeden birinin ne muhteşem sonuçlar elde edebileceğini sık sık düşünmüşümdür. Çoğumuz sizin söylediğiniz gerçeği kavramışızdır. Bu şekilde çalışan bir eyaletin her valisi başarıya ulaşmıştır. Şimdiye kadar karşılaştığımız sıkıntı genel bir program silsilesinin yokluğundan ileri gelmiştir. Büyük bir reformcunun halefi, işlerin peşini bırakmıştır. Sizin alaya aldığınız programların şu avantajı var: Bu programlar terakki kanunu meydana getirir ve en azından hükümetin ideal ve hedeflerinde bir tutarlılık ölçüsü temin ederler. Biliyor musunuz neden sizin gördüğünüzü gördüğü halde çoğumuz-meselâ ben; bir eyalette gidip de bunu ıslah etmiyoruz? Tek sebebi var; o da bize hiçbir güven vermiyorlar da ondan. Farzedelim başkentten ayrıldım, eminim ki, sırtımı daha döner dönmez düşmanlarım bana entrika hazırlayacaklardır. Sarayda sahip olduğum nüfuzumu kaybetmekle kalmam, çok geçmeden hükümette yerime birini geçirirler ve işim gider. Şimdi işler daha iyi olmasına rağmen, hükümet henüz oturmuş durumda değil, bir hükümet değişikliği demek, insanın daha yeni etüd etmeye ve kalkındırmağa başladığı bir eyaletten tazminatsız alınması anlamında gelir. Kadınlarımızın, taşra hayatının mahrumiyetlerine ve zorluklarına katlanma konusunda gösterdikleri isteksizliğin bir başka sebebi daha var. Sizin imâ ettiğiniz iş, kesintisiz en az on yıl yürütülmek zorunda olacaktır. Karım benimle gelmez; bu sebeple daha fazla ev işi üzerime almaktansa projeden vazgeçerim daha iyi. Nazıra, düşüncelerinizi mutlaka bildiriniz! Belki işe yarar. Onun hem gücü hem de enerjisi var.” Arkadaşım .son cümleyi sanki “işi erbabına gördür”, der gibi cömert bir edayla söyledi

Mevsimine göre yolların çamuru ya da toza bulandığı taşradan şehre gelen herhangi bir kişi gibi, köprüye varır varmaz botlarımı anında temizledim. Güneşten korunmak için şemsiyemi açtım ve Haliç’teki gemi ve kayıkların hareketlerini, geçip giden kalabalığın renklerini, bu güzelliklerden ayrılmanın ızdırabı içerisinde mahzun bir şekilde seyrede seyrede, ağır ağır

İstanbul’a doğru yola koyuldum; ta ki, her zaman son kez hissiyle de olsa zamanımın büyük bir kısmını mutlu bir şekilde geçirdiğim Sahaflar .Çarşısı’na gelinceye kadar

Saat tam 11’de Bab-ı Ali’nin giriş kapısındaki nöbetçilerin arasından geçtim ve Dâhiliye Nezaretine doğru yürüdüm. Babı Ali! Bu modern binayı görmeyenler için, bu kelimeler nasıl bir imaj uyandırır. Aslında üzerinde demir korkulukları olan, uzun bir duvar ve yüksek, baraka gibi pencerelerle dolu bir yapının önünde bulunan bir bahçeye açılan, iki giriş kapısından ibaret. Binanın orta kısmı ve önündeki bahçeyi yabani ot basmış, yangından harabeye dönmüş. İki tarafında, biri, bu harabenin bir ucunda sadrazamlık, diğer ucunda ise dâhiliye, hariciye ve diğer bakanlıklar bulunmaktadır. Kullanılır halde kalan kısımlar o kadar geniş ve o kadar şaşırtıcı bir merdiven ve koridorlardan ibaret bir dehliz görünümü verir ki, zavallı mütevazi dilekçe sahibi, yangının üçte ikisini tahrip etmesinden önce, binanın giriftliğinin nasıl olması gerektiğini düşünmekten âdeta nefesi kesilir. Beş ay önceki duyduklarımı hatırlamak hoştu; İstanbul’a gelişimden hemen sonra randevum olduğu halde muhafızlar ve teşrifatçılarla konuşmamda, sorularımın anlaşılması ve hemen cevap verilmesinde kendimi rahat hissetmem için, gerekli olan Türkçe bilgimin yoksunluğundan o koridorlar arasında koşuşturup durmuştum. Oraya daha önceki bir gidişimde de, Nazir’in odasından çıktıktan sonra yanlış köşeyi dönmüş ve Türkçe “dışarıya” kelimesini unuttuğum için Fransızca, Almanca, İtalyanca ve Arapça kelimeler karşısında sadece boş boş bakan küçük bir asker grubuna, içine düştüğüm güçlüğü anlatmak için üst bir pencereden dalma pandomima yapmak zorunda kalmıştım. Bu münasebetle, derhal nazırın bekleme odasına buyur edildim, burada da sekreter, el sıkıştıktan sonra beni nazırın bizzat .huzuruna çıkarmıştı

Salonunun uzun pencerelerinden görünen manzaranın denize doğru meyilli bahçeler ve tuhaf köşkleri ile eski saray ve sonra rengârenk kasaba ve tepelerin arasından kıvrılan, üzerindeki gemiler ve kayıklarıyla bir peygamber çiçeği kadar mavi boğaz sanıyorum dünyada eşi yoktur. Talat

Bey ne istediğimi sordu ve beni lütfedip sonuna kadar dinledikten sonra, :görüşlerini şöyle belirtti

Bunların hepsi aklımızda. Unutmayınız ki büyük güçler, bütün“ hususlarda aynı anda ve derhal reform istemekle bizi sizin de hoşunuza gitmeyen büyük programlar yapmaya mecbur ediyorlar, her ne kadar .güçlükler içerisinde olsa da, yine de işler iyiye gidiyor

Sonra da bana Türk Ordusunun, Enos-Midye hattına ilerleyip, daha da ileri geçmeyeceğini söyledi. Bulgaristan meselesi üzerinde genel bir .sohbetten sonra izin alıp ayrıldım

Bundan sonra bürosu yolun karşısında ve birkaç merdiven yüksekte olan diğer bir bakana uğradım. Burada, daha sonra bildirildiği üzere, tamamıyla kasıtsız olarak yarım saat bekletildim. Zira, sonunda büyük zatın odasına :buyur edildiğimde yerinden fırladı ve

Ne! Sen misin yahu? Öyleyse seni ne diye bu kadar uzun zaman“ .beklettim ki” diye bağırdı

Kartım elindeydi, fakat bunun, onun açısından bir anlamı yoktu, çünkü daha önce defalarca karşılaşıp konuşmamıza rağmen, ismimin Türkçe Mahmut gibi bir şeyle başlıyor olmasının dışında, ismim hakkında en ufak bir bilgiye sahip değildi. Ordunun Enos-Midye hattına doğru ilerlediğini daha yeni duyduğumu söylediğimde, omuz silkti ve ordu bir kere harekete geçti mi İstanbul’dan gelecek emirlerle ne olursa olsun durdurulamayacağını .imâ etti

Eve vardığımda, Misket Hanım’ın onu son derece heyecanlandıran bir .misafirinin geldiğini gördüm

Onun Avrupalı olduğunu biraz bilen Akdenizli bir beydi bu gelen. 1 Ekimde, katliamdan korkarak ülkeden kaçan ve ancak son zamanlarda kendinde dönmeye cesaret bulan birçok kişiden biriydi. Misket Hanım’a, kötü harp günlerinde çok korkup korkmadığını sormuş; Misket Hanım’da “Korkmak mı! Neden?” diye şaşırmış. O da Türklerin fanatizminden elbet demiş. Tabii çok iyi biliniyordu ki, becerebilen herkes kaçıp gitmişti. Her gün yapılan tedhişin stresine nasıl dayanabilmişti. Ne yapmıştı? Misket .Hanım

Misket Hanım da, o zaman ona Türkleri çok sevdiğini, iftiracılardan nefret ettiğini, basit bir dille söylemişti. Yaralılara bakmış; fakirler için çalışmış; askerlerin yırtıklarını onarmış; karınlarını doyurmuş; biçare ve endişeli kadınları teskin için elinden geleni yapmıştı. Ve iyi kalplilik, nezaket ve dokunaklı bir şükran duygusuyla karşılaşmıştı. En ufak bir .tehlike olmamıştı; hiçbir bağnazlıkta yoktu

Ne! Türk taraftarı olduğunu söylemek istemiyorsundur herhalde” diye,“ .Akdenizli ırkıyla gururlanarak, İngilizce olarak bağırdı

Misket Hanım, ona Türkiye’de yaşadığını bütün bu yıllar içerisinde Türklerden herhangi bir zarar görüp görmediğini sormuş. O, da gördüğünü söyleyememiş. Öyleyse neden o kadar korkup da kaçmıştı? Misafiri de, Türklerin, biz Avrupalılara sadece koruyucu hükümetlerimizden korktukları için müsamahakâr davrandıkları şeklinde izahta bulunmuş. Bütün Avrupa üzerlerine çullandığında, onların katliam yapacakları muhakkak gibi görünmüş. Misket Hanım’ın öfkesi, onu nerdeyse konuşamaz hale getirmişti. Sonunda –eğer hafızam beni yanıltmıyorsa– Misket Hanım, benden bahsetmiş. O zamanlar evinde kalan ve Türkler hakkında böyle konuşulduğunu duyduğum takdirde, konuşanın canını alabileceğimi bilen biri olarak; o da büyük bir korku ile Mikser Hanım’ın bana daha sonra anlattığına göre, “ne yapacağını şaşırmış olarak”, ayrılıp gitmiş. Fakat Misket Hanım, böyle bir adamlar karşılaşmış olmanın şoku ile hasta .olmuştu

Bununla beraber, sabahleyin yine kalktı ve gemimize kadar bize zevkle eşlik edeceğini söyledi. Eşyamızı daha önce göndermiştik, istasyona gitmek üzere yürüyerek evden ayrılacağımız zaman, tam arkamda bir su şarıltısına şaşırmıştım. Dönüp baktığımda elinde ters çevrilmiş boş bir sürahi tutan Rum hizmetçiyi gördüm. Bizi seyreden Türk kadınlarından “inşallah” sesleri geliyordu. “Bu, ikinizi de geri getirmek için” dedi Misket Hanım. “Eğer sizinle ayrıldığınız ev arasında su dökülürse er veya geç dönersiniz. Bu çok ”.denenmiştir

Türk kadınlar, bizi uğurladıkları bahçe kapısında kalakaldılar; Avrupalılar .gibi giyinmiş Misket Hanım, karım ve ben birlikte oradan ayrıldık

Güneşin batışına takriben iki saat kalmıştı, Galata koyunda seyreden büyük bir geminin güvertesindeydik. Arkadaşlarımızdan sonuncusuna da veda etmiştik, bu arkadaşımız, ayrılacağımızı daha o sabah kız kardeşinden aldığı bir mektuptan öğrenen, bir Türk genciydi. Haberi alır almaz kıyıdan çok uzaklarda bulunan çiftliğinden atına binerek Beykoz'a, oradan da vapurla, diğer arkadaşlarımız gemiden ayrıldıktan sonra, son dakikada kıtı kıtına bize ulaşmıştı. Artık aşağıda kalabalığın arasında, onlarla birlikte duruyor ve mendilini sallıyordu. Kıç tarafta bir çekici, koca gemiyi boğazın açığına doğru çekiyordu. Yavaş yavaş, neredeyse kıyıdakileri göremeyecek kadar yol almıştık. Karartı halinde görünen kalabalığın güle güle sesleri duyulmuyordu artık, sadece mendillerinin dalgalanması fark edilebiliyordu. Eh, artık o da kayboluyordu, Halicin muhteşem görüntüsü, eski saray, fener ve Sultan Ahmet Cami ve Asya'nın görkemli panoraması olanca güzelliğiyle hayalimizi süslüyordu. Güvertede oturduk ve güneş batana kadar bu muhteşem güzelliği bir daha, bir daha seyrettik.